КИЇВСЬКА АКАДЕМІЯ ПРИКЛАДНИХ МИСТЕЦТВ

МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС З ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ»

для студентів спеціальності 022 «Дизайн»
Напрям: 02 «Мистецтво»

Київ-2024

Укладач ***Болтівець Сергій Іванович***

Методичний комплекс з дисципліни розглянуто та затверджено на засіданні педагогічної ради Київської Академії прикладних мистецтв.

КИЇВСЬКА АКАДЕМІЯ ПРИКЛАДНИХ МИСТЕЦТВ

Робоча навчальна програма
З ДИСЦИПЛІНИ
«ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ»

для студентів спеціальності 022 «Дизайн»
Напрям: 02 «Мистецтво»

Київ-2024

ЗМІСТ

1.	Пояснювальна записка	5
2.	Тематичний план (на осн. повн. заг. освіти)	8
3.	Тематичний план (на осн. базов. заг. освіти)	9
4.	Зміст дисципліни	10
5.	Список використаних джерел	15
6.	Питання до підсумкового контролю	18
7.	Модульна контрольна робота	21
8.	Конспект лекцій	40
9.	Додатки	105

ПОСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Курс «Основи педагогіки» має за мету теоретично і практично підготувати студентів Академії до виконання функціональних обов'язків вчителя, викладача в закладах системи освіти України. В навчальних планах Академії цей курс є основним курсом, що забезпечує формування необхідних теоретичних знань та практичних умінь майбутніх педагогічних працівників, освічених батьків-вихователів. Опрацювання запропонованого курсу повинно закласти надійне підґрунтя педагогічного мислення студентів, сформувати уміння педагогічної діяльності, навчити приймати виважені, оптимальні, педагогічно доцільні рішення у розв'язанні педагогічних завдань.

Мета даної дисципліни: оволодіння системою педагогічних знань та умінь, що має підготувати студентів до творчої і плідної реалізації Закону «Про освіту», «Закону про вищу освіту», Національної доктрини розвитку освіти, Концепції національного виховання, створювати надійну базу для формування педагогів нової формації, яка має забезпечити розвиток і становлення національної освіти, школи, її демократичної та гуманістичної сутності.

Завданнями курсу «Основи педагогіки» є:

1. Формування системи теоретичних знань та практичних умінь, навичок, необхідних для виконання функціональних обов'язків педагога.
2. Формування основ педагогічного мислення, здатності осмислювати і аналізувати педагогічну дійсність.
3. Формування готовності та творчого ставлення до педагогічної праці на гностичному, комунікативному, операційному рівнях.
4. Формування свідомого ставлення до сутності та соціального значення педагогічної діяльності.
5. Ознайомлення з історичним розвитком та етнопедагогічними особливостями світової педагогічної думки та освітянської галузі України.

Міждисциплінарні зв'язки. Вивченню дисципліни «Основи педагогіки» передує дисципліна «Основи психології», «Соціологія», «Філософія» тощо.

При вивченні курсу «Педагогіка» студенти повинні оволодіти певною системою знань і умінь, зокрема кожен студент має **знати:**

- Зміст і розвиток педагогічних теорій, внесок видатних педагогів України та світу в педагогічну науку.
- Основні категорії педагогіки.
- Методи педагогічних досліджень.
- Закономірності, принципи, методи навчання та виховання.

- Наукові та організаційні засади системи освіти України, навчальних закладів різного типу.
- Функціональні обов'язки вчителя, вихователя, викладача та психолого-педагогічні вимоги до них.

Студенти повинні засвоїти основні педагогічні поняття, перелік яких подається в кожній темі програми.

Опанувавши курс «Основи педагогіки» студенти повиннен **вміти:**

- Планувати та організовувати навчально-виховну роботу у відповідності з основними педагогічними закономірностями та принципами.
- Планувати педагогічну діяльність, доцільно визначати мету, завдання та її зміст.
- Застосовувати на практиці оптимальні та ефективні форми, методи, засоби навчання та виховання, управління педагогічною діяльністю.
- Організовувати учнів на виконання поставлених завдань, стимулювати діяльність та поведінку учнів.
- Аналізувати педагогічні ситуації, результати виховання і навчання, вивчати учнів і учнівську групу, рівень особистісного зростання вихованців, виявляти причини відставань у навчанні, недоліків у поведінці та усувати їх.
- Ефективно виконувати функції класного керівника, взаємодіючи з колегами, батьками й учнями.
- Займатися самоосвітою, самовдосконаленням, оволодівати новими прогресивними технологіями навчання та виховання, засобами їх реалізації.

Шкала оцінювання навчальних досягнень: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
100-90	A	відмінно	зараховано
89-82	B	дуже добре	
82-75	C	добре	
74-65	D	задовільно	
64-50	E	достатньо	
49-35	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано
35-0	X	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	

Тематичний план з дисципліни
«Основи педагогіки»
***Спеціальність**: «Дизайн»*
(денна форма навчання, на основі повної загальної середньої освіти)

з/п	*Назва теми*	*Кількість годин*				
		Всього	*Теорет. заняття*	*Семінарські заняття*	*Самостійні роботи*	*Форма контролю*
	4 семестр					
1.	Педагогіка як наука (об'єкт, предмет, методи). Історія педагогіки	20	4	4	12	Усне опитування
2.	Дидактика, її основні категорії, проблеми. Зміст освіти в сучасній школі	19	4	3	12	Усне опитування
3.	Теорія і методика виховання. Сутність процесу виховання	17	3	2	12	Усне опитування
4.	Педагогічна майстерність та педагогічна техніка педагога	16	2	2	12	Усне опитування
5.	Розробка дидактичного проекту, лекційного заняття. Проведення заняття	16	2	2	12	Усне опитування
6.	Модульний контроль	2		2		Контрольна робота
	Всього:	**90**	**15**	**15**	**60**	**залік**

Тематичний план з дисципліни
«Основи педагогіки»
***Спеціальність**: «Дизайн»*
(денна форма навчання, на основі базової загальної середньої освіти)

з/п	*Назва теми*	*Кількість годин*				
		Всього	*Теорет. заняття*	*Семінарські заняття*	*Самостійні роботи*	*Форма контролю*
	6 семестр					
1.	Педагогіка як наука (об'єкт, предмет, методи). Історія педагогіки	20	4	4	12	Усне опитування
2.	Дидактика, її основні категорії, проблеми. Зміст освіти в сучасній школі	20	4	4	12	Усне опитування
3.	Теорія і методика виховання. Сутність процесу виховання	18	4	4	10	Усне опитування
4.	Педагогічна майстерність та педагогічна техніка педагога	16	4	2	10	Усне опитування
5.	Розробка дидактичного проекту, лекційного заняття. Проведення заняття	14	2	2	10	Усне опитування
6.	Модульний контроль	2		2		Контрольна робота
	Всього:	**90**	**18**	**18**	**54**	**залік**

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Педагогіка як наука (об'єкт, предмет, методи). Історія педагогіки

Об'єкт, предмет та завдання педагогіки. Педагогіка в системі наук про людину. Розвиток педагогіки як науки. Основні категорії педагогіки. Система педагогічних наук. Функції педагогіки. Зв'язок педагогіки з іншими науками. Методологія та методи науково-педагогічних досліджень. Виникнення освіти та виховання в світоій цивілізації. Освіта Античності. Освіта Середньовіччя та Відродження. Гуманістичний переворот. Навчання та виховання Нового часу та Просвітництва. Сучасні зарубіжні та вітчизняні освітні системи.

Завдання для самостійного опрацювання: реферат на тему: «Історія педагогічних вчень».

Питання до семінару:

1. Предмет та завдання педагогіки.
2. Основні категорії педагогіки
3. Система педагогічних наук.
4. Зв'язок педагогіки з іншими науками.
5. Методи педагогічного дослідження
6. Історія педагогіки від найдавніших часів до сучасності
   А) Педагогіка первісних цивілізацій.
   Б) Педагогіка Античності.
   В) Педагогіка Середньовіччя.
   Г) Педагогіка Нового часу та Просвітництва.
   Д) Радянська педагогіка.
   Е) Зарубіжні та вітчизняні освітні системи.

Література:

1. Волкова Н. П. Педагогіка. Київ, 2001. 576 с.
2. Лавріненко О. Педагогічний досвід: моніторинг та перспективи: Посібник. Київ, 2018. 256 с.
3. Теоретичні основи педагогіки / за ред. О. Вишневського. Дрогобич, 2001. 326 с.
4. Фіцула М. П. Педагогіка. Київ, 2002. 528 с.
5. Щербань П. М. Прикладна педагогіка: навч.-метод. посіб. Київ: Вища шк., 2002. 215 с.

Тема 2. Дидактика, її основні категорії, проблеми. Зміст освіти в сучасній школі

Дидактика як галузь педагогічних знань. Сутність процесу навчання, його методологічні основи та рушійні сили. Функції процесу навчання, зв'язок

між ними. Структура процесу навчання. Сторони процесу навчання. Структура діяльності вчителя. Процес учіння та його основні компоненти. Психологічні основи діяльності учнів у процесі навчання. Структура процесу засвоєння знань. Загальна характеристика змісту освіти. Принципи визначення змісту освіти в сучасних умовах. Освітня система України. Структура загальної середньої освіти.

Завдання для самостійного опрацювання: скласти опорну схему-конспект до теми.

Питання до семінару:

1. Назвіть категорійні ознаки (ключові слова) поняття «процес навчання». Відповідь обґрунтуйте.
2. Розкрийте сутність поняття «структура навчання». Проаналізуйте елементи структури процесу навчання і знайдіть зв'язки, що існують між ними.
3. У логічній схемі основних понять процесу навчання подається структура діяльності вчителя. Базуючись на цій схемі, розкрийте особливості структури діяльності учня.
4. Поясніть, користуючись логічною схемою, зв'язок між поняттями «процес навчання», «учіння», «засвоєння».
5. Дайте порівняльну характеристику пояснювально-ілюстративного, проблемного, програмованого підходів до процесу навчання, спираючись при цьому на переваги та недоліки кожного з них.
6. Назвіть елементи змісту освіти.
7. Розкрийте структуру загальної середньої освіти.

Література:

1. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Академвидав, 2007. 616 с.
2. Галус О. М. Порівняльна педагогіка: навчальний посібник. Київ: Вища шк., 2006. 215 с.
3. Гурський В. А., Присакар В. В. Педагогіка. Загальні основи педагогіки теорія освіти і навчання. У двох книгах. Книга 1: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2014. 218 с.
4. Лаппо В. В. Основи педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: НАІР. 2016. 284 с.
5. Левківський М., Пащенко Д. Історія педагогіки. Київ: Центр учбової літератури. 2021. 380 с.
6. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2004. 616 с.

7. Практикум з педагогіки: навчальний посібник: видання 2-ге, доповнене і перероблене / за заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. 482 с.

Тема 3. Теорія і методика виховання. Сутність процесу виховання

Виховання як спеціально організований і свідомо здійснюваний педагогічний процес. Зміст і результат виховання. Діяльнісно-особистісна концепція виховання. Поняття «виховання» у широкому та вузькому розумінні. Закономірності процесу виховання. Принципи виховання.

Завдання для самостійного опрацювання: розв'язати педагогічні задачі (в конспекті лекції)

Питання до семінару:

1. Що таке виховання?
2. Місце виховання в системі падагогіки
3. Який зміст виховання?
4. Якими мають бут результати виховання?
5. Навіть та охарактеризуйте закономірності процесу виховання.
6. Навіть та охарактеризуйте принципи виховання.

Література:

1. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка: навчальний посібник. Вінниця, «Планер», 2012. 400 с.
2. Дровозюк Л. М. Основи науково-педагогічних досліджень: конспект лекцій. Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2022. 164 с.
3. Дубасенюк О. А. Методологія та методи науково-педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник. Житомир: Полісся, 2016. 256 с.
4. Зайченко І. Педагогіка. Київ: Ліра-К. 2019. 608 с.
5. Малафіїк І. В. Дидактика новітньої школи: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2015. 632 с.
6. Нова українська школа: порадник для вчителя / за загальною ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2019. 208 с.

Тема 4. Педагогічна майстерність та педагогічна техніка педагога

Педагогічна майстерність: сутність і специфіка. Складові педагогічної культури вчителя. Поняття педагогічних здібностей. Педагогічний такт. Компоненти педагогічної техніки. Становлення та критерії творчої особистості вчителя. Творча діяльність студентів.

Завдання для самостійного опрацювання: створити есе на тему: «Педагогічна майстерність – наука чи талант?»

Питання до семінару:

1. Поняття педагогічної майстерності.
2. Елементи педагогічної майстерності.
3. Рівні педагогічної майстерності.
4. Алгоритм творчої діяльності вчителя.
5. Критерії педагогічної творчості.

Література:

1. Закон України «Про вищу освіту» (у редакції від 26.02.2021) URL: http://zakon.rada.gov/ua/laws/show/1556-18
2. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. Київ: МАУП, 2002. 312 с.
3. Козловський Ю. М., Дольнікова Л. В. Педагогіка. Львів: Львівська політехніка, 2018. 316 с.
4. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Затверджена МОН України від 06.06.2022 р. № 527. URL: http//zakon.rada.gov.ua/show/v0527729-22#Tex
5. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. М. Пєхоти. Київ: А.С.К. 2001. 256 с.
6. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості. Підручник. Київ: Міленіум, 2006. 344 с.

Тема 5. Розробка дидактичного проекту, лекційного заняття. Проведення заняття

Поняття дидактичного проекту. Етапи складання проекту. Мета, завдання, цілі проекту. Аналіз прийомів, засобів і методів навчання. Підбір матеріалів. Підготовка до читання лекції.

Завдання для самостійного опрацювання: оформити дидактичний проект лекційного заняття за обраною самостійно темою.

Література:

1. Вітвицька С. Основи педагогіки вищої школи: підручник за модульнорейтинговою системою навчання для студентів магістратури. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
2. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
3. Костікова І. І., Дерев'янко Т. Є. Дослідницька культура вчителів у системі методичної роботи школи. Харків: Вид. група «Основа». 2018. 128 с.
4. Кузьмінський А. Педагогіка вищої школи: навч. посібник. Київ: Знання, 2005. 486 с.

5. Лавріненко О. Педагогічний досвід: моніторинг та перспективи: посібник. Київ, 2018. 256 с.

6. Лаппо В. В. Основи педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: НАІР. 2016. 284 с.

7. Нагаєв В. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 232 с.

8. Теорія і методика викладання в вищій школі. Практикум з навчальної дисципліни: навч. посіб. для підготовки докторів філософії очної форми навчання, які навчаються за спеціальністю 133 – «Галузеве машинобудування». Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 38 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна література

1. Волкова Н. П. Педагогіка. Київ, 2001. 576 с.
2. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка: навчальний посібник. Вінниця, «Планер», 2012. 400 с.
3. Дровозюк Л. М. Основи науково-педагогічних досліджень: конспект лекцій. Вінниця: ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2022. 164 с.
4. Дубасенюк О. А. Методологія та методи науково-педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник. Житомир: Полісся, 2016. 256 с.
5. Зайченко І. Педагогіка. Київ: Ліра-Київ. 2019. 608 с.
6. Закон України «Про вищу освіту» (у редакції від 26.02.2021). URL: http://zakon.rada.gov/ua/laws/show/1556-18
7. Закон України «Про освіту» (у редакції від 01.01.2021). URL: http: //zakon.rada.gov/ua/laws/show/2145-19
8. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text
9. Козловський Ю. М., Дольнікова Л. В. Педагогіка. Львів: Львівська політехніка, 2018. 316 с.
10. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Затверджена МОН України від 06.06.2022 р. № 527. URL: http//zakon.rada.gov.ua/show/v0527729-22#Text
11. Костікова І. І., Дерев'янко Т. Є. Дослідницька культура вчителів у системі методичної роботи школи. Харків: Вид. група «Основа». 2018. 128 с.
12. Лавріненко О. Педагогічний досвід: моніторинг та перспективи: посібник. Київ, 2018. 256 с.
13. Лаппо В.В. Основи педагогічних досліджень: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: НАІР. 2016. 284 с.
14. Левківський М., Пащенко Д. Історія педагогіки. Київ: Центр учбової літератури. 2021. 380 с.
15. Малафіїк І. В. Дидактика новітньої школи: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім «Слово», 2015. 632 с.
16. Нова українська школа: порадник для вчителя / за загальною ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2019. 208 с.
17. Основні закономірності і принципи виховання. URL: http://pidruchniki.com/1795072635021
18. Пащенко М., Красноштан І. Педагогіка. Київ: Видавництво «Центр фахової літератури». 2019. 228 с.

19. Пихтіна Н. Основи педагогічної техніки. Київ: Центр учбової літератури, 2023. 316 с.
20. Сбруєва А. А. Практикум з історії педагогіки: навчально-методичний посібник Суми: Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 165 с.
21. Сікорський П. І. Нова педагогіка. Львів: Львівська політехніка. 2021. 540 с.
22. Фіцула М. П. Педагогіка. Київ, 2002. 528 с.
23. Характеристика принципів виховання. URL: http://eduknigi.com/ped_view.php?id=253
24. Шевчук О. В. Методичні рекомендації до самостійної роботи студентів з курсу «Педагогіка». Вінниця, 2019. 100 с.
25. Шулигіна Р. Педагогіка: навчально-методичний посібник. Суми: Видавництво Університетська книга. 2017. 144 с.

Додаткова

1. Аннєнкова І. П. Основи педагогічних вимірювань: навч. метод. посібник. Одеса: Одеський нац. ун-т ім. І. П. Мечникова.2021. 210 с.
2. Башкір О. І. Теорія виховання: навчально-методичний посібник. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 2016. 96 с.
3. Вітченко А. О., Вітченко А. Ю. Основи наукових досліджень у вищій школі: підручник. Київ: ФОП Ямчинський О. 2020. 272 с.
4. Галузяк В. М., Холковська І. Л. Педагогічна діагностика: курс лекцій. Вінниця: ТОВ «Нілан- ЛТД». 2015. 164 с.
5. Захарін С. Про академічну доброчесність. Освітній портал. 2020. URL: https://osvitaua/blogs/74989/
6. Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи. Порадник з досвіду роботи освітян м. Києва: навч.-метод. посібник / упоряд.: Воротникова І. П., Чайковська Н. В. Київ: КУ ім. Б. Грінченка, 2020. 456 с.
7. Дистанційні технології в освіті: збірник науково-методичних рекомендацій / за ред. Ю. О. Бурцевої, Д. В. Малєєва. Краматорськ: Відділ інформаційно-видавничої діяльності, 2020. 95 с.
8. Дяченко Н. О. Педагогічні задачі у професійній підготовці майбутніх викладачів вищої школи: підручник. Київ: Ліра-Київ, 2017. 340 с.
9. Козловський Ю. М. Методика науково-педагогічного дослідження: навч. посібник. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2018. 196 с.
10. Спілкування в педагогічному процесі: навчальний посібник / за ред. С. О. Гарьковець та ін. Житомир: ТОВ «Видав. Дім «Бук-Друк», 2021. 100 с.
11. Тесеюк В. М. Основи педагогічної майстерності викладача вищої школи: підручник. Київ: Ліра-Київ, 2017. 340 с.

12. Щодо організації вихованого процесу в закладах освіти у 2023/2024 н.р. Лист МОН України від 24.08.2023 р. № 1/ 12702-23. URL: https:/mon.go.ua/ua/npa/shodo-orgnizaciy-vihovnogo-procesu-v-zakladah-osviti-u20232024-navchalnomu-roci.

Електронні інформаційні ресурси

http://www.nbuv.gov.ua – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

http://www.library.edu-ua.net – Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського

http://lib.iitta.gov.ua – Електронна бібліотека НАПН України

http://osvita.ua – Освіта.UA

http://urok-ua.com – Освітній портал «Урок. UA»

http://ukped.com – Освітній портал «Українська педагогіка»

http://www.vps-education.co.ua – Віртуальна педагогічна студія

КИЇВСЬКА АКАДЕМІЯ ПРИКЛАДНИХ МИСТЕЦТВ

Питання до підсумкового контролю
З ДИСЦИПЛІНИ
«ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ»

Спеціальність: 022 «Дизайн»
Напрям: 02 «Мистецтво»

Київ-2024

ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Визначення поняття педагогічної майстерності.
2. Визначення поняття педагогічної техніки.
3. Вікова періодизація в педагогіці.
4. Вікова періодизація в педагогіці.
5. Галузі педагогічної науки. Зв’язок педагогіки з іншими науками.
6. Громадянське та розумове виховання.
7. Екологічне та фізичне виховання.
8. Закономірності навчання, їх класифікація.
9. Зміст освіти в національній школі, його основні компоненти.
10. Зовнішні суперечності процесу виховання.
11. Ієрархія цілей виховання.
12. Інновації в освіті.
13. Інтеграція сучасної української освіти в європейський та світовий простір.
14. Історичні етапи формування і розвитку педагогіки.
15. Методологічні основи педагогіки.
16. Моральне та естетичне виховання.
17. Основні категорії педагогіки.
18. Основні функції навчання та їх взаємозв’язок.
19. Педагогіка як наука і навчальна дисципліна.
20. Педагогічні вимоги до перевірки.
21. Педагогічні вміння вчителя-вихователя (дидактичні, перцептивні, пізнавальні).
22. Педагогічні категорії: самовиховання, самоосвіта, саморозвиток, перевиховання.
23. Перевиховання: функції, принципи, етапи.
24. Поняття контролю та його значення у навчально-виховному процесі.
25. Поняття прийому і засобу виховання.
26. Поняття про дидактику, її предмет.
27. Поняття про методи виховання, їх класифікація.
28. Поняття про методи навчання, їх класифікація.
29. Поняття про особистість, її розвиток і формування.
30. Поняття про форми організації навчального процесу. Класно-урочна система навчання в Україні.
31. Предмет і завдання педагогіки.
32. Предмет та об’єкт педагогіки.
33. Прийоми та засоби навчання.
34. Проблема мети в педагогіці. Поняття про мету виховання.

35. Процес навчання, його основні ознаки.
36. Рівні освіти у сучасній Україні. Базова загальна середня освіта.
37. Рівні освіти у сучасній Україні. Повна вища освіта.
38. Рівні освіти у сучасній Україні. Повна загальна середня освіта.
39. Рівні освіти у сучасній Україні. Початкова освіта.
40. Рівні освіти у сучасній Україні. Професійно-технічна освіта.
41. Розвиток педагогіки в Україні.
42. Роль і місце вчителя у формуванні особистості учня.
43. Роль середовища у формуванні особистості.
44. Самовиховання: суть, умови, етапи, прийоми.
45. Система дидактичних принципів та відповідних правил навчання.
46. Сім'я як соціально-педагогічне середовище. Функції сім'ї, її типи.
47. Складові класичної педагогіки.
48. Структура педагогічної діяльності вчителя.
49. Сутність педагогічної діяльності, основні види, специфіка.
50. Суть і структура процесу навчання.
51. Технології навчання, їх різновиди.
52. Трудове, статеве та правове виховання.
53. Фактори розвитку особистості. Роль спадковості, середовища та діяльності у розвитку особистості.
54. Функції вчителя (виховна, навчальна).
55. Функції вчителя (організаторська, оберігаюча, інформуюча).
56. Функції та завдання дидактики. Основні категорії дидактики.
57. Функції, види контролю.
58. Характеристика основних принципів виховання.
59. Що вивчає превентивна, сурдопедагогіка, тифлопедагогіка, порівняльна педагогіка?
60. Якості педагога, які негативно позначаються на його професійній діяльності.

КИЇВСЬКА АКАДЕМІЯ ПРИКЛАДНИХ МИСТЕЦТВ

Модульна контрольна робота
З ДИСЦИПЛІНИ
«ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ»

Спеціальність: 022 «Дизайн»
Напрям: 02 «Мистецтво»

Київ-2024

ПІБ		№ групи	Варіант
№ питання/варіанти відповіді			
1	6	11	16
2	7	12	17
3	8	13	18
4	9	14	19
5	10	15	20

ПІБ		№ групи	Варіант
№ питання/варіанти відповіді			
1	6	11	16
2	7	12	17
3	8	13	18
4	9	14	19
5	10	15	20

ПІБ		№ групи	Варіант
№ питання/варіанти відповіді			
1	6	11	16
2	7	12	17
3	8	13	18
4	9	14	19
5	10	15	20

ПІБ		№ групи	Варіант
№ питання/варіанти відповіді			
1	6	11	16
2	7	12	17
3	8	13	18
4	9	14	19
5	10	15	20

ПІБ		№ групи	Варіант
№ питання/варіанти відповіді			
1	6	11	16
2	7	12	17
3	8	13	18
4	9	14	19
5	10	15	20

ТЕСТ (МКР)

ВАРІАНТ 1

1. Педагогіка – це:

A) наука що вивчає закономірності розвитку дитини і визначає програму цього розвитку;

B) наука про мистецтво впливу вихователя на поведінку вихованця з метою формування його особистості;

C) сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання і розвитку особистості;

D) галузь, яка досліджує теорію і практику освіти й навчання.

2. Які методи використовуються в класах з низьким рівнем знань:

A) частково-пошуковий метод;

B) дослідницький;

C) пояснювально-ілюстративний;

D) методи збору фактичних даних.

3. Укажіть визначення поняття «закономірності навчання»:

A) вимоги, що ґрунтуються на логіці навчального процесу, мають яскраво виражений характер практичних вказівок, однак використовуються не в усьому навчальному процесі, а в певній педагогічній ситуації;

B) істотні, необхідні й стійкі зв’язки процесу навчання;

C) вихідні положення, які відображають закономірності процесу навчання і визначають діяльність учителя та характер пізнавальної діяльності учнів;

D) виховний характер навчання.

4. Виберіть групу, в якій наведені види внутрішньошкільного контролю:

A) фронтальний, тематичний, попереджувальний, наступний;

B) відвідування уроків і позаурочних заходів, перевірка ведення документації;

C) індивідуальний, груповий, колективний;

D) систематичний, усебічний, індивідуалізовавний, об’єктивний.

5. Дидактика розкриває закономірності:

A) навчання і самовиховання;

B) виховання і самовиховання;

C) викладання і виховання

D) учіння і виховання.

6. Що називають формуванням особистості?

A) якісні зміни організму, які відбуваються у процесі його розвитку;

B) цілеспрямований процес розвитку у дітей бажаних якостей і особливостей поведінки;

C) становлення людини як соціальної істоти, яке відбувається у процесі розвитку і виховання;

D) розвиток особистості спрямований на формування високої освіченості людини.

7. Під поняттям «самовиховання» розуміють:

A) це виховний процес, спрямований на подолання негативних якостей особистості учня, які сформувалися під впливом несприятливих умов виховання;

B) це цілеспрямована взаємодія особистості з людьми, що її оточують, з метою проведення порівняльного аналізу власних вчинків;

C) це цілеспрямований процес розвитку у дітей бажаних якостей і особливостей поведінки;

D) це свідома і самостійна діяльність, яка виникає в результаті активної взаємодії особистості зі середовищем, що впливає на розвиток у неї позитивних якостей і подолання негативних.

8. Найважливішим стимулятором розвитку дитини є:

A) спілкування з батьками;

B) робота із самообслуговування;

C) засвоєння нових способів дій з науковими поняттями та матеріальними предметами;

D) навчання.

9. Зміст початкової освіти конкретизується в:

A) державному стандарті початкової загальної освіти, базовому навчальному плані;

B) навчальних планах, навчальних програмах, підручниках;

C) навчальних планах, методах навчання, формах організації тощо;

D) робочих програмах.

10. Закономірності виховання:

A) це стійкі, повторювальні, об’єктивно існуючі суттєві зв’язку у вихованні, реалізації яких сприяє забезпеченню ефективності розвитку особистості учня;

B) це вихідні положення, що визначають основні вимоги до процесу виховання, його змісту, організації, форм, методів і прийомів;

C) це способи впливу на свідомість, почуття, волю, поведінку і систему відносин учня з метою формування активних та свідомих учасників виховного процесу;

D) це способи діяльності вихователя і вихованців, спрямовані на формування у вихованців переконань, розвиток почуттів, волі, поведінки, формування якостей особистості.

11. Мета виховання в сучасній загальноосвітній школі – це:

A) розвиток особистості спрямований на формування високої освіченості людини;

B) здійснювати розумове, патріотичне, громадянське, моральне, трудове, екологічне та ін. виховання учнів;

C) сукупність властивостей особистості, до яких прагне суспільство;

D) створення умов для розвитку самосвідомості особистості.

12. Метод виховання – це:

A) способи діяльності вихователя і вихованців, спрямовані на формування у вихованців переконань, розвиток почуттів, волі, поведінки, формування якостей особистості;

B) способи впливу вихователя на свідомість та волю вихованців з метою формування у них бажаних якостей;

C) створення умов для розвитку самосвідомості особистості;

D) діяльність вихователя, в результаті якої вихованці засвоюють необхідні правила поведінки.

13. Основне завдання виховання особистості:

A) виховна діяльність педагогічних працівників;

B) виховання дітей, підлітків та молоді;

C) здійснювати розумове, патріотичне, громадянське, моральне, трудове, екологічне та ін. виховання учнів;

D) створення умов для розвитку самосвідомості особистості.

14. Щоб обрати оптимальні методи виховання, необхідно:

A) встановити, який метод дає змогу швидше за інших досягти своєї мети;

B) перевірити придатність кожного методу за конкретних умов;

C) проаналізувати ситуацію і обрати відповідний метод;

D) провести психолого-педагогічний експеримент.

15. Календарний план:

A) це документ, в якому визначено зміст навчальних предметів;

B) це державний документ, у якому визначено перелік навчальних предметів;

C) це документ, який визначає форми і зміст навчально-методичної й організаційної роботи навчально-виховного закладу на навчальний рік, яка регламентована конкретними строками виконання;

D) це державний документ, у якому визначено розподіл навчальних предметів за роками навчання.

16. Укажіть, яка із зазначених теорій є методологічною основою сучасної дидактики:

A) теорія поетапного формування розумових і практичних дій;

B) теорія освіти і навчання;

C) теорія ймовірності;

D) теорія пізнання.

17. Зміст початкової освіти багатокомпонентний. Він включає:

A) знання про людину, природу, суспільство, техніку тощо, уміння і навички (розумові і практичні, загально навчальні і предметні), досвід творчої діяльності, систему цінностей, ставлення і поведінки людини;

B) мету і завдання предмета, уміння і навички, досвід навчальної діяльності, засоби навчання;

C) знання про людину, природу, суспільство, техніку тощо, засоби навчання;

D) вихідні положення, які відображають закономірності процесу навчання і визначають діяльність учителя та характер пізнавальної діяльності учнів.

18. Назвіть тип середнього загальноосвітнього закладу, метою діяльності якого є пошук, відбір, навчання, виховання і розвиток найбільш творчо обдарованих і здібних дітей, збагачення інтелектуального, творчого, культурного потенціалу України.

A) ліцей;

B) вечірня школа;

C) будинки дитячої та юнацької творчості;

D) гімназія.

19. До складових частин виховання відносяться:

A) виховання громадяниня;

B) моральне виховання;

C) національне виховання; розумове виховання; духовне виховання; фізичне виховання;

D) виховання естетичного ідеалу.

20. Принцип виховання – це:

A) система впливів на особистість, здійснюваних з метою формування у неї бажаних якостей;

B) основа, база, вихідні положення, які є фундаментом змісту, форм, методів, засобів і прийомів виховного процесу;

C)система методів і засобів, спрямованих на створення оптимальних умов для виховання дітей;

D) систематичність, усебічність, індивідуалізація, об’єктивність.

ВАРІАНТ 2

1. Особистість – це:

A) соціальна характеристика людини, яка має високу свідомість;

B) це людина, яка свідомо управляє власною поведінкою і діяльністю, керуючись особистісним смислом;

C) людина, соціальний індивід, що поєднує в собі риси загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуально-неповторного;

D) це людина, у якої сформовані переконання, розвинуті почуття, воля.

2. Визначте види й методи роботи з батьками учнів:

A) прес-конференції, відвідування батьків удома, батьківські збори;

B) усні журнали;

C) трудовий десант;
D) екскурсії, змагання.

3. Визначте метод, що належить до групи «Я» дитини методів формування свідомості особистості.
A) бесіда;
B) усні журнали;
C) доручення;
D) зорниця.

4. Що називають колективом?
A) це група вихованців, що займаються одним видом діяльності під керівництвом вихователя;
B) це група людей, об'єднаних єдиною суспільно корисною метою, спільною діяльністю, спрямованою на досягнення цієї мети, що має органи самоврядування;
C) це група осіб, для якої характерна наявність єдиних вимог;
D) це група осіб, для якої характерна готовність надати допомогу один одному в розв'язанні спільних задач.

5. Державним механізмом соціалізації особистості є:
A) середовище;
B) сім'я;
C) освіта;
D) коллектив.

6. Розвиток особистості – це:
A) становлення людини як соціальної істоти, яке відбувається в процесі розвитку, виховання і навчання;
B) становлення людини як соціальної істоти, яка відбувається в процесі життєдіяльності;
C) цілеспрямований процес формування у людей заданих якостей;
D) кількісні та якісні зміни в організмі, які відбуваються в процесі всього життя людини як соціальної істоти.

7. Укажіть на якому етапі процесу навчання має місце явище імпринтингу:
A) розуміння;
B) сприймання;
C) закріплення;
D) застосування.

8. В якій групі перераховано методи стимулювання поведінки і діяльності вихованців?
A) бесіда, створення виховних ситуацій;
B) вправи, заохочення;
C) змагання, покарання, заохочення;

D) привчання, вимога, доручення.

9. Що являє собою навчальний план:

A) навчальний план – це нормативний документ, який визначає обов'язкові для вивчення навчальні предмети і ті, які учні можуть брати додатково; порядок їх вивчення, кількість годин на тиждень і рік, структуру навчального року;

B) навчальний план визначає кількість навчальних предметів, а також зміст матеріалу з кожного предметів;

C) навчальний план визначає форми і зміст навчально-методичної й організаційної роботи навчальновиховного закладу на навчальний рік, яка регламентована конкретними строками виконання;

D) навчальний план – це нормативний документ, який визначає склад навчальних предметів, що вивчаються в конкретному навчальному закладі, порядок їх вивчення за роками, кількість годин на тиждень, рік, структуру навчального року.

10. Чому ефективність навчального процесу залежить від ефективності уроків?

A) уроком керує учитель;

B) урок є основною формою організації навчальної роботи;

C) на уроках здійснюється активна пізнавальна діяльність учнів;

D) урок має виховну функцію.

11. У сучасному гуманістичному процесі виховання учитель і учень пов'язані...

A) об'єкт-об'єктними відносинами;

B) діловими відносинами;

C) суб'єкт-суб'єктними відносинами;

D) партнерськими відносинами.

12. Що визначає навчальний план в організації педагогічного процесу?

A) нормативний документ, який стандартизує перелік, послідовність вивчення дисциплін, мінімальну кількість навчальних годин;

B) документ, який визначає рівень знань учнів;

C) Державний стандарт освіти;

D) документ, який визначає, що повинен знати вчитель.

13. Педагогічна технологія – це...

A) мистецтво використання результатів наукових досліджень;

B) принципи, що використовуються в навчанні;

C) перелік прийомів і засобів необхідних для досягнення заздалегідь поставленої мети навчання і виховання;

D) методи, що використовуються в навчанні.

14. Зміст освіти – це...

A) соціально-орієнтована і педагогічно адаптована система знань, умінь, навичок, способів діяльності, досвіду творчої діяльності і емоційно-ціннісного ставлення, засвоєння яких забезпечує соціалізацію і розвиток особистості;

B) система знань про світ;

C) система наукових понять про людину;

D) певний перелік предметів, що вивчають у школі.

15. Головна причина зміни цілей виховання це...

A) розвиток культури;

B) розбіжність у поглядах людей;

C) розвиток та зміст соціально-економічних формацій;

D) розвиток природи і клімату.

16. Здібності людини залежать від...

A) від форм організації навчання;

B) від методів виховання;

C) від психологічних факторів;

D) від взаємодії декількох факторів, серед яких основними є генетичні задатки, соціальні умови виховання.

17. Заохочення – це...

A) метод педагогічного впливу на вихованця, що відображає позитивну оцінку його поведінки з метою закріплення позитивних якостей;

B) метод винагороди за позитивні дії;

C) метод винесення подяки вихованцям;

D) прийом психолого-педагогічного впливу на дитину.

18. Колектив – це...

A) група, об’єднана за інтересами;

B) група людей, що навчаються разом;

C) група людей, об’єднаних спільною метою існування;

D) група людей, об’єднаних на основі єдиних інтересів, гуманних стосунків, суспільно цінного і особистісно значущого змісту спільної діяльності.

19. Методи формування свідомості особистості...

A) вимога, наказ;

B) переконання, натяк;

C) лекція, диспут, приклад, бесіда;

D) анкетування, спостереження.

20. Укажіть групу, в якій усі перераховані показники характеризують особливості процесу виховання.

A) співдружність у колективі;

B) повага до особистості, тривалість, комплексність, неперервність; цілеспрямованість, багатофакторність;

C) виховання свідомості;

D) невизначеність результатів, дискретність.

ВАРІАНТ 3

1. Знання – це ...

A) матеріал, яким необхідно оволодіти учневі;

B) цілісна система наукових понять про закони розвитку природи, суспільства, мислення в даний проміжок часу;

C) новітні досягнення науки і техніки;

D) сукупність умінь і навичок.

2. Методологічною основою процесу навчання у вітчизняній педагогіці є...

A) наукова теорія пізнання;

B) неотомістська теорія;

C) теорія біхевіоризму;

D) теорія сенсуалізму.

3. Навчання ефективно впливає на процес розвитку тоді, коли...

A) знаходиться у зоні найближчого розвитку здібностей дитини;

B) орієнтується на здобуті знання;

C) орієнтується на вимоги навчання;

D) орієнтується на засвоєння досвіду.

4. Суспільство ставить до вчителя такі морально-етичні вимоги...

A) знання свого предмета;

B) знання психологічних особливостей вихованців;

C) уміння спілкуватися;

D) висока ерудиція та фахова підготовка і культура, високий рівень моральних відносин з людьми, педагогічна само актуалізація.

5. Виховання – це...

A) процес цілеспрямованого управління формуванням та розвитком особистості у відповідності з вимогами суспільства;

B) процес формування індивіда;

C) процес вивчення норм і правил;

D) процес взаємодії вчителя та учня.

6. Розвиток особистості – це...

A) зміни в організмі дитини;

B) ряд змін в процесі життєдіяльності;

C) процес прогресивних, послідовних змін, які характеризуються переходом від нижчих до вищих форм та рівнів усієї життєдіяльності людини, обумовлюють її становище як соціальної істоти;

D) виникнення нових якостей особистості.

7. Процес і результат засвоєння людиною знань, умінь і навичок та пов’язаних із ними практичних і пізнавальних засобів діяльності – це...

A) навчання;

B) виховання;

C) формування;
D) освіта.

8. Особистість – це...
A) процес становлення людини;
B) людина як представник людської спільноти, соціуму;
C) соціально зумовлена система якостей індивіда;
D) людина яка народилася.

9. Моральне виховання характеризують такі поняття...
A) мораль, моральність, моральні погляди, моральні звички;
B) моральний ідеал, моральне виховання, моральні погляди, моральні звички;
C) мораль, моральність, моральна свідомість, моральний ідеал;
D) моральна свідомість, моральний ідеал, моральні погляди, моральні звички.

10. Тест – це...
A) самостійна робота;
B) метод контролю, за допомогою якого можна виявити знання фактів, правил, законів, але не здібностей;
C) контрольна робота;
D) лабораторна робота.

11. Усвідомлене регулювання учнем своєї діяльності, щоб забезпечити такі результати, які відповідають поставленим цілям, нормам, правилам, зразкам – це...
A) самоконтроль;
B) взаємоконтроль;
C) тематичний контроль;
D) вибірковий контроль.

12. Екскурсія – це...
A) домашня робота;
B) самостійна робота;
C) форма організації навчання, яка використовується для вивчення предметів і явищ у природному середовищі;
D) контрольна робота.

13. Концепція «терапія через мистецтво» – це...
A) напрям розумового виховання;
B) напрям фізичного виховання;
C) напрям трудового виховання;
D) можливість самовираження та самореалізації дитини.

14. Базова освіта – це...
A) суспільно необхідний рівень загальноосвітньої підготовки, який передбачає всебічний розвиток і ціннісно-етичну орієнтацію особистості,

формування загальнокультурної основи її освіти, громадянського та професійного становлення;

B) напрям фізичного виховання;

C) напрям розумового виховання;

D) напрям екологічного виховання.

15. Відкрита освіта – це...

A) вимога часу;

B) система дистанційного навчання, яка доступна людині без аналізу її початкового рівня знань і забезпечує навчання в темпі, зручному для кожного;

C) організація регулярного виконання певних дій учнями;

D) дії і вчинки особистості.

16. Групова навчальна діяльність – це...

A) переконування;

B) вимога;

C) форма організації навчання, що ґрунтується на співпраці учнів в малих групах, об'єднаних загальною навчальною метою, за опосередкованого керівництва педагога;

D) пояснення.

17. Гуманізм – це...

A) система поглядів, що визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і вияв усіх здібностей;

B) совість;

C) ідеал;

D) умовляння.

18. Гуманізація педагогічного процесу – це...

A) мета і завдання виховання;

B) зміст виховання;

C) концепція, основу якої становить ідея побудови педагогічної системи на позиціях гуманізму з метою створення найсприятливіших умов для повноцінного розвитку дитини;

D) умови виховання.

19. Гуманітаризація освіти – це...

A) мета і завдання виховання;

B) зміст виховання;

C) умови виховання;

D) тенденція розвитку освіти, яка відображає збільшення ролі і значення людських відносин, взаємного прийняття учасників навчально-виховного процесу для успішної освіти загалом.

20. Демократизація педагогічного процесу – це...

A) мета і завдання виховання;

B) впровадження в педагогічну систему принципів демократії, надання свободи творчості педагогу й більших можливостей вихованцям;

C) зміст виховання;

D) умови й засоби виховання.

ВАРІАНТ 4

1. Дистанційне навчання – це...

A) шлях досягнення поставленої мети;

B) очікувані наслідки;

C) інтерактивна взаємодія між викладачем, учнем та інтерактивним джерелом інформаційного ресурсу, що має властиві навчальному процесу компоненти;

D) педагогічна кваліфікація.

2. Експериментальна школа – це...

A) навчально-виховний заклад, призначений для обґрунтування, розроблення, перевірки нових педагогічних ідей, вивчення практичного досвіду педагогів;

B) шлях досягнення виховної мети;

C) розвиток особистості учня;

D) система самовиховання.

3. Засоби інформатизації освіти – це...

A) індивідуальний стиль педагогічної діяльності;

B) здатність навчатися протягом життя;

C) система поглядів;

D) засоби нових інформаційних технологій у поєднання з навчально-методичним, нормативнотехнічним і організаційно-інструктивним матеріалом, що забезпечує їх педагогічно доцільне використання.

4. Індивідуалізація навчання – це...

A) навчання пов’язане з суспільними потребами;

B) навчання на відстані;

C) організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних особливостей учнів для створення оптимальних умов у реалізації потенційних можливостей кожного з них;

D) умова професійного становлення вчителя.

5. Індивідуальний стиль педагогічної діяльності – це...

A) знання природи дитини;

B) цілісна система операцій, що забезпечує ефективну взаємодію вчителя з вихованцем, визначається цілями, завданнями професійної діяльності, властивостями різних рівнів індивідуальності педагога;

C) чітко сформульована мета виховного процесу;
D) стиль взаємостосунків в учнівському колективі.

6. Інноватівність – це...
A) виховання пов’язане з умовами виховання;
B) розвиток природних здібностей особистості;
C) напрям соціально-економічного виховання;
D) емоційно-оцінне ставлення до нововведень, відмінність у сприйнятливості суб’єктів до інновацій, нових ідей, досвіду.

7. Інноваційна культура педагога – це...
A) педагогічна вимога;
B) система освоєних особистістю педагогічних засобів, що забезпечують інноваційний спосіб діяльності, системотвірним елементом якої є цінності інноваційного плану;
C) приклад;
D) заохочення.

8. Інноваційне навчання – це...
A) зорієнтована на динамічні зміни в навколишньому світі навчальна діяльність, яка ґрунтується на оригінальних методиках розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптивних можливостей особистості;
B) налаштованість на навчальний процес;
C) очікувані наслідки;
D) матеріальна забезпеченість навчально-виховного процесу.

9. Інновація – це...
A) нововведення, зміна, оновлення: новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях;
B) спосіб діяльності;
C) шлях досягнення мети;
D) індивідуальна особливість.

10. Інновація освіти – це ..
A) виховний прийом;
B) спосіб досягнення мети;
C) цілеспрямований процес часткових змін, що ведуть до модифікації цілей або каналів навчання; впровадження нових технологій у систему навчання;
D) спосіб спільної діяльності вихователя і вихованців.

11. Інформатизація освіти – це...
A) чинники, що впливають на розвиток особистості;
B) загальна тенденція розвитку освіти, пов’язана з розширенням застосування комп’ютерів, інформаційних мереж і технологій в освітній практиці;
C) умови виховання особистості;

D) методи впливу на особистість.

12. Інформаційна культура особистості – це...

A) складова загальної культури людини, яка виявляється в умінні оперувати інформаційними ресурсами, знаходити, аналізувати і продуктивно використовувати потрібні відомості з метою професійного та особистісного розвитку;

B) внутрішня сутність виховного процесу;

C) варіант організації виховного процесу;

D) спосіб реалізації мети виховання.

13. Креативність – це...

A) вимога до організації виховного процесу;

B) варіант організації виховного процесу;

C) стійка властивість індивіда, що зумовлює здатність виявляти соціально значущу творчу активність; рівень творчої обдарованості, здатної до творчості;

D) спосіб реалізації мети виховання.

14. Залучення усіх учнів до висловлення власних думок щодо певних моральних понять є необхідною умовою такої форми виховної роботи, як...

A) екскурсія;

B) класна година;

C) позакласна робота;

D) етична бесіда.

15. Медіа-освіта – це ...

A) загальна середня освіта;

B) дошкільна освіта;

C) позашкільна освіта;

D) частина освітнього процесу, спрямована на формування в суспільстві медіа-культури, підготовки особистості до безпечної та ефективної взаємодії із системою мас-медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

16. Метод проектів – це ...

A) технологія організації навчання, за якої учні набувають знань, умінь і навичок у процесі планування і виконання практичних завдань-проектів;

B) технологія формування позитивної Я-концепції;

C) формування навичок співпраці;

D) формування навичок взаємодії.

17. Модульні нововведення – це...

A) малювання;

B) ліплення;

C) комплекс часткових взаємопов'язаних нововведень стосовно певної групи предметів, вікової групи дітей тощо;

D) нумізматика.

18. Нові інформаційні технології – це ..

A) тематичні вечори;

B) тижні тематичних предметів;

C) сукупність методів і технічних засобів збирання, організації, збереження, опрацювання, передавання інформації за допомогою комп'ютерів і комп’ютерних комунікацій;

D) конференції.

19. Педагогіка партнерства – це ...

A) напрям у педагогіці, що розглядає дитину як активний суб’єкт спільної з педагогом діяльності, основаної на демократичних і творчих засадах;

B) позакласна виховна робота;

C) групова виховна робота;

D) масова виховна робота.

20. Освітня і виховна робота, спрямована на задоволення інтересів і запитів дітей, організована в позаурочний час педагогічним колективом – це...

A) позакласна виховна робота;

B) масова виховна робота;

C) групова виховна робота;

D) позашкільна виховна робота.

ВАРІАНТ 5

1. Освітньо-виховна діяльність позашкільних закладів для дітей та юнацтва – це...

A) самостійна робота;

B) масова виховна робота;

C) позашкільна виховна робота;

D) позакласна виховна робота.

2. Технологію колективної творчої справи (КТС) розробив...

A) Антон Макаренко;

B) Ігор Іванов;

C) Григорій Ващенко;

D) Василь Сухомлинський.

3. Загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного або розумового розвитку, – це...

A) школа соціальної реабілітації;

B) загальноосвітня школа-інтернат;

C) спеціальна загальноосвітня школа;

D) спеціалізована школа для дітей з вадами слуху.

4. Функція процесу спілкування...

A) пізнання особистості;

B) інформаційна;
C) відтворювальна;
D) управлінська.

5. Педагогічна інновація – це...
A) пошук інформації;
B) аналіз спілкування;
C) передача інформації;
D) процес створення, поширення та використання нових засобів і методів (нововведень) для розв'язання педагогічних проблем.

6. Педагогічна інтуїція – це...
A) специфічна здатність педагога передбачати нахили, поведінку, вчинки дитини за певних умов у відповідному середовищі;
B) співчуття;
C) осмислення;
D) пізнання особистості.

7. Педагогічна культура – це...
A) емоційна культура;
B) корпоративна культура;
C) професійна культура педагога,що охоплює його моральні якості, педагогічний такт, педагогічне спілкування, педагогічну майстерність, культуру зовнішнього вигляду;
D) інформаційна культура.

8. Педагогічна технологія – це...
A) пошук необхідної інформації;
B) передача необхідної інформації;
C) змістовна техніка реалізації системи всіх компонентів педагогічного процесу, спрямована на досягнення поставленої мети;
D) комунікативна атака.

9. Педагогічні здібності – це...
A) емоційні здібності;
B) інтерактивні здібності;
C) сукупність психічних якостей особистості, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення;
D) перцептивні здібності.

10. Педагогічні технології – це...
A) галузь педагогіки, зосереджена на вивченні взаємодії учасників педагогічного процесу і розробленні інструментарію з метою її оптимізації;
B) спілкування-залякування;
C) спілкування-взаємодія;
D) дружнє спілкування.

11. Педоцентризм – це...

A) напрям у філософії виховання, який пріоритетом визнає інтереси дитини, основне завдання педагогіки вбачає у створенні умов для розвитку дітей;

B) недостатній досвід педагогічної діяльності;

C) низький рівень розвитку педагогічних здібностей;

D) недостатня професійна компетентність.

12. Психологічний бар'єр – це...

A) негативна установка педагога;

B) психічний стан, який виявляється у неадекватній пасивності особистості, що перешкоджає виконанню певної дії;

C) комунікативний бар'єр;

D) брак педагогічного досвіду.

13. Розвивальне навчання – це...

A) вибіркове навчання;

B) група ідей та концепцій навчання і практики освіти, центральною в якій є особистість людини, що розвивається;

C) особистісно орієнтоване навчання;

D) навчання правилам поведінки у суспільстві.

14. Саморозвиток – це...

A) послідовність виконання дій;

B) готовність до співпраці;

C) процес активної, послідовної, прогресивної і незворотної якісної зміни психологічного статусу особистості, можливий на певному ступені вікового розвитку, за сформованості механізмів саморегуляції;

D) логічність дій.

15. Ситуація успіху – це...

A) нова інформаційна технологія;

B) інновація в освітній системі;

C) моніторинг освіти;

D) суб'єктивний психологічний стан задоволення результатом фізичного або морального напруження виконавця справи, творця явища.

16. Сугестивна технологія – це ...

A) комплекс якостей особистості;

B) сукупність знань і умінь педагога;

C) система знань і умінь педагога;

D) навчання на основі емоційного навіювання в стані неспання, що спричиняє над запам'ятовування; передбачає комплексне використання всіх вербальних і невербальних, зовнішніх і внутрішніх засобів сугестії (навіювання).

17. Технологія розвитку творчої особистості – це...

A) формування системного творчого мислення, розвиток творчої уяви, винахідницької кмітливості на основі використання законів розвитку технічних систем;

B) технологія поетапного формування розумових дій;

C) готовність педагога до здійснення творчої діяльності;

D) технологія організації групової діяльності.

18. Якість освіти – це...

A) методи навчання;

B) рівень знань, умінь, розумового, морального і духовного розвитку тих, хто навчається, на певному етапі відповідно до поставлених цілей;

C) етапи навчання;

D) складові освітнього процесу.

19. Виховна робота – це ...

A) цілеспрямована діяльність, орієнтована на створення позитвно-виховного середовища та організацію спільної життєдіяльності дорослих і дітей;

B) ознайомлення із соціальними норами;

C) задоволення потреб учнів;

D) регулятивна діяльність.

20. Виховний захід – це...

A) міжособистісна взаємодія;

B) форма існування колективу;

C) організована дія для колективу дітей та дорослих що відбувається зазвичай протягом обмеженого часу та спрямовується на досягнення виховних цілей;

D) задоволення моральних потреб учнів.

ВІДПОВІДІ ДО МОДУЛЬНОЇ КОНТРОЛЬНОЇ

ВАРІАНТ 1

1. B; 2. C; 3. A; 4. A; 5. B; 6. C; 7. D; 8. C; 9. A; 10. A; 11. B; 12. D; 13. D; 14. B; 15. C; 16. D; 17. A; 18. A; 19. C; 20. B.

ВАРІАНТ 2

1. D; 2. A; 3. C; 4. B; 5. A; 6. A; 7. B; 8. C; 9. D; 10. B; 11. C; 12. A; 13. C; 14. A; 15. C; 16. D; 17. A; 18. D; 19. C; 20. B.

ВАРІАНТ 3

1. B; 2. A; 3. A; 4. D; 5. A; 6. C; 7. A; 8. B; 9. B; 10. B; 11. A; 12. C; 13. D; 14. A; 15. B; 16. C; 17. A; 18. C; 19. D; 20. B.

ВАРІАНТ 4

1. C; 2. A; 3. C; 4. C; 5. B; 6. D; 7. B; 8. A; 9. A; 10. C; 11. B; 12. A; 13. C; 14. D; 15.D; 16. A; 17. C; 18. C; 19. A; 20. A.

ВАРІАНТ 5 1. C; 2. B; 3. C; 4. B; 5. D; 6. A; 7. C; 8. C; 9. C; 10. A; 11. A; 12. B; 13. B; 14. C; 15.D; 16. D; 17. A; 18. B; 19. A; 20. C.

КИЇВСЬКА АКАДЕМІЯ ПРИКЛАДНИХ МИСТЕЦТВ

Конспект лекцій
З ДИСЦИПЛІНИ
«ОСНОВИ ПЕДАГОГІКИ»

Спеціальність: 022 «Дизайн»
Напрям: 02 «Мистецтво»

Київ-2024

ТЕМА 1
Педагогіка як наука (об'єкт, предмет, методи). Історія педагогіки

Об'єкт, предмет та завдання педагогіки

Назва дисципліни **педагогіка (**παιδαγωγική) походить від грецьких слів – від «педе» (παίδε мн. від παίς) – хлопчики (хлопчик) и «агогіке» (αγωγική від ἄγω) – ведення (вести). Отже, **педагогіка** – це наука про принципи, закономірності та практичне здійснення процесу формування особистості людини як члена суспільства.

Педагогіка – це прикладна наука, що спрямовує свої зусилля на оперативне розв'язання суспільно важливих проблем виховання, освіти, навчання. З визначення зрозуміло, чому суспільство приділяє педагогіці важливого значення. Адже педагогіка є одним з ключових факторів самовідтворення суспільства. Як правило, від його імені діє держава, встановлюючи суспільно прийнятні стандарти педагогіки. З'ясуємо спочатку значення широко відомого поняття «наука». **Наука** – це людська діяльність з виробництва нового знання та методів його отримання та збереження їх в інваріантній (незмінній, однаковій для всіх людей) формі – з метою майбутнього вільного використання, а також результат такої діяльності, тобто знання в інваріантній формі, придатне до вільного використання.

Педагогіка як і кожна наука має власний **об'єкт** і **предмет** вивчення та дослідження. **Об'єкт** дослідження – це фрагмент реальності, який досліджується, а **предмет** – це властивості, характеристика об'єкта. Тобто предмет дослідження завжди уточнює та конкретизує поле дослідження. Нові напрямки науки завжди виділялися з основної галузі як новий предмет дослідження який виникає при розв'язанні нових **завдань**, які ставляться заради досягнення нових **цілей**. Це і забезпечує процес розвитку науки. **Об'єктом** педагогіки є процес формування особистості, система явищ, пов'язаних з розвитком індивіда. **Предметом** педагогіки є об'єктивні закони процесу виховання а також реальна суспільна виховна практика формування підростаючих поколінь, особливості й умови організації цього процесу. **Ціль, мета** педагогіки – ефективне передання досвіду, накопиченого людством для молодого покоління, його виховання. Тому найважливішими **завданнями** педагогіки як науки є дослідження закономірностей процесу виховання, його структури й механізмів, розробка теорії й методики організації навчально-виховного процесу, його змісту, принципів, організаційних форм, методів та прийомів. Робота, дії, що виконуються об'єктом з певною метою, для виконання завдань, називається **функцією** цього об'єкту. Функція об'єкту у процесі також визначає значення цього об'єкту, роль яку цей об'єкт відіграє в розглянутому процесі. Головна **функція** педагогіки – пізнавати закони

виховання, освіти й навчання людей і на цій основі пропонувати педагогічній практиці найоптимальніші засоби досягнення накреслених завдань. Тобто вона складається з теоретичного та практичного компонентів.

Слід зауважити, що стаючи до написання наукової роботи (дипломної, магістерської, бакалаврської (кваліфікаційної), курсової), слід дуже чітко сформулювати і виписати предмет, об'єкт та завдання роботи. Якщо роботу у повному обсязі читає лише обмежене коло фахівців, то незвані пункти – усі, хто знайомиться з нею. За ними формується попередня думка про роботу, яка досить часто стає і остаточною.

Місце педагогічної науки у системі наук

Успіхи вчених у розробці педагогічних інновацій здебільшого досягаються в результаті загальнонаукового підходу до об'єктів дослідження. Саме на межі педагогічних наук з іншими науками про людину найчастіше здійснюються відкриття. Ізоляція педагогіки від інших наук – причина низької ефективності її розробок, непереконливих практичних рекомендацій і рецептів. Історія науки свідчить, що педагогічна думка спочатку розвивалася в руслі **загальнофілософських** знань. Ідеї освіти й виховання відображалися в релігійних догматах, вченнях про державу, законодавчих актах, літературних творах минулого. У **філософії** наука про виховання знаходить, перш за все, опорні методологічні положення. **Теорія наукового пізнання** є методологічною основою наукової педагогіки. Сприяють розвитку творчого мислення й такі розділи філософії, як теорія пізнання (гносеологія), філософська антропологія, логіка. Під впливом впливових філософських шкіл сформувалися основні педагогічні напрямки. А саме: екзистенціалізм та феноменологія, позитивізм, прагматизм. Педагогіка органічно пов'язана **з психологією.** Педагогіка тісно пов'язана з **фізіологією**. **Соціологія** як наука про суспільство, про процеси його функціонування і розвитку, торкається й галузі освіта, виконання науки про них. В результаті соціального відображення дійсності розвиваються й такі спеціальні дисципліни, як, наприклад, соціологія освіта, виховання, соціологія студентства, соціологія міста, села, здоров'я та інші. Результати соціологічних досліджень збагачують педагогічну науку і дозволяють оцінювати педагогічні явища в ракурсі іншої науки.

Система педагогічних наук

З розвитком суспільного прогресу, зростанням нових знань, будь-яка наука розширює поле свого дослідження. З'являються нові об'єкти та предмети дослідження. Так само відбувається й розширення галузей педагогіки. У загальновизнаному переліку педагогічних наук нині налічується їх досить значна кількість. **Ясельна педагогіка** вивчає закономірності і умови виховання

дітей ясельного піку. Її значущість стрімко зростає. Характерною особливістю є її взаємозв'язок з психологією, фізіологією, медициною та іншими науками.

Дошкільна педагогіка. **Педагогіка школи** – найбагатша і найрозвиненіша галузь науки про виховання. Тисячоліття її існування в світовій історії дозволили надбати найцінніший досвід керівництва розвитком, формуванням підростаючих поколінь у різних соціально-економічних умов. Педагогіка **середньої спеціальної освіти** перебуває нині у стадії становлення. Її теоретичний фонд розвивається за рахунок запозичення, адаптації теоретичних та прикладних положень шкільної і вузівської педагогіки.

Педагогіка професійно-технічної освіти – вивчає закономірності підготовки робітників високої кваліфікації. Також можна виділяти галузі педагогіки, пов'язані з окремими галузями культури: **музична педагогіка**, **хореографічна педагогіка**, **спортивна** тощо, які сьогодні мають тенденцію до набуття самостійного статусу.

Педагогіка вищої школи в системі педагогічних наук займає особливе місце. Її розвиток обумовлений кількома чинниками. Серед них – фактор наукового потенціалу. Майбутніх спеціалістів навчають представники вищої кваліфікації: доктори наук, професори, академіки, автори наукових теорій, розробники концепцій, інформаційних технологій у своїх спеціальних галузях. Багато з них беруть участь у створенні нових дидактичних конструкцій вищої освіти, розробляють оригінальні методики навчання студентів. Нерідко ці інноваційні розробки здійснюються за участю студентів. Багато дидактичних розробок, виконаних для потреб вузівського навчання, створюються у двох версіях: вузівській і шкільній. В результаті методика університетської пізнавальної праці переноситься в школу і стає засобом оновлення шкільного навчального процесу.

Друга специфічна особливість педагогіки вищої школи – це її тісний і нерозривний зв'язок з шкільною педагогікою.

Виробнича педагогіка вивчає закономірності навчання робітників, переорієнтації їх на нові засоби виробництва, підвищення їх кваліфікації, навчання новим професіям. Необхідність наукових розробок у цій галузі педагогіки визначається об'єктивними законами розвитку як матеріального, так і духовного виробництва.

Військова педагогіка розкриває закономірності, теоретично обґрунтовує, розробляє принципи, методи, форми навчання і виховання військовослужбовців усіх рангів. Елементи військової педагогіки зустрічаються в загальноосвітніх школах і системі вузівської освіти.

Соціальна педагогіка – має теоретичні і прикладні розробки в галузі позашкільного виховання й освіти дітей і дорослих. Останнім часом все ширше

вживається поняття «другої освіти», яку дають багатопрофільні освітньо-виховні заклади. У клубах, будинках народної творчості, музичних і театральних студіях, на станціях юних техніків, спортивних базах діти і молодь знаходять можливість задовольняти свої творчі потреби, залучаються до корисних форм відпочинку, отримують і професійні знання.

Педагогіка третього віку розробляє систему освіти, розвитку, виховання людей пенсійного віку, перебуває в стадії становлення. Багато педагогічних розробок для створення оптимальної реалізації досвіду літніх людей, їх нормального, здорового режиму життєдіяльності, здійснюються на межі медицини і такої специфічної галузі знання, як геронтологія.

Виправно-трудова педагогіка передбачає теоретичні обґрунтування і розробки практики перевиховання осіб, які перебувають в ув'язненні за здійснені злочини. Інша її назва – **педагогіка пенітенціарних закладів**. Існує дитяча і доросла галузі наук з перевиховання людей, що відбувають покарання. З появою нових різновидів злочинів, розширюється сфера наукових пошуків у галузі виправлення антисоціальних форм поведінки дітей і дорослих. Виправно-трудова педагогіка взаємопов'язана з юриспруденцією і правознавством.

Спеціальні педагогічні науки:

- **сурдопедагогіка** (виховання і навчання глухих і глухонімих);
- **тифлопедагогіка** (виховання і навчання сліпих і малозрячих);
- **олігофренопедагогіка** (виховання і навчання розумово відсталих).

Ці науки розробляють теоретичні основи, принципи, методи, ферми і засоби виховання й освіти дітей і дорослих, що мають відхилення у фізичному та розумовому розвитку.

Лікувальна педагогіка розвивається на межі з медициною, її предметом є система освітньо-виховної діяльності педагогів з хворобливими і хворими школярами. В умовах сьогодення у колективній науково-пошуковій діяльності викристалізувався новий напрямок теоретичної думки – **педагогічна реабілітація**, ідеї якої мають важливе значення не лише в роботі з хворими дітьми, а й для масової середньої школи, для поглиблення її реабілітаційної функції, оскільки вона покликана допомогти учневі зорієнтуватися у складному й суперечливому світі, знайти вихід із кризової ситуації.

Реабілітаційна педагогіка – це система педагогічних, медико-психологічних, соціальних заходів, спрямованих на відновлення, корекцію або компенсацію порушених психофізіологічних функцій, станів, особистісного й соціального статусу хворих дітей, дітей-інвалідів, а також тих, хто переніс хворобу, отримав психічну травму внаслідок різкої зміни соціальних обставин, умов життя. Актуальним завданням реабілітаційної педагогіки є розробка

ефективних методів педагогічної терапії і корекції, компенсації, ігротерапії, спрямованих на відновлення фізичного, психічного, морального та духовного здоров'я дитини.

Порівняльна педагогіка досліджує закономірності функціонування й розвитку освітніх і виховних систем у різних країнах шляхом співставлення та знаходження спільного й відмінного. Пошук загального й специфічного в освітніх системах у різних народів дозволяє знаходити і науково тлумачити освітні традиції, системи, збагачувати національну педагогічну культуру за рахунок міжнародного досвіду.

Історія педагогіки – наука про закономірності функціонування і розвиток виховання, освіти й навчання в минулому. Пошуки вчених у галузі освіти й виховання узгоджені з відомими загальними періодизаціями розвитку людства – первіснообщинний, рабовласницький, феодальний, капіталістичний, соціалістичний лад, постсоціалістичний період. В історії педагогіки умовно виділяють періоди стародавньої, середньовічної, нової і новітньої історії освіти. Система педагогічних наук включає у себе численні методики навчання школярів і студентів різноманітних дисциплін: методики викладання мови, літератури, математики, фізики, історії, хімії, біології та ін. В них містяться специфічні частинні закономірності управління розвитком мислення учнів. Дослідження методик викладання окремих навчальних предметів збагачують науку не лише предметними істинами навчання конкретних дисциплін, а накопичувані ними знання набувають загальнонаукового значення і розширюють арсенал загальної теорії освіти – **дидактики**.

Основні категорії педагогіки

Розкриття предмету педагогіки слід почати з визначення її ключових категорій.

Особистість – людина як мисляча істота, яка наділена світоглядом. **Особа** – людський індивід як суб'єкт соціальних та юридичних відносин і свідомої діяльності. Людський індивід який має права, обов'язки та несе відповідальність за свої дії.

Освіта – цілеспрямоване та систематизоване накопичення знань, набуття індивідом досвіду та формування особистості з метою успішної соціалізації – як процес, результат та комплекс засобів для його досягнення.

У вітчизняній педагогічній традиції, яка значною мірою розвивалася під впливом німецької педагогіки, прийнято визначати три складових освіти: ***навчання***, ***виховання*** та **розвиток**.

Цікаво, що в англійській мовній традиції, так само, як у романомовній, на відміну від німецькомовної та східнослов'яномовної, не прийнято виокремлювати в освітньому процесі *навчання* та *виховання*. Дефініція поняття «навчання» є досить зрозумілою. **Навчання** – це процес формування і засвоєння **знань, умінь, навичок** пізнавальної та фахової діяльності людини.

Розвиток інформаційного суспільства, пов'язаний з вибуховим зростанням обсягу доступної інформації вимагає також формування **творчо-критичного мислення**. Останнє забезпечує можливість самостійно відрізняти корисну інформацію від баластної та здатність самостійно формувати раціональні критерії такого розрізнення. Навчання – як правило двобічний процес, що здійснюється учителем (викладання) і учнем (навчання, учіння). Навчання – вид освітньої діяльності, метою якої є досягнення певного рівня знань та вмінь, для якого можна знайти чіткі кількісні критерії – наприклад, виставлення оцінок, нарахування балів. Цей рівень можна оцінити як кваліфікаційний рівень. Наприклад, середня, вища освіта, фахівець п'ятого, шостого розряду, тощо. При цьому **знання** – це відомості, інформація, набута у результаті процесу пізнання, тобто теоретичний компонент навчання. **Уміння** – це готовність свідомо самостійно виконувати практичні дії, керуючись набутими знаннями – тобто знання перенесені у площину практичних дій. **Навички** – це перенесення вмінь у підсвідомість, доведення їх до автоматизму. Наприклад, більшість студентів знає іноземні слова, вміє читати та перекладати за допомогою словника (з певним напруженням зусиль) проте не має тих навичок володіння мовою, які має носій цієї мови, що без жодного напруження думки розуміє і письмовий текст, і усне мовлення. Те ж саме стосується наприклад, рівнів володіння комп'ютером чи гри на музичних інструментах. Самостійне мислення та творчій підхід дозволяє не лише сприймати та відтворювати набуту інформацію, але й продукувати нове знання. **Виховання** – у широкому смислі це формування особистості через передачу накопиченого досвіду від старших поколінь до молодших. У більш вузькому значенні **виховання** – це процес систематичного й цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток особистості з метою її успішної соціалізації. Тобто цілеспрямований вплив на людину з метою формування у неї певної системи знань, поглядів, моральних цінностей, підготовки до життя, зокрема, життя у суспільстві. Тому часто уточнюється сфера, у якій здійснюється виховання. Відповідно, кожній з цих сфер відповідає свій вид виховання: розумове, моральне, естетичне, фізичне, виховання відчуття міри тощо. Метою виховання є здійснення певних бажаних змін у людській особистості. Зокрема це формування у людини того чи іншого типу світогляду, системи цінностей. Лише за допомогою виховання та самовиховання людина може набувати таких якостей, яким не можна навчитися, наприклад: сила волі, терплячість, доброта, чуйність. Тому виховання – категорія, що важко піддається кількісному оцінюванню. Водночас відмінність між різними рівнями результатів виховання завжди помітна. Отже, дуже узагальнено навчання та виховання можна назвати кількісною та якісною характеристиками освіти. Важливо також чітко усвідомлювати значення

наступних ключових категорій, якими користується педагогіка. **Розвиток** – процес змін у ситуації, явищі чи об'єкті. Найчастіше розвитком називається процес змін, що супроводжуються якісним та кількісним зростанням характеристик (позитивних чи негативних). Позитивний розвиток характеризується збільшенням бажаних характеристик та зменшенням небажаних. Розвиток культури, промисловості, особистості. Негативний розвиток – навпаки збільшенням небажаних і зменшенням бажаних характеристик. Деструктивні процеси, руйнування, старіння тощо. Важливо розуміти, що абстрактне поняття «розвиток» є дуже широким і тому завжди мусить бути уточнене – про розвиток чого саме йдеться. Інакше його вживання буде позбавлене смислу.

Пізнання – розкриття людиною невизначеності та набуття визначеності у своїх відносинах зі світом. Це встановлення для себе зв'язків та відносин між об'єктами сприйняття, між об'єктами думки, які ми на початку вважали новими і не пов'язаними з вже відомими нам речами чи думками. В результаті процесу пізнання утворюється знання.

Знання – (результат процесу пізнання) – фіксація індивідом у пам'яті встановлених для себе зв'язків між предметами і явищами, що сприймаються (об'єктами), та їхніми відповідниками у свідомості того, хто пізнає (суб'єкта), а також операцій, якими яким ці зв'язки були встановлені.

Мислення – процес пізнання, але оснований лише на використанні уявлень, асоціацій та змісту власної пам'яті. Безпосередній контакт з об'єктами пізнання, при мисленні не обов'язковий.

Завдання освіти

Тепер перейдемо до деталізації основних завдань педагогіки. Найпоширеніші з них пов'язані з процесом освіти, з освітою. Отже, простежимо, як здійснюється мета педагогіки – передання досвіду, накопиченого людством для молодого покоління, його виховання. Це і відбувається саме в освітньому процесі.

Розглянемо, класичні завдання освіти, як соціального інституту – спільні для усіх етапів освіти. Починаючи з ідей Й. Ф. Гербарта, такими вважаються *навчання* та *виховання* (у більш пізні часи третьою складовою стали називати *розвиток*, який, на нашу думку, не можна вважати «незалежною змінною», тим паче, вживаючи це поняття без предиката). Якщо їх детально проаналізувати, ми побачимо окрім традиційних, іще нові аспекти як у навчанні так і вихованні. Тому переходимо до власного, більш детального аналізу цих складових.

Якщо іти за логікою навчального процесу, де першим етапом є засвоєння студентом (учнем) отриманої інформації, потім – набуття навичок самостійного

її пошуку, навичок класифікації та систематизації набутих знань, то у **навчанні** можна виокремити такі складові:

1. засвоєння навчального матеріалу за програмою;
2. набуття навичок самостійного пошуку інформації;
3. набуття та розвиток навичок самостійної інтерпретації інформації;
4. набуття та розвиток навичок самостійного створення інформації;
5. набуття та розвиток навичок оцінки та конструктивної критики інформації, а також її класифікації, систематизації відповідно до набутих під час навчання наукових, а також ціннісно-світоглядних критеріїв, притаманних особі, спільноті, суспільству.

А саме: у сучасних умовах зростання доступності інформації, її «демократизації» через розвиток електронних мереж, **друга складова (**тобто, набуття навичок самостійного пошуку інформації) вже вимагає значно менших зусиль, ніж у «доелектронну» епоху «жорстких» (hard) носіїв інформації (наприклад, паперових, на відміну від сучасних «м'яких» – soft). Проте, значення цієї складової для навчання через це не зменшується. **Третя складова** є основою для розвитку самостійного мислення, без чого неможливо застосовувати знання, набуті під час навчання, аби за їх допомогою успішно розв'язувати конкретні практичні завдання, які виникають у реальній діяльності. На цьому рівні студент переходить від репродуктивного засвоєння знань та стилю мислення до продуктивного. **Четверта складова** має велике значення для тих майбутніх фахівців, які прагнуть не лише репродуктивного, але й продуктивного пізнання, що важливо у творчій, науковій та винахідницькій діяльності. Як **третя**, так і **четверта** складові навчання також є традиційно відомими і випливають з загальної мети навчання. Але **п'ята складова** – оцінково-критична – становить принципово новий аспект навчання, який не був присутній (або був слабо представлений) у традиційних парадигмах навчання, зорієнтованих, перш за все на засвоєння інформації без особливої критики. Річ у тім, що така критика могла бути сприйнятою як критика особистості викладача та неповага до його авторитету, так само, як і до загальновизнаних наукових авторитетів та догматів. **П'ята складова** набуває особливого значення за умов сучасного «інформаційного потопу» (новітнє поняття, яке прийшло на зміну «інформаційному вибуху»). Соціально-економічні процеси останніх десятиліть сприяли значному розширенню інформаційних обріїв суспільства. Виходячи з цього, очевидно, що саме ця остання складова навчання також становить своєрідний місток між навчанням та **вихованням**, яке можна визначити як «процес систематичного й цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток особистості з метою її успішної соціалізації». Зрозуміло, що питома вага цілеспрямованої виховної

складової в освіті, з підйомом по освітніх щаблях, дедалі зменшується на користь навчальної. При цьому розуміється, що виховання особистості усе більше стає її внутрішньою потребою. Тобто, усе більше стимулів виховання особистості стають її внутрішніми потребами та характеристиками. Розвивається цікавість, інтерес до читання, самоосвіти, розширення світогляду, самовдосконалення. Отже, оскільки процес соціалізації, який супроводжує освіту на всіх щаблях, навряд чи припиняється, то й виховна складова у тій чи іншій формі простежується на всіх етапах освітнього процесу. Тому у вихованні також доцільно виокремити кілька складових, серед яких найважливішими, на нашу думку, є такі:

1. формування стійких *ціннісно-світоглядних орієнтацій*, адекватних принципам, утвореним та схвалюваним на сучасному етапі цивілізаційного розвитку (не слід ототожнювати сучасний смисл цього поняття з його тоталітарним тлумаченням як відповідності панівній ідеології);

2. формування здатності, вміння та мотивації досягати цілі й розв'язувати проблеми у межах інституційно закріплених та суспільно прийнятних норм і правил;

3. набуття та розвиток навичок класифікації, систематизації, *оцінки* та *конструктивної критики* цінностей, норм та принципів.

Проведемо їх аналіз подібно до того, як це було здійснено для навчання.

Перша складова тут утворює основу інформаційного каркасу, який і стане центром концентрації нових знань. Тобто – основою «моральної парадигми» чи ядром «життєво-дослідницької» програми. Сутність цієї складової полягає у формуванні та успішній соціалізації особистості. Змінюється лише наповнення цих орієнтацій, яке визначається особливостями і відповідно, світоглядними настановами суспільства. **Друга складова** містить принципи реалізації завдань, описаних першою складовою – яким саме чином слід формувати ціннісно-світоглядні орієнтації. Важливим аспектом цієї складової є мотиваційний, – він передбачає активну позицію у цілепокладанні та досягненні майбутнім фахівцем поставленої перед собою мети. **Третя складова** тотожна вже згаданій *оцінково-критичній* складовій процесу освіти. У сучасних умовах вона є ключовою для успішної реалізації перших двох. Так, вказуючи на необхідність використання критичного мислення при формуванні ціннісних орієнтацій особистості, Метью Ліпман стверджував, що учень може прийти до певних висновків у сфері ціннісних орієнтацій лише шляхом власних міркувань, а не моральних наставлянь. Тобто, у сучасних умовах до бажаних ціннісно-світоглядних орієнтацій можна прийти лише шляхом їх вільного усвідомлення, а не сприйняття під зовнішнім тиском.

З наведеного розгляду стає очевидним, що саме **оцінково-критична складова** як у навчанні, так і у вихованні, є інтегруючим чинником комплексного розв'язання завдань сучасної освіти, оскільки вона забезпечує самокорегованість процесу пізнання у навчанні та стійкість ціннісно-світоглядних настанов у вихованні. Ця складова носить перш за все філософський характер. І ми спостерігаємо, що саме її значення зростає у процесі інтелектуально-духовного зростання людства. А за своєю структурою та функціями вона відповідає саме філософії як особливому виду розумової діяльності.

Зародження систем виховання

Система виховання – це сукупність взаємопов'язаних цілей і принципів організації виховного процесу, методів і прийомів їх поетапної реалізації в рамках певної соціальної структури (сім'ї, школи, вузу, держави) і логіці виконання соціального замовлення. Будь-яка система виховання затребувана конкретним суспільством і існує до тих пір, поки зберігає свою значимість. Тому вона має конкретно-історичний характер. Людству відомо педагогічну спадщину стародавніх цивілізацій, епохи Античності, Середньовіччя, Відродження, XVIII-XIX століть і сучасного періоду розвитку людства – XX і початку XXI століття.

У чому специфіка систем виховання, найбільш відомих у світі? ***Спартанська система виховання*** переслідувала, переважно, мета підготувати воїна – члена військової громади. До 7 років дитина виховувалася в сім'ї няньками-годувальницями. З 7 років поліс (місто-держава) брав на себе виховання і навчання підростаючих спартанців. Цей процес проходив у три етапи. На першому етапі (7-15 років) діти набували навичок письма і читання, але головним залишалося фізичне загартування, яке було надзвичайно різноманітним (ходили босоніж, спали на тонких солом'яних підстилках). З 12 років зростала суворість виховання хлопчиків, яких привчали не тільки до аскетичного способу життя, але і до небагатослівний. У 14 років хлопчика, пропускаючи через жорстокі фізичні випробування, посвячували в ейрени – члена громади з наданням певних цивільних прав. Протягом наступного року ейренов перевіряли на стійкість у військових загонах спартанців. На другому етапі виховання (15-20 років) до мінімального навчання грамоті додавалося навчання співу і музиці. Однак способи виховання посилювалися: Підлітків тримали в голоді і привчали самих здобувати собі їжу, фізично караючи тих з них, які терпіли невдачу. До 20 років ейрени присвячувалися у воїни і отримували повне озброєння. Протягом третього етапу (20-30 років) вони поступово набували статус повноправного члена військової громади. У результаті всіх перерахованих вище етапів виховання воїни вільно володіли

списом, мечем, дротиком та іншою зброєю того часу. Однак спартанська культура виховання виявилася гіпертрофованої військовою підготовкою при фактичному невігластві молодого, покоління. Виховна традиція Спарти періоду VI-IV ст. до н.е. зрештою звелася до фізичних вправ та іспитів. Саме ці елементи стали предметом наслідування в наступні епохи.

Афінська система виховання. Вона стала зразком виховання людини Стародавній Греції, основне завдання якого зводилася до всебічного і гармонійного розвитку особистості. Головним принципом була змагальність у гімнастиці, танцях, музиці, словесних суперечках. Система організованого виховання реалізовувалася поетапно. До 7 років хлопчиків виховували вдома. З 7 до 16 років вони відвідували одночасно мусичні та гімнастичну (палестра) школи, в яких отримували переважно літературне, музичне і військово-спортивне освіта і виховання. На другому етапі (16-18 років) юнаки вдосконалювали свою освіту і розвивали себе в гімназіях. Вершиною досягнень молодої людини (18-20 років) вважалось перебування в ефебії – громадській установі щодо вдосконалення військової майстерності. Таким чином, дана система орієнтувала на опанування «сукупністю чеснот», надалі одержала популярність як програма «семи вільних мистецтв» (граматика, діалектика, мистецтво суперечки, арифметика, геометрія, астрономія, музика). Ця програма стала символом освіти для багатьох поколінь і увійшла в історію як традиція грецької освіченості.

У Європі VI-XV століть великий вплив у світі мала ***релігійна традиція виховання*** людини, особливо християнська. Основне завдання такого виховання визначалася як приведення людини до гармонії між земним і небесним існуванням через засвоєння і виконання релігійно встановлених моральних норм (православної, мусульманської, буддистської). У різних країнах і у різних народів ідеї релігійного виховання втілилися в конкретні форми, різноманіття яких спостерігається і в сучасному світі. На відміну від більшості середньовічних держав, у Візантії склалася своя система освіти і виховання людини, яка вплинула на розвиток європейської та російської педагогічної традиції. Саме в цей період у західній цивілізації визначилися три основні стадії утворення людини: елементарне, середня і вища. Однак досить чіткі обриси триступеневої системи освіти в історії Китаю відзначаються набагато раніше – в період династії Хань (II ст. до н.е. – II ст. н.е.).

Історії відомі різні приклади *станового виховання* та освіти. У найбільш організованому вигляді станове домашнє (або сімейне) виховання і освіта представлена в системі царського виховання і в системі виховання джентльмена (Дж Локк). Наприклад, ідеал ***лицарського виховання*** включав в себе жертовність, слухняність і одночасно особисту свободу, презирливе

ставлення до книжкової традиції грамотної людини, дотримання «кодексу честі» В основі змісту лицарського виховання лежала програма «семи лицарських чеснот»: володіння списом, фехтування, їзда верхи, плавання, полювання, гра в шахи, спів і гра на музичному інструменті. Система лицарського виховання складалася з наступних етапів. До 7 років хлопчик отримував домашнє виховання. З 7 до 14 років при дворі феодала (сюзерена) він був пажем при дружині сюзерена і її придворних і набував коло знань, умінь і досвід придворного життя. З 14 років до 21 року хлопчик переходив на чоловічу половину і ставав зброєносцем при лицарів двору сюзерена. За ці роки життя при дворі молодій людині необхідно було освоїти «принципи любові, війни і релігії». У 21 рік проходило посвячення в лицарі. Обряд предварялся випробуваннями на фізичну, військову і моральну зрілість на турнірах, поєдинках, бенкетах. Традиція лицарського виховання збереглася й донині, насамперед у дотриманні юнаками «кодексу честі» як ідеї естетичного та фізичного розвитку людини, високо цінує почуття власної гідності в будь-яких життєвих обставин.

Ідеал виховання за Локка – джентльмен – високоосвічена і ділова людина. Як правило, це був виходець з вищого суспільства, що отримав виховання і освіту вдома за допомогою запрошених вчителів і вихователів. Джентльмен – людина, що відрізнялася витонченістю у поводженні з людьми і володів якостями ділка і підприємця. Саме ці особливості лягли в основу західної виховно-освітньої традиції XVIII-XX століть.

Процес *виховання джентльмена* також мав поетапний характер і головними складовими його системи були:

- фізичне виховання, вироблення характеру, розвиток волі, і моральне виховання і навчання гарним манерам;
- трудове виховання;
- розвиток допитливості та інтересу до навчання, яке повинно було мати як теоретичну спрямованість, так і практичний характер.

В якості головних виховних засобів використовувалися приклад, праця, середа і оточення зростаючої людини. Дана система була орієнтована на облік індивідуальних особливостей вихованця та на розвиток його особистості, становлення людини як індивідуальності.

Розвиток педагогічних систем в Європі. Педагогічна система Жан-Жака Руссо.

Жан-Жак Руссо виходив з ідеї природної досконалості дітей. На його думку, виховання не повинно заважати розвитку цієї досконалості, а тому слід надавати дітям повну свободу, пристосовуючись до їх уподобань та інтересам. Ці ідеї Руссо поклали початок розробці теорії «вільного виховання» і

педоцентрізма в педагогічній науці, згідно з якими виховання має слідувати виключно за інтересами і бажаннями дітей і сприяти їх розвитку. Жан-Жак Руссо виклав педагогічні погляди в книзі «Еміль, або Про виховання». Руссо критикує книжковий характер навчання, відірваний від життя, пропонує навчати того, що дитині цікаво, щоб дитина була сам активний в процесі навчання і виховання; треба довіряти дитині його самовиховання. Руссо був поборником розвитку у дітей самостійного мислення, наполягаючи на активізації навчання, його зв'язку з життям, з особистісним досвідом дитини, особливе значення надавав трудовому вихованню.

Педагогічні принципи Ж.-Ж. Руссо такі.

1. Зміст і методика навчання повинні сприяти розвитку самодіяльності та активності учня. Учня в процесі навчання завжди треба ставити в положення дослідника, який сам ніби відкриває наукові істини. «Нехай він, – писав Руссо, – досягає знання не через вас, а через самого себе, нехай він не заучує науку, а вигадує її сам».
2. Знання слід отримувати не з книг, а з життя. Книжковий характер навчання, відірваність від життя, від практики – неприпустимі і згубні.
3. Потрібно вчити всіх не одному і тому ж, а вчити тому, що цікаво саме конкретній людині, що відповідає його нахилам, тоді дитина буде активний у своєму розвитку і навчанні.
4. Необхідно розвивати в учня спостережливість, активність, самостійність суджень на основі безпосереднього спілкування з природою, життям, практикою.

Педагогічна система Генріха Песталоцці – XIX століття

Ідеї Руссо отримали подальший розвиток і практичне втілення в працях швейцарського педагога Генріха Песталоцці (1746-1827), який стверджував, що мета навчання – у розвитку людяності, в гармонійному розвитку всіх сил і здібностей людини. Він вважав, що виховання повинно бути природовідповідно: покликане розвивати властиві людській природі духовні і фізичні сили у відповідності зі властивим дитині прагненням до всебічної діяльності. Головна заслуга Песталоцці в тому, що він є одним з основоположників дидактики початкового навчання. Його теорія елементарної освіти включає розумовий, моральний, фізичний і трудове виховання, яке здійснюється в тісному зв'язку і взаємодії, щоб у результаті отримати гармонійно розвиненої людини. Його ідею розвиваючого навчання К. Д. Ушинський називав великим відкриттям. Песталоцці розробив методику навчання дітей рахунку, вимірюванню й мови, розширив елементарні відомості навчання, включивши до нього відомості з геометрії, географії, а також малювання, співи і гімнастику.

Генріх Песталоцці у своєму творі «Лингард і Гертруда» розвивав ідеї про гуманне характері виховання, доброзичливому ставленні до дітей, прищепленні їм співчуття і співчутливості до людей як основи їх морального розвитку. У практичній педагогічній діяльності Песталоцці намагався поєднати навчання і виховання дітей з організацією їхньої посильної праці, використовував виховну роль дитячого співтовариства, що отримав згодом назву виховного колективу, для морального формування своїх вихованців.

Педагогічні принципи Г. Песталоцці такі.

1. Будь-яке навчання повинно грунтуватися на спостереженні і досвіді і лише потім підніматися до висновків і узагальнень.
2. Навчання повинно будуватися шляхом послідовного переходу від частини до цілого.
3. Основою навчання є наочність. Без застосування наочності можна домогтися правильних уявлень, розвитку мислення й мови.
4. Необхідно боротися з вербалізмом, «словесною безстрасністю освіти, здатної формувати лише порожні базікання» і т.д.

Педагогічна система Йоганна Гербарта і Адольфа Дистерверг

Помітну роль у розробці педагогічних основ виховання зіграв Йоганн Гербарт, хоча частково його ідеї носили консервативний характер. Саме з цих позицій він вважав за необхідне пригнічувати у дітей «дику жвавість», використовуючи для цього фізичні покарання, а також здійснювати неослабний нагляд за їх поведінкою та записувати їх провини в особливий журнал (кондуїт). З прогресивно-демократичних позицій розробляв педагогічну теорію німецький педагог Адольф Дистерверг. Особливо корисними є його ідеї активізації навчальної діяльності учнів, посилення значущості їх самостійної роботи. Він був послідовником Песталоцці і основними принципами виховання вважав природосообразно, культуросообразность і самодіяльність. Під природовідповідністю він розумів розкриття вроджених задатків дитини відповідно до закладеного в ній прагнення до розвитку. Висунутий ним принцип «культуровідповідності» означав, що виховання повинно відповідати не тільки природі дитини, але і рівн. культури даного часу і країни.

Становлення і розвиток педагогіки в Україні

Дидактична система К. Д. Ушинського

В Україні цільну дидактичну систему розробив педагог Костянтин Дмитрович Ушинський (1824-1870). Стрижнем його педагогічної системи стали вимоги демократизації освіти і навчання, ідея народності виховання, визнання творчої сили трудового народу і його прав на освіту. Ушинський зазначав: «Якщо педагогіка хоче виховувати людину в усіх відношеннях, то вона повинна спершу ознайомитися в усіх відношеннях». Він показав, що знати

людину в усіх відношеннях – це значить вивчити його фізичні і психічні особливості. Ушинський мріяв про такий час, коли педагог буде не лише вчителем, а й психологом. У своїй капітальній праці «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології» (1868-1869) він дав аналіз психологічних механізмів уваги, інтересу, пам'яті, уяви, емоцій, волі, мислення, обгрунтував необхідність їх врахування в процесі навчання. Особливу увагу звернув на вплив ненавмисного виховання, впливу суспільного середовища, «духу часу», його культури та передових суспільних ідеалів. Мета виховання, за Ушинським, – формування активної і творчої особистості, підготовка людини до фізичному і розумовому праці як вищої форми людської діяльності. Проблеми морального виховання представлені в Ушинського як суспільно-історичні. У моральному вихованні він відводив одне з головних місць патріотизму, який виключає шовінізм, вимагає виховання громадянського обов'язку – «висловити сміливе слово істини» проти гніту і насильства. Його система морального виховання дитини виключала авторитарність, вона будувалася на силі позитивного прикладу, на розумної діяльності дитини. Він вимагав від вчителя розвитку активної любові до людини, створення атмосфери товариства. Ось де коріння педагогіки співробітництва. Новою педагогічною ідеєю Ушинського була постановка перед учителем завдання навчити учнів вчитися: «... Слід передати учневі не тільки ті чи інші пізнання, але і розвинути в ньому бажання і здатність самостійно, без учителя, здобувати нові пізнання». Ушинський затвердив принцип навчання, що виховує, який представляє собою єдність навчання і виховання: «Виховання має діяти не на одне збільшення запасу знанні, але й на переконання людини». Таким чином, К. Д. Ушинський по праву вважається основоположником наукової педагогіки в Україні.

Педагогічні принципи К. Д. Ушинського

1. Навчання має будуватися з урахуванням вікових та психологічних особливостей розвитку дитини. Воно повинно бути посильним і послідовним.
2. Навчання має будуватися на основі принципу наочності і т.д.

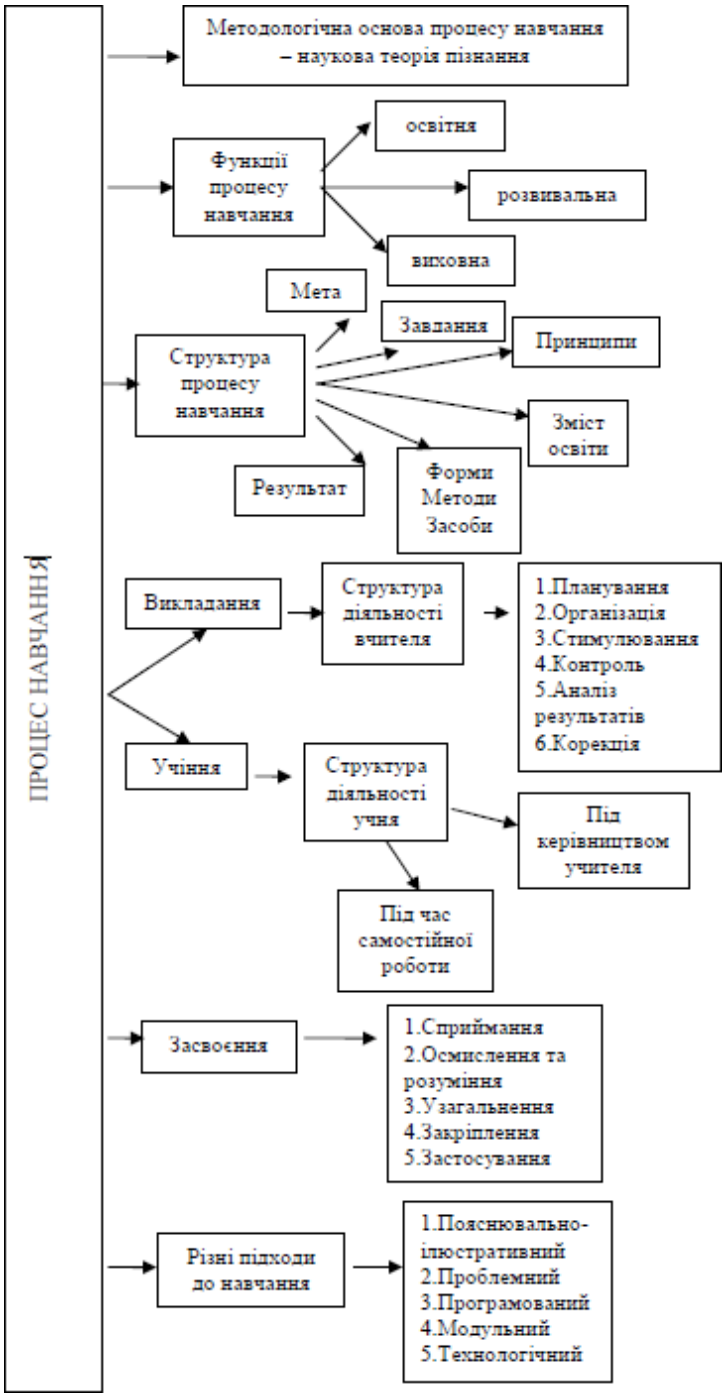
Педагогічна система В. А. Сухомлинського

Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970) є найбільшим педагогом нашого століття, його педагогічні праці перекладені на 40 мов народів світу, він розглядав практично всі аспекти теорії та практики виховання, дидактики і школоведения. Талановитий практик і теоретик, він все життя пропрацював у сільській школі. Важливе місце в його діяльності займає проблема творчого ставлення педагога до своєї професійної діяльності, яка має величезне соціальне значення. У книзі «Розмова з молодим директором школи» Сухомлинський писав: «Якщо ви хочете, щоб педагогічну працю давав вчителю радість, а не перетворювався на нудну одноманітну повсякденність, ведіть

кожного вчителя на стежку дослідника». Успіх роботи вихователя можливий тільки при організації поєднання майстерності і творчості, при глибокому знанні духовного життя дітей, особливостей кожної дитини. Основну увагу Сухомлинський приділяв вихованню у підростаючого покоління громадянськості. Він продовжив розвиток вчення про виховному процесі в колективі, розробив методику роботи з окремим учнем у колективі. Дитячий колектив – співтовариство дітей, в якому є ідейна, інтелектуальна, емоційна і організаторська спільність. Шлях до багатства духовного життя колективу складний: від індивідуального вкладу кожного вихованця – до загального «багатством» колективу, а від нього до впливу на індивіда і знову до збільшення приватного «внеску» в загальний фонд і так до нескінченності, тобто встановлюються двосторонні глибокі зв'язки. Сухомлинський вводить нові поняття – «колективна духовне життя», «інтелектуальний фон класу». Взаємодія різноманітних інтересів і захоплень, обмін духовними надбаннями, знаннями підвищує «інтелектуальний фон», підвищує загальний рівень розвитку дітей, викликає прагнення більше дізнатися і тим самим допомагає в головному – у навчанні, але ж вчення – головний спільна робота в шкільному колективі. Глибоко і оригінально розроблені Сухомлинським питання виховного впливу традицій, фольклору, природи. У книзі «Серце віддаю дітям» Сухомлинський яскраво показав, що успіх роботи вихователя, спрямованої на гармонійний розвиток дітей, можливий тільки при глибокому знанні духовного життя і особливостей розвитку кожної дитини.

ТЕМА 2
Дидактика, її основні категорії, проблеми. Зміст освіти в сучасній школі

Опорна схема-конспект лекції

Дидактика – це наука про навчання і освіту, їх мету і завдання, зміст, методи, форми, засоби, організацію та досягнуті результати. Дидактичні знання допомагають знайти відповідь на найважливіші питання будь-якої системи освіти: для чого, кого і як навчати. Дидактика як наука описує існуючі системи навчання, досліджує навчальний процес з метою його вдосконалення, розвиває нові ідеї, впливає на педагогічний процес. Отже, це – теоретична і

нормативно-прикладна наука. Як теоретична наука вона вивчає реальний педагогічний процес, констатує певні факти, зв'язки, залежності, закономірності, прогнозує наслідки навчальної діяльності, моделює експеримент. Теоретичні знання –не «мертвий капітал». Вони повертаються до практики у вигляді висновків і рекомендацій, які є підставою для визначення змісту, вибору методів навчання, організації керівництва навчальною діяльністю учнів тощо. Таким чином, дидактика як наука має пояснювальну, перетворюючу і нормативно-прикладну функції. Термін «**дидактика**» грецького походження (дидактикос – той, хто навчає). Вважається, що вперше його використали у 1613 році німецькі педагоги Кристоф Хельвіг і Йохим Юнг у праці «Короткий звіт з дидактики, або мистецтво навчання. Ратихімія». В аналогічному значенні вживав цей термін і Ян Амос Коменський (1592-1670) у праці «Велика дидактика» (1657). У різні періоди розвитку людства із зміною суспільних потреб виникали різні системи навчання. Одні дидактичні ідеї змінювалися іншими. Все, що витримало випробування часом, тією чи іншою мірою відображає в згорнутому вигляді сучасна дидактика.

Перебудовні процеси в суспільстві, рух за незалежність держав прискорили процес реформування школи, а отже, зумовили появу нових дидактичних теорій. Зокрема, характерними для розвитку дидактики на початку 90-х років є спрямованість на розвиток особистості дитини і поява в зв'язку з цим різних підходів до визначення змісту та методичного забезпечення школи. З'являються авторські школи, в яких застосовуються нові дидактичні технології на засадах особистісно-орієнтованого навчання.

Предмет дидактики – закономірності та принципи навчання, його мета, наукові основи змісту освіти, методи, форми та засоби навчання. **Основні категорії дидактики**: мета освіти, процес навчання, викладання й учіння, зміст, принципи, методи і прийоми навчання; форми організації навчального процесу; структура навчальної діяльності; розвиток особистості; формування загально навчальних умінь і навичок; діагностика і корекція результатів навчання.

Основні проблеми дидактики:

- для чого вчити? (мета освіти, навчання);
- кого вчити? (суб'єкти навчання);
- які стратегії навчання найбільш ефективні? (принципи навчання);
- чому вчити? (зміст освіти навчання);
- як вчити? (методи навчання).

Сутність процесу навчання, його методологічні основи та рушійні сили.

Процес навчання розглядається як цілеспрямована двостороння взаємодія учителя та учнів, спрямована на оволодіння останніми знаннями, вміннями, навичками; на їх розвиток та виховання. Навчання як процесуальне явище має всі властивості діалектичногорозвитку, свої механізми, рушійні сили і функції. Проте слід розрізняти поняття «навчальний процес» і «процес навчання».

Навчальний процес – перебіг навчання, що охоплює всі його компоненти: викладача, учня, методи, прийоми, форми І засоби, матеріально-технічне забезпечення та ін. У різних типах освітніх закладів навчальний процес має свої особливості. **Процес навчання** – спеціально організована і змодельована пізнавальна діяльність, що охоплює викладання вчителя та учіння учнів.

Методологічною основою процесу навчання в сучасній педагогіці є наукова теорія пізнання (гносеологія), яка передбачає єдність історичного та логічного в педагогічних процесах, методологічний аналіз основних дидактичних понять тощо.

Основною рушійною силою процесу навчання є протиріччя (невідповідність) між постійно зростаючими вимогами суспільства та можливостями щодо реалізації процесу навчання, які визначаються соціально-економічним прогресом і становищем освіти в даний період.

У процесі навчання виділяють ряд внутрішніх протиріч:

- між попереднім рівнем знань учнів і новими знаннями;
- між знаннями та вмінням їх застосувати у практичній діяльності;
- між необхідним та реальним рівнем ставлення учнів до учіння;
- між більш складними пізнавальними завданнями і наявністюпопередньо недостатніх для їх вирішення засобів тощо.

Функції процесу навчання, зв’язок між ними

Навчальний процес спрямований на формування всебічно розвиненої особистості і тому реалізує освітню, виховну, розвиваючу функції. **Освітня функція** полягає у тому, що у процесі навчання відбувається засвоєння наукових знань, формування спеціальних і загально навчальних умінь і навичок. **Знання** – основний компонент освіти. Вони узагальнюють у собі накопичений досвід людства у вигляді фактів, правил, висновків, закономірностей, ідей, теорій, якими володіє наука. Виділяють такі види знань: **основні терміни і поняття**, без яких неможливо зрозуміти жодного тексту, жодного висловлювання; **факти повсякденної дійсності** та наукові факти, без знання яких неможливо зрозуміти закони науки, формувати переконання, доводити і обстоювати ідеї; **основні закони науки**, що розкривають зв’язки й відношення між різними об’єктами та явищами дійсності; **теорії**, що містять систему наукових знань про певну сукупність об’єктів, методи пояснення та

передбачення явищ певної предметної галузі; **знання про способи діяльності**, методи пізнання й історії здобуття знань (методологічні знання); **знання про норми ставлення до різних явищ життя**(оцінні знання).

Виділені види знань поділяють на теоретичні й фактичні.

Теоретичні знання – поняття, системи понять, абстракції, теорії, гіпотези, закони, методи науки.

Фактичні знання – одиничні поняття (знаки, цифри, букви, географічні назви, історичні постаті, події).

Серед знань, що мають засвоїти учні у процесі навчання, особлива роль належить тим, які відображають способи діяльності і використовуються на практиці. Вони мають алгоритмічний характер (наприклад, знання про способи і порядок виконання арифметичних дій). У навчальних предметах вони оформлені у вигляді правил.

Освітня функція навчання повинна забезпечити: повноту знань, яка визначається рівнем засвоєння передбаченої навчальною програмою інформації з кожної навчальної дисципліни, необхідної для розуміння основних ідей; істотних причинно-наслідкових зв'язків; системність знань, їх упорядкованість, щоб будь-яке знання випливало з попереднього і прокладало шлях для наступного; усвідомленість знань, що полягає в розумінні зв'язків між ними, прагненні самостійно постійно поповнювати їх; дієвість знань, що передбачає вміння оперувати ними, швидко знаходитиваріативні способи застосування їх у мінливій ситуації.

Окрім засвоєння системи знань, освітня функція забезпечує формування в учнів умінь та навичок. **Уміння** – це усвідомлена, спланована, інтелектуальна діяльність, яка в навчальному процесі необхідна для вирішення нових складних завдань. **Навичка** – точна, безпомилкова діяльність, яка після багаторазового повторення стає автоматичною. Розрізняють уміння і навички **теоретичні** (в їх основі – правила оперування поняттями, вони є результатом аналізу- синтезу) і **практичні** (дії, що регулюються за допомогою формул, моделей, зразків).

Виховна функція покликана забезпечити виховання підростаючого покоління у процесі навчання на основі формування світогляду як підґрунтя моральних, трудових, естетичних і фізичних якостей особистості. Виховний характер навчання – об'єктивна закономірність, що виявлялася в усі епохи.

Розвиваюча функція процесу навчання передбачає процес "творіння", розвитку особистості, на основі розвитку її сприймання, вольової, емоційної та мотиваційної сфери. До взаємозв'язку між цими функціями слід підходити з точки зору діалектичного характеру їх єдності.

Структура процесу навчання

Структура процесу навчання вміщує мету, завдання, принципи, зміст освіти, методи, форми організації, засоби та результат навчання.

Мета процесу навчання – усвідомлення вчителем та сприйняття учнями мети та завдань навчальної теми, розділу або предмета в цілому. Мета процесу навчання визначається на основі вимог програми, індивідуальних та вікових особливостей учнів даного класу, рівня попередньої підготовки, а також можливостей самого вчителя.

До **принципів** навчання у сучасній педагогіці відносять:

- принцип гуманістичної цілеспрямованості – навчання і виховання всебічно і гармонійно розвиненої особистості, соціально активної та гуманної з врахуванням її індивідуальних особливостей та соціальних умов;
- принцип зв'язку з життям – завдання, які вирішуються суспільством, колективом, родиною, самою особистістю;
- принцип співробітництва і співдружності викладача, учнів, шкільних колективів, сім'ї, громадськості, трудових колективів у досягненні визначених завдань навчання;
- принцип єдності загального, політехнічного, трудового та професійного навчання;
- принцип науковості в організації навчання – розробка цілей, змісту, добір методів і форм організації навчання, розробка новітніх технологій тощо;
- принцип наочності, єдності абстрактного та конкретного (матеріально-предметного, наочно-образного, словесно-знакового таабстрактного);
- принцип доступності у навчанні, єдності наукового і емпіричного, врахування індивідуальних рівнів розвитку творчих здібностей учнів; принцип міцності знань;
- принцип наступності, системності, послідовності в реалізації змісту й використання технологій, методів і форм організації на різних етапах навчання.

Сторони процесу навчання. Структура діяльності вчителя.

Процес учіння та його основні компоненти

У процесі навчання виділяють **дві сторони**: викладання та учіння. Діяльність учителя під час навчання називають **викладанням.**

Вона включає в себе такі структурні компоненти:

- планування, що здійснюється головним чином через складання календарно-тематичних і поурочних планів;
- організація навчальної роботи передбачає здійснення діяльності щодо виконання певного плану та включає два основних етапи: підготовчий та

виконавчий;

- стимулювання уваги учнів до даної теми тісно пов’язане з організацією. Основним завданням є залучення учнів до вивчення певного матеріалу; пробудження їх активності, пізнавального інтересу, розвиток почуття обов’язку та відповідальності;
- контроль – перевірка засвоєння учнями навчального матеріалу, що здійснюється у формі усних відповідей на запитання, перевірки письмових робіт тощо,
- аналіз результатів навчання необхідний для визначення можливих причин недоліків у процесі навчання і подальшого їх удосконалення;
- оперативне внесення коректив в організацію викладання.

Учіння – система пізнавальних дій учнів, спрямованих на розв’язання навчально-виховних задач. В основу характеристики процесу учіння покладена ідея діяльнісного підходу (Виготський Л. С.): розвиток людини (особистості) здійснюється через предметну діяльність. Відповідно до діяльнісного підходу в учнів повинні в ході навчання формуватися не знання як такі, а певні види діяльності, в які знання включаються як певний компонент. Разом з тим необхідно пам’ятати, що без знань неможливо здійснювати діяльність.

Існує два типові варіанти навчальної діяльності учня:

1. Навчальна діяльність під керівництвом учителя: прийняття пропонованих ним навчальних завдань і плану дій; здійснення навчальних дій і операцій для розв’язання поставлених завдань; регулювання навчальної діяльності під контролем учителя і самоконтролем; аналіз результатів навчальної діяльності, яка здійснювалася під керівництвом учителя.
2. Учіння у ході самостійної робот (планування або конкретизація завдань своєї навчальної діяльності; планування її методів, засобів і форм; самоорганізація навчальної діяльності; саморегулювання навчання; самоаналіз результатів навчальної діяльності). Процес учіння реалізується під час уроку та у ході самостійної роботи на основі підпорядкування діяльності вчителя (процесу викладання).

Психологічні основи діяльності учнів у процесі навчання. Структура процесу засвоєння знань

Разом з предметною діяльністю для особистості є характерною внутрішня психічна діяльність, яка здійснюється за допомогою словесних, цифрових та інших знаків (якими найбільш активно особистість оволодіває в ході спеціально організованого навчання). Тобто навчально-виховна діяльність супроводжується внутрішнім психічним процесом засвоєння учнями навчальної інформації.

Існує декілька підходів до організації процесу засвоєння знань.

1. Н. Менчинська та Д. Богоявленський пропонують аналітико-синтетичну діяльність, застосування таких критеріїв як порівняння, асоціації, узагальнення на основі аналізу конкретних даних, підкреслюють значення самостійного пошуку ознак понять і способів розв'язання нових типів задач у процесі засвоєння.

2. Д. Ельконін та В. Давидов пропонують такий шлях засвоєння, який починається з ознайомлення школярів із загальними теоретичними положеннями, що дає можливість у подальшому ефективно використовувати більш конкретні знання.

3. П. Гальперін та Н. Тализіна розробили теорію поетапного формування знань, яка включає п'ять етапів засвоєння нових знань:

1) попереднє ознайомлення з дією та умовами її виконання;
2) формування дій у матеріальному вигляді з розгортанням усіх операцій, що до них входять (за допомогою моделей);
3) формування дії у зовнішній мові;
4) формування дії у внутрішній мові;
5) перехід п дії у згорнуті процеси мислення.

Ця теорія більш придатна для пояснювально-ілюстративного методу, аніж до проблемного навчання, яке не завжди починається з предметного сприймання, а передбачає осмислення логічних задач відразу у словесній формі.

Внутрішній процес засвоєння знань складається з таких ланок:

- чуттєве сприймання;
- осмислення і розуміння;
- узагальнення;
- закріплення;
- застосування на практиці.

Пізнання йде від живого споглядання до абстрактного мислення, а від нього до практики.

1) Сприймання – відображення у свідомості людини окремих властивостей предметів і явищ, які впливають у цей момент на органи відчуття.
2) Осмислення навчального матеріалу – процес мислительної діяльності, спрямований на розкриття істотних ознак, якостей предметів, явищ і процесів та формулювання теоретичних понять, ідей, законів.
3) Розуміння – встановлення зв'язків між явищами та процесами, з'ясування складу, призначення, виявлення причин явищ або розкриття різноманітних залежностей.

4) Узагальнення – передбачає виділення та об'єднання найбільш значимих рис предметів та явищ.
5) Закріплення – спеціальна робота вчителя, яка забезпечує міцне запам'ятовування, поглиблює знання, здійснює їх перенесення у нові ситуаціїрозвиває навчально-пізнавальні вміння та навички.
6) Застосування – вміння застосовувати знання на практиці у навчальному процесі.

Ефективність засвоєння учнями навчального матеріалу безпосередньо залежить від мотивації учіння, рівня розвитку емоційної сфери школярів. Велике значення у процесі засвоєння належить самостійній і творчій активності школярів.

У сучасній педагогіці існує кілька підходів до процесу навчання.

Пояснювально-ілюстративний підхід – головне призначення у тому, щоб озброїти учнів системою наукових знань, уміннями та навичками, за допомогою яких вони зможуть не тільки отримати нові знання, а й активно використовувати їх у житті.

Програмоване навчання – важливий шлях надійного, ефективного керування процесом учіння за допомогою впорядкованого вибору навчальної інформації, удосконалення процесу діяльності і дій самих учнів.

Проблемне навчання – націлює на розвиток пізнавальних можливостей учнів, на стимулювання дослідницького і творчого підходу до оволодіння ними знаннями.

Модульне навчання. Термін «модульне навчання» з'явився в період введення програмованого навчання. Певний обсяг знань пропонувався у вигляді блоку, який необхідно було засвоїти. Кожен блок – «модуль» – мав власний змістовий аспект, власні питання для контролю рівня його засвоєння, «зворотний зв'язок» учня з машиною. Це дозволяло кожному учню, працюючи з машиною, засвоювати матеріал у власному темпі.

Поступово цей підхід змінювався від звичайного викладання конкретної теми або її частини до усвідомлення модулів на міждисциплінарній основі. В різних країнах існує свій підхід до розуміння «модульного навчання». Існує американський варіант, литовський, німецький, український.

В американському варіанті модуль – завершене 15- або 20-хвилинне навчальне заняття, яке має відносно завершений цілісний дидактичний зміст при застосуванні різноваріантних організаційних форм. Протягом дня (а це більше, ніж 24 модулі – більше 100 особистостей) у процес навчання включаються середні та невеликі групи (до 12 осіб) учнів з метою реалізаціїїх знань по індивідуальній програмі. У практиці німецької освіти модуль – це така програмно-змістова одиниця відносно завершеного циклу навчання, для якої

характерна дидактична відповідність цілей, форм, методів та способів роботи учителя з учнями. Литовський варіант зміст модуля визначає на основі таких принципів: а) цільове призначення інформаційного матеріалу; б) поєднання комплексних, інтегрованих та окремих дидактичних цілей; в) повноти навчального матеріалу в модулі; г) відносної самостійності елементів модуля; д) реалізації зворотного зв'язку; е) оптимальної передачі інформаційного і методичного матеріалу в модулі. Український варіант розглядає систему модульно-розвивального навчання.

Таким чином, **модульне навчання** – це і організація взаємопов'язаних навчальних закладів, кожен з яких виконує свою цільову та змістову функцію навчання. Це і розгляд навчального предмета, який складається з взаємопов'язаних закінчених модулів навчального матеріалу, на кожному з яких відбивається зміст освіти, організація навчання, способи контролю знань. Це і міжпредметні, інтегративні модулі, які розробляють учительські колективи. Модуль – це і структура навчального процесу в окремій школі, де кожен предмет розділений на змістові блоки, а учні просуваються у процесі навчання за окремими кроками, модулями, блоками.

Технологічний підхід – система дій учителя і учнів, спрямована на досягнення чітко визначеної мети шляхом послідовного та неухильного виконання певних навчальних дій в умовах оперативного зворотного зв'язку. В українській педагогіці поняття педагогічні технології широко використовуються, починаючи з 90-х років, хоча в світовій педагогіці цей термін відомий давно. Ще Я. А. Коменський писав про пошук досконалого методу, за яким усе навчання буде йти вперед точно так, як йде годинник з правильно урівноваженими вагами. Такий метод великий дидакт порівнював з автоматом, на який приємно і радісно дивитися, бо він працює з такою правильністю, якої тільки й може досягнути в подібному випадку вмілий інструмент.

Протягом XX ст. було чимало спроб технологізувати навчальний процес. Радянська педагогіка, оцінюючи західну педагогіку з класових позицій, підходила до аналізу педагогічних технологій, як правило, у зв'язку з критикою зарубіжних освітніх систем. У 70-х роках під впливом ідей системного підходу до організації навчального процесу та визначення умов його оптимізації поступово відбувся перехід до розуміння педагогічної технології як засобу повного управління розв'язуванням дидактичних проблем. Але вже наприкінці 80-х років учені окреслюють два напрями у розвитку педагогічних технологій: використання технічних засобів навчання і «технологічний підхід» до організації навчального процесу в цілому. Саме останній напрям став основою для розробки педагогічних технологій. Перші спроби технлогізувати

навчальний процес були зроблені у дослідженнях з програмованого навчання, істотними ознаками якого є чітка постановка навчальної мети і поелементна, крок за кроком, процедура її досягнення. Технологічний аналіз програмованого навчання дозволив уявити його як чіткий набір навчальних цілей, критеріїв їх вимірювання та оцінки, точний опис умов навчання. Усе разом є основою для повного відтворення певного стану навчання (Н. Ф. Тализіна, Ю. І. Машбиць та ін.)

У сучасному розумінні поняття «педагогічна технологія» вчені виділяють кілька сутнісних ознак.

Технологічний підхід до навчання передбачає:

- чітку постановку вчителем цілей, їх уточнення з орієнтацією на досягнення результатів;
- підготовку навчальних матеріалів та організацію навчання відповідно до наперед визначених цілей;
- оцінювання поточних результатів, корекцію навчання, спрямовану на досягнення поставлених цілей;
- підсумкову оцінку результатів.

Центральною у розробці технологій є проблема правильного визначення та чіткого формулювання цілей навчання. Загальні, розпливчасті цілі не сприяють вибору саме тих методичних засобів, які гарантують досягнення певного результату. Тому найперша умова побудови ефективної технології навчання – **конкретизація навчальної мети** на основі використання дієслів теперішнього часу: розуміє, пише, відтворює, застосовує за зразком, застосовує у нових умовах тощо. Залежно від мети опрацювання матеріалу визначається і кінцевий результат навчання.

Шлях від мети до результату – це певним способом організована взаємодія вчителя і учнів. Технологія навчання повинна мати чіткі процесуальні характеристики, які дозволяють описувати процес навчання чітко, конкретно, недвозначно, у зрозумілих учням термінах – тим самим гарантоване досягаючи передбаченого результату. У цьому відмінність технологічного підходу від звичайних методичних рекомендацій, які допускають внесення змін і не гарантують описаного результату. Технологія також може змінюватися. Скажімо, на основі контролю проміжного етапу навчального процесу вчитель вносить виправлення, зміни у подальшу діяльність. Отже, в технологічній організації навчання обов’язковим є оперативний зворотний зв’язок.

Реформування системи вітчизняної освіти має спиратися на досягнення світової педагогічної науки. Сучасна філософія освіти утверджує актуальність дослідження різних шляхів розвитку освіти з метою її подальшого

вдосконалення на основі використання досягнень світової педагогічної науки. Сучасна шкільна освіта має бути відкритою та гнучкою, готувати випускників до правильного професійного вибору. За своїм спрямуванням організація і зміст навчання покликані утверджувати гуманістичні цінності й рівновагу між людиною та довкіллям, толерантність і взаємоповагу, заперечення споживацького ставлення до буття, вирівнювання шансів дітей з різних суспільних верств та здобуття освіти тощо (К. Роджерс, М. Форбек та ін.).

Назвемо актуальні проблеми освітніх систем у деяких країнах з високим рівнем економічного і культурного розвитку, які можуть бути покладені в основу реформування вітчизняної системи освіти.

Підвищення якості шкільної освіти потребує:

- послаблення централізації управління системою освіти;
- виділення обов'язкового набору основних загальноосвітніх предметів у навчальних планах;
- внесення змін в організацію і структуру самих освітніх систем через збільшення тривалості шкільного навчання та зближення за змістом традиційно різних шкіл;
- виділення і навчання найбільш здібних дітей;
- реалізації принципу диференціації освіти за різними ознаками;
- реалізації індивідуального та партикуляційного (коли до різних груп і підгруп у межах однорідної категорії учнів застосовуються різні методи роботи) підходів;
- розробки нових методик для учнів, яким важко навчатися;
- соціалізації дітей, тобто поступового включення їх у систему особистісних і громадянських відносин;
- перегляду методологічних основ системи освіти у загальноосвітніх закладах з позицій співвідношення етнічного, національного та загальнолюдського.

Загальна характеристика змісту освіти.

Принципи визначення змісту освіти в сучасних умовах

Одним з основних засобів розвитку особистості й формування її базової культури виступає зміст освіти. У традиційній педагогіці, що зорієнтована на реалізацію в першу чергу загальноосвітніх функцій школи, зміст освіти визначається як «сукупність систематизованих знань, умінь інавичок, поглядів і переконань, а також певний рівень розвитку пізнавальних сил і практичної підготовки, що досягається в результаті навчально-виховної роботи». Цей підхід до визначення сутності змісту освіти зорієнтований на знання.

Зміст освіти має історичний характер, оскільки він визначається цілями й завданнями освіти на певному етапі розвитку суспільства і відповідно

змінюється під впливом вимог життя, виробництва й рівня розвитку наукових знань.

В останнє десятиріччя у світлі ідей гуманізації освіти все більше утверджується особистісно-зорієнтований підхід до змісту освіти, що знайшов своє відображення у працях І. Лернера, М. Скаткина, В. Леднева, Б. Бім-Бада, А. Петровського. Так, І. Я. Лернер і М. В. Скаткін під **змістом освіти** розуміють чітко окреслену систему знань, умінь і навичок, якими люди оволодівають у навчальних закладах; засвоєння яких повинно забезпечити формування всебічно розвиненої особистості, що підготовленадо відтворення (збереження) і розвитку матеріальної й духовної культури суспільства. При такому підході до визначення сутності змісту освіти абсолютною цінністю є не знання, а сама людина. Такий підхід сприяє свободі вибору змісту освіти з метою забезпечення загальноосвітніх, духовних, культурних і життєвих потреб особистості, гуманне відношення до особистості, що розвивається; становлення її індивідуальності й можливості самореалізації у культурно-освітньому просторі.

Соціальний досвід являє собою сукупність засобів і способів діяльності, створених у процесі суспільно-історичної практики для відтворення розвитку суспільства і здатних стати надбанням особистості. Розуміння змісту освіти як відображення всіх елементів соціального досвіду -результат тривалого розвитку теорії змісту освіти і дозволяє обґрунтувати чотири основних **елементи змісту освіти**:

1. Інформація, яка підлягає засвоєнню, тобто перетворенню в знання. Знання – це цілісна система певних фактів, які накопичені людством. У школі мають бути засвоєні основні поняття, терміни, факти повсякденної діяльності і науки, закони науки; теорії, які містять систему наукових знань; знання про шляхи, методи пізнання, типи і способи розумових дій; оцінні знання, тобто такі, які характеризують суспільне, особисте значення для людини матеріалу, що вивчається.
2. Способи діяльності, досвід їх здійснення. Тут виділяється досвід здійснення відомих способів діяльності, втілених в уміннях і навичках учнів, які засвоїли цей досвід.
3. Досвід творчої діяльності, тобто діяльності, в результаті якої створюється об’єктивно нове завдяки специфічним процедурам: самостійного переносу раніше засвоєних знань і умінь у нову ситуацію; виділення нової проблеми в знайомій ситуації або новій функції об’єкта; виділення альтернативних варіантів вирішення проблем; комбінування раніше відомих способів у новий.
4. Досвід емоційно-ціннісного ставлення, який передбачає визначення знань, умінь, але не зводиться до них, і полягає у формуванні ставлення школярів до

світу, наукових знань, моральних норм, ідеалів, діяльності.

Основні теорії формування змісту освіти склалися наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Вони отримали назву матеріальної й формальної теорій формування змісту освіти. Теорія формальної освіти починається від Дж. Локка (XVII ст.), Й. Г. Песталоцці, І. Канта та Й. Ф. Гербарта (XVIII-XIXст.). Ця теорія грунтується на філософії раціоналізму, а саме на положенні про те, що джерелом знань є розум і знання породжуються лише самостійністю цього розуму. Тому завдання освіти полягає не в оволодінні учнями знаннями, а в розвитку їх розуму, тобто здатності до аналізу, синтезу, логічного мислення. Виходячи з цього, відстоювався гуманітарний, «класичний» напрямок освіти, оскільки найкращі засоби розвитку мислення – вивчення мов і математики.

В кінці XVIII – на початку XIX ст. активно прокладає собі шлях теорія матеріальної освіти. Прибічники цієї теорії входили з філософії емпірізма, яка стверджувала, що пізнання не може вийти за межи безпосереднього досвіду, і, що джерелом знань є тільки досвід. З цього робилися наступні педагогічні висновки: необхідно озброювати учнів природничо-науковими знаннями, а критерієм при відборі матеріалу має бути ступінь йоговажливості для життя, для безпосередньої практичної діяльності учнів у майбутньому. Досить аргументовано критикував теорії формальної й матеріальноїосвіти в свій час ще К. Ушинський. Він підкреслював, що школа повинна не тільки розвивати учнів, а й озброювати їх знаннями, які були б корисні для їхньої подальшої діяльності. В той же час, К. Ушинський вважав, що неможна підходити до засвоєння науки лише з точки зору її утилітарної необхідності для повсякденного життя. Широке розповсюдження в зарубіжній, особливо американській, педагогіці першої третини XX ст. набули прагматичні ідеї з питань змісту шкільної освіти. Відомий представник прагматизму в педагогіці Джон Дьюі (1859-1952) намагався створити свою концепцію шкільної освіти. Він критикував як раціоналізм, який на його думку, уводить від життя, від фактів, так і емпірізм, який ніби-то сприяє відриву людини від релігії, івводив ідею про необхідність покласти в основу шкільної освіти організацію практичної діяльності дітей, озброєння вміннями й навичками у різних сферах життя.

Таким чином, Дьюї відкидав необхідність чітко окресленого змісту освіти й окремих навчальних предметів у школі, не визнавав важливостінаукової освіти і зводив навчання до вузького практицизму, що грунтується на інтересах дітей. В останні десятиріччя ці ідеї зазнали різкої критики з боку провідних діячів педагогічної науки. Американські педагоги І.Адлер, Дж. Бруннер та інші відзначали, що теорія Дж. Дьюї загальмувала розвиток американської школи на довги роки і тому необхідна модернізації освіти.

Фактори, що детермінують формування змісту освіти поділяють на

об’єктивні й суб’єктивні. До об’єктивних факторів можна віднести потреби суспільства і зміни в розвитку науки й техніки. Ще в XIX ст. у більшості країн світу шкільна освіта була обмежена лише вивченням основ лічби, письма й читання. Але з розвитком технічних основ виробництва, науки і духовного життя суспільства вимоги до змісту шкільної освіти зростали. Під впливом цього відбулося розширення обсягу й підвищення теоретичного рівня природничо-математичних знань, що вивчаються у школі, більш грунтовно почали вивчатися предмети гуманітарного циклу – мова, література, історія і т.д. У зв’язку з розвитком виробництва рівень вимог до загальнонаукової, технічної й професійної підготовки молоді поступово зростав, і в наш час майже в усіх країнах світу не зупиняється пошук шляхів удосконалення змісту шкільної освіти, його модернізації.

Розвиток науки й техніки, який супроводжується розробкою нових теоретичних ідей і докорінними технологічними вдосконаленнями, також вимагає змін у змісті шкільної освіти. Суттєвого прогресу зазнали молекулярна біологія й генетика, теорія реактивного двигуна, процес розщеплення атомного ядра. За останні десятиріччя отримано й використано у практиці нові хімічні речовини, в усіх сферах науки й техніки широко впроваджується обчислювальна техніка й мікроелектроніка До суб’єктивних чинників слід віднести політику й ідеологію суспільства, а також методологічні позиції вчених. Так, наприклад, у середині XIX ст. деякі державні діячі Росії намагалися довести, що простому народові освіта не тільки не приносить користі, а й шкодить, оскільки викликає обурення існуючим порядком.

Що таке зміст освіти? Чим він визначається?

Зміст освіти – це науково обґрунтована система дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для різних освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів. Зміст освіти визначається освітньо- професійною програмою підготовки, структурно-логічною схемою підготовки, навчальними програмами дисциплін, іншими нормативними актами органів державного управління освітою та вищого закладу освіти і відображається у відповідних підручниках, навчальних посібниках, методичних матеріалах, дидактичних засобах. Зміст освіти включає нормативний та вибірковий компоненти. Нормативний компонент змісту освіти визначається відповідним державним стандартом освіти, а вибірковий – вищим закладом освіти. Зміст освіти повинен відповідати соціальному замовленню суспільства,забезпечувати високу наукову і практичну значущість навчального матеріалу, має враховувати реальні можливості процесу навчання, забезпечувати соціально детерміновану єдність у конструюванні та реалізації змісту освіти з позиції навчальних предметів, що вивчаються в школі. Вимоги держави і суспільства до змісту, обсягу та рівня

загальноосвітньої підготовки громадян України визначає Державний стандарт загальної середньої освіти, основоположним документом якого є Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів. Зміст освіти на практиці реалізується завдяки застосуванню певних організаційних форм, методів та засобів навчання.

Формою навчання називають зовнішнє вираження цілеспрямованої двосторонньої взаємодії учня та вчителя, спрямованої на озброєння учня знаннями, уміннями, навичками. У загальноосвітніх закладах застосовуються різноманітні урочні та позаурочні форми організації навчання, у кожній з яких виділяється фронтальна, групова та індивідуальна робота з учнями. Основною формою організації навчання є урок.

Метод навчання – спосіб реалізації цілеспрямованої двосторонньої взаємодії учня та вчителя, спрямованої на озброєння учня знаннями, уміннями, навичками.

Засоби навчання – матеріальні та нематеріальні (духовні) цінності, які сприяють підвищенню ефективності процесу навчання. До них відносять: наочні посібники, обладнання для лабораторних занять, дидактичні матеріали, навчальну літературу, верстати, інструменти та матеріали для трудового навчання, шкільні приміщення, лагідне слово вчителя тощо.

Ефективні **результати** навчання потребують одночасного контролю вчителя за ходом розв'язання поставлених завдань і самоконтролю учнів за вірністю виконання навчальних операцій. Контроль здійснюється за допомогою усних, письмових, лабораторних та інших практичних робіт, заліків, іспитів, Контроль потребує оцінки педагогами та самооцінки учнями досягнутих у процесі навчання результатів.

У науковій літературі виділяються різні підходи до визначення **принципів відбору змісту освіти**.

Оптимальним є варіант, розроблений В. Краєвським:

- принцип відповідності змісту освіти в усіх його елементах і на всіх рівнях конструювання соціально-економічним потребам, сучасному стану наукових знань, рівню розвитку виробництва;
- принцип урахування змістової та процесуальної сторін при проектуванні змісту освіти, що передбачає співвіднесення навчального матеріалу, форм, способів і засобів процесу освіти;
- принцип структурної єдності змісту освіти на різних рівнях його формування: теоретичне представлення, навчальний предмет, навчальний матеріал, педагогічна діяльність, особистість учня. Цей принцип забезпечує збалансованість усіх компонентів змісту освіти.

Освітня система України. Структура загальної середньої освіти

Відповідно до змісту і характеру освіти виділяють загальну, професійну і політехнічну освіту.

Загальна освіта – сукупність знань основ наук про природу, суспільство, людину, її мислення, мистецтво, а також відповідних умінь і навичок, необхідних кожній людині незалежно від її професії.

Для відбору змісту загальної освіти в педагогічній науці розроблена наступна система критеріїв:

1. Критерій цілісного відображення у змісті освіти завдань формування всебічно розвинутої особистості.
2. Критерій високого наукового й практичного значення матеріалу, що вивчається.
3. Критерій відповідності складності змісту і реальних можливостей учнів даного віку.
4. Критерій відповідності обсягу змісту часу, відведеному на вивчення даного предмету.
5. Критерій урахування міжнародного досвіду побудови змісту освіти.
6. Критерій відповідності змісту освіти наявній навчально-методичній і навчально-матеріальній базі освітнього закладу.

Політехнічна освіта – сукупність знань про головні галузі і наукові принципи виробництва, формування загальнотехнічних практичних навичок, необхідних для участі у продуктивній праці. Основна мета політехнічноїосвіти – гармонійний розвиток особистості. І насамперед якостей, які допомагають людині включатися у процес суспільного виробництва.

Професійна освіта – сукупність знань, умінь і навичок, оволодіння якими дає змогу працювати спеціалістом вищої, середньої кваліфікації, або кваліфікованим робітником. Зміст професійної освіти передбачає поглиблене ознайомлення з науковими основами і технологією обраного виду праці; формування психологічних і моральних якостей особистості, важливих для роботи у певній сфері людської діяльності. Питання змісту освіти, необхідність його оновлення розкриваються в Державній національній програмі відродження освіти «Україна XXI століття: стратегія освіти»: «Національний компонент шкільної освіти має втілюватися у зміст навчання й виховання». Вивчення мови, літератури, історії, географії, природознавства, біології, праці, музики та інше має відображати національні особливості, бути джерелом формування національної самосвідомості. Через розкриття кращих здобутків духовної та матеріальної культури народу, його традицій, звичаїв, обрядів, ремесел, народних промислів відображається те, що визнане у світі, стало надбанням світової культури. Прагнення вивести українську школу на рівень світових стандартів вимагає глибокого реформування змісту шкільної освіти на

всіх етапах навчання. Загальними засадами визначення нового змісту освіти є гуманізація, диференціація, інтеграція, широке застосування нових інформаційних технологій, формування творчої особистості, як умова й результат повноцінного, багатокомпонентного процесу навчання.

Основні напрямки вдосконалення змісту освіти:

- наукове обґрунтування базового загального мінімуму знань;
- диференціація змісту освіти;
- інтеграція навчальних курсів;
- пріоритет предметів навчального циклу;
- відображення культурно-національного компоненту у змісті освіти;
- вдосконалення документів, в яких визначається зміст освіти (навчальних планів, програм і підручників).

Зміст освіти має систематично оновлюватися й водночас відповідати державним вимогам щодо якості навчання.

У Законі України «Про освіту» (ст. 5) визначено актуальність розробки державних стандартів змісту і рівня навченості дітей. **Державні стандарти освіти** розробляються окремо з кожного освітньо-кваліфікаційного рівня і затверджуються Кабінетом міністрів України. Вони підлягають перегляду та перезатвердженню не рідше як один раз на 10 років. Державний стандарт загальної середньої освіти має відображати суспільний ідеал і враховувати реальні можливості особи і системи освіти в його досягненні. Отже, державний стандарт загальної середньої освіти – це унормована система показників про освіченість особи, що реалізується комплексом нормативних документів, які визначають суспільно зумовлений зміст загальної середньої освіти та вимоги і гарантії держави щодо її здобуття громадянами.

Державний стандарт загальної середньої освіти як комплексний нормативний документ включає:

- базовий навчальний план середньої школи;
- освітні стандарти галузей знань (навчальних предметів) як змістова конкретизація цілей загальноосвітньої підготовки учня середньої школи в навчальних програмах з предметів;
- державні гарантії одержання освіти;
- державні вимоги до мінімального рівня засвоєння змісту загальної середньої освіти за ступенями навчання; вони містять критерії, відтворені у вигляді типових завдань, і форми оцінки відповідності рівня освіченості конкретної особи державному стандарту загальної середньої освіти.

Навчальний план – це затверджений Міністерством освіти і науки документ, який визначає склад навчальних предметів, що вивчаються в навчальному закладі, порядок (послідовність) їх вивчення й кількість

навчальних годин, що відводяться на вивчення кожного предмету в окремих класах (групах). Внаслідок специфіки роботи в різних навчально-виховних закладах навчальні плани складаються окремо для кожного їх виду.

У Базовому плані середньої загальноосвітньої школи визначено **освітні галузі:**

- «Українська мова як державна» – має забезпечити загальнообов'язковий для всіх випускників середньої школи рівеньволодіння українською мовою.
- «Словесність» – вивчення мов (рідної та іноземної) і літератури.
- «Художня культура» – прилучення школярів до різних видів мистецтва (музичного, образотворчого, театрального тощо), у тому числі і шляхом включення учнів у відповідні види художньої діяльності.
- «Суспільствознавство» – має на меті сформувати в учнів цілісне уявлення про сучасну природонаукову картину світу, роль і місце людини у навколишньому світі.
- «Математика» – знання і способи діяльності з арифметики, алгебри, геометрії, математичної статистики та інших галузей математики.
- «Фізична культура і здоров'я» – передбачає сприяння фізичному розвитку учнів, зміцненню їхнього здоров'я, формуванню життєво важливих рухових умінь і навичок на основі включення школярів у різноманітні види спеціально організованої рухової та фізичної діяльності, прилучення їх до занять спортом.
- «Технології» – покликана забезпечити ознайомлення учнів з науковими основами і принципами сучасного виробництва, оволодіння уміннями і навичками в користуванні типовими знаряддями праці.

Навчальний предмет – основи відповідної науки або мистецтва: знання, вміння і навички, що мають загальноосвітній характер і відповідають меті навчання і виховання учнів певної вікової групи. Це дидактично обґрунтована і педагогічно адаптована система знань, умінь та навичок відібраних із відповідної науки чи мистецтва для вивчення у навчальному закладі.

У сучасних навчальних планах усі предмети поділяють на три групи:

- предмети обов'язкові (базовий компонент);
- предмети за вибором учнів (диференційований компонент) і предмети;
- вивчення яких визначається радою загальноосвітнього закладу (шкільний компонент).

На основі навчальних планів складаються навчальні програми. **Навчальна програма** – це затверджений Міністерством освіти і науки документ, в якому розкривається зміст освіти з кожного предмета, в кожному класі і визначається система наукових знань, світоглядних і морально-естетичних ідей, а також практичних умінь і навичок, якими необхідно оволодіти учням. Конкретний

зміст навчального матеріалу розкривається в підручниках і навчальних посібниках. Це книги, в яких з визначених методичних позицій викладаються основи наукових знань із певного предмету відповідно до програми й вимог дидактики та методики. **Структура.** Мережа загальноосвітніх навчальних закладів формується з урахуванням демографічної, етнічної та соціально-економічної ситуації за освітніми рівнями. Відповідно д освітнього рівня функціюють загальноосвітні навчальні заклади I ступеня (початкова школа); II ступеня (основна школа); III ступеня (старша школа). Загальноосвітні навчальні заклади всіх трьох ступенів можуть функціювати інтегровано або самостійно. Для розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей функціюють спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, колегіуми, а також різні типи навчально-виховних комплексів, об'єднань. Для дітей які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку створені навчальні заклади компенсуючого типу (санаторні та спеціальні). Громадяни, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання здобувають загальну середню освіту у вечірніх (змінних) школах. Створено сектор загальноосвітніх навчальних закладів приватної форми власності. До системи загальної середньої освіти належать також позашкільні навчально-виховні заклади, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, професійно-технічні навчальні заклади, вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації, які забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти. Створено умови для реалізації принципів наступності та неперервності освіти. Загальноосвітні навчальні заклади інтегруються з вищими навчальними закладами шляхом створення навчально-виховних комплексів (зовнішня інтеграція) та дошкільними й позашкільними навчальними закладами у навчально-виховні об'єднання (внутрішня інтеграція).

ТЕМА 3
Теорія і методика виховання.
Сутність процесу виховання

Основні положення

Виховання як цілісний процес має дві сторони: зовнішню (власне виховання, виховуюча діяльність як передача соціального досвіду) і внутрішню (самовиховання, цілеспрямований процес самовдосконалення шляхом засвоєння соціального досвіду діяльності, поведінки, духовного збагачення). Тому воно є одним з основних видів діяльності людства. Такий загальний підхід до розуміння сутності виховання склався ще за часів первісного суспільства та у народній педагогіці. Він є провідним у спробах дати визначення поняття «виховання».

Нерідко виховання вважають лише процесом педагогічного впливу (впливу педагога) з метою формування особистості вихованця, абстрагуючись від його творчих можливостей самовдосконалення. Іншими словами, розглядається лише діяльність сторони, що виховує. Що ж таке є виховання як педагогічне явище, у чому полягає його сутність? Питання ці складні і їх трактування у педагогіці й сьогодні викликає певні труднощі, адже надзвичайно складним і багатогранним є той процес, що визначається цим поняттям.

Історично склалися різні підходи до виховання дітей:

- авторитаризм середньовічної системи виховання;
- гуманізм і висока моральность як основні цілі виховання за Я. А. Коменським;
- виховання джентльмена у педагогічній теорії Джона Локка;
- «теорія природного виховання» Ж.-Ж. Руссо та інші.

У чому ж полягає сутність сучасної концепції виховання, якщо розглядати його як спеціально організований і свідомо здійснюваний процес? Для цього з'ясуємо, що означає поняття ***«сутність».*** Дана філософська категорія відображує, по-перше, глибинні зв'язки та внутрішні відносини, які визначають основні риси та тенденції розвитку даного явища; по-друге, перехід зовнішнього (об'єктивного) у внутрішнє (суб'єктивне), тобто у свідомість людини. Отже, сутність означає сенс даної речі чи явища, те, чим воно є на відміну від усіх інших речей. В основі виховного процесу лежить система виховних відносин, що забезпечує взаємодію вихователів і вихованців згідно із суспільно завданими цілями формування особистості. Будь-який тип виховних відносин завжди пов'язаний з прагненням змінити людину, вплинути на її внутрішню позицію, поведінку і діяльність, керувати формуванням її особистості. Намагаючись більш конкретно осягнути сутність виховання,

американський педагог і психолог Эдвард Лі Торндайк писав: «Терміну *виховання* надають різного значення, але воно завжди вказує на зміни. Не можна виховувати людину, не викликаючи у ньому змін». Учень взаємодіє з педагогом свідомо. Отже, виховні відносини завжди носять суб'єкт-суб'єктний характер.

Коли мова йде про спеціально організовану виховну діяльність, то, частіше, вона асоціюється з деяким впливом на особистість, що формується. Ось чому в деяких підручниках з педагогіки виховання традиційно трактується як спеціально організований педагогічний вплив на особистість, що формується, з метою розвитку у неї соціальних якостей і рис, що визначаються суспільством. В інших працях слово ***вплив*** вилучається, як немилозвучне і як таке, що немов би асоціюється з примусом, тиском, а виховання визначається як керівництво розвитком особистості. Проте, як перше, так і друге визначення відображують тільки зовнішню сторону виховного процесу, тільки діяльність вихователя, педагога. Між тим, сам по собі зовнішній вплив не завжди веде до передбаченого результату: він може викликати у вихованця як позитивну, так і негативну реакцію, або ж бути нейтральним. Зрозуміло, що тільки за умови, що виховний вплив викликає в особистості внутрішню позитивну реакцію (відношення) і стимулює її особисту активність у роботі над собою, воно справляє на неї ефективний формуючий і розвивальний вплив. Але саме на цей аспект у наведених визначеннях сутності виховання й не звертається уваги. Не висвітлюється й питання про те, яким має бути цей педагогічний вплив, який характер він повинен мати, що дуже часто дозволяє зводити його до різних форм зовнішнього примусу, до різних проробок і моралізування.

Традиційно у педагогіці категорію «виховання» розглядали у різних аспектах, а саме:

1) *у широкому смислі*

- як соціальне явище (вплив середовища, умов, обставин, суспільного устрою, навчальних закладів, громадських організацій, усього життя (К. Д. Ушинський, Л. С. Виготський, Т. С. Шацький та інші);
- як процес і результат розвитку особистості під впливом цілеспрямованого навчання і виховання (Ю. К. Бабанський);
- як суспільне явище, що охоплює всі виховні сили суспільства (М. Г. Стельмахович, Т. О. Ільїна);
- як процес формування особистості в цілому, спрямований на оволодіння молоддю всієї сукупністю соціального досвіду, загальнолюдських знань, умінь та навичок, способами творчої діяльності, соціальними і духовними цінностями (І. Т. Огороднiков, М. П. Петухов, І. Ф. Харламов, В. Г. Кузь та інші).

2) *у вузькому смислі* під вихованням частіше розуміють

- вплив або систему впливів вихователів на вихованців з метою формування у них певних властивостей і якостей (І. Т. Огороднiков, М. П. Петухов, М. Г. Стельмахович);
- специфічний процес формування соціальних і духовних цінностей (І. Ф. Харламов, М. Д. Касьяненко);
- систему ціннісних орієнтацій і відповідної поведінки (Г. С. Костюк, Г. О. Балл, І. Д. Багаєва та інші).

Деякі вчені розглядають поняття «виховання» й *у спеціальному педагогічному смислі* як «процес і результат цілеспрямованого впливу на розвиток особистості, її відносин, рис, якостей, поглядів, переконань, способів поведінки у суспільстві» й *у широкому педагогічному смислі*, коли поняття «виховання» охоплює і процес навчання і власне виховання, тобто педагогічний процес вцілому (Т. О. Ільїна, І. Ф. Харламов).

Розбіжність у підходах викликає певні утруднення у науковому тлумаченні поняттєвого масиву, що впливає на розробку концептуальних положень теорії та практики виховання. Врахуємо також, що «будь-яке визначення пов'язано із виявленням інваріантних властивостей в їх відносинах», тому виділимо його основні категорійні ознаки.

1. Виховання розглядається як *соціально-історичне явище*, що концентрує соціальні здобутки людства. Одночасно виховання – це процес передачі і засвоєння соціального досвіду, духовної культури, спрямований на розвиток особистості. Педагогами, особливо в останній час, підкреслюється роль виховання на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях, обрядах. Національне виховання є конкретно-історичним проявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного виховання. Воно забезпечує етнізацію дітей як невід'ємну складову їх соціалізації (Л. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчук, М. Г. Стельмахович, М. Л. Касьяненко).

2. Виховання є *процес* (процес формування і розвитку особистості; багатогранний процес духовного збагачення особистості; процес взаємодії двох учасників виховання). Більшість авторів акцентують увагу на процесуальній стороні виховання, проте тлумачення даної ознаки неоднакове. Частіше виховання розглядають як процес формування і розвитку особистості, що веде до певних змін у структурі особистості (Ю. К. Бабанський, Н. В. Кузьміна, В. І. Генецінський, В. Є. Гмурман, Ф. Ф. Корольов, Г. С. Костюк, М. І. Болдирєв). В. О. Сухомлинський розглядає виховання як багатогранний процес духовного збагачення, оновлення і вихователів, і вихованців. У працях С. М. Шабанова, Г. І. Легенького, М. М. Таланчука підкреслюються діяльнісний характер процесу виховання.

Взагалі, процес – це сукупність закономірностей і послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату. Процесуальний характер виховання відображає його внутрішню сторону, глибокі якісні зміни, що відбуваються у духовному, фізичному та психічному станах особистості.

3. *Виховання є вплив* на розвиток особистості (Ф. Ф. Корольов, В. Є. Гмурман, Б. Г. Ананьєв, Н. В. Кузьміна, Г. І. Щукіна, І. Т. Огородніков, М. Г. Стельмахович, Ю. К. Бабанський, І. Д. Бех). Представники даного напряму підкреслюють, що вплив розуміється не як механічна проекція педагогічного впливу на вихованця, а як внутрішня глибинна робота суб'єктів педагогічної взаємодії, котра викликає відповідну внутрішню позитивну реакцію вихованців, пробуджує їх активність, прагнення до саморозвитку. Ряд вчених (Л. Г. Ананьєв, О. О. Бодальов, Ф. Ф. Корольов, В. Є. Гмурман, Ю. К. Бабанський, Н. В. Кузьміна) зазначають, що педагогічний вплив одночасно супроводжується і взаємодією всіх учасників виховного процесу.

4. *Виховання є взаємодія* сукупності суб'єктів і об'єктів виховного процесу, у тому числі, вихователів і вихованців (Н. В. Кузьміна, В. І. Генецінський, М. Ф. Таланчук, Т. М. Мальковська, В. О. Сухомлинський). С. Л. Рубінштейн підкреслював, що особистість формується у взаємодії із оточуючим світом. У філософському плані категорія «взаємодія» є однією із базових, оскільки відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їх взаємозумовленість і зміну стану. Як філософська категорія «взаємодія» має певні властивості; складова об'єктивної реальності, атрибут матерії, джерело і об'єкт наукового пізнання, ланка причинно-наслідкових зв'язків; джерело і причина руху матерії. Сучасна наука значно розширила знання про взаємодію. Стосовно психолого-педагогічної науки дані положення мають визначальне значення, оскільки поняття «взаємодія» переважає у наукових працях останніх років.

Виховання як взаємодію тлумачать як вплив вихователів і вихованців один на одного, наслідком чого є взаємні зміни їх поведінки, діяльності, відносин, установок. Одним з типів міжособистісної взаємодії є співробітництво, яке передбачає наявність спільної мети і діяльності, що сприяє досягненню ефективного результату.

Нині продовжує розвиватися висунута у 30-ті роки А. С. Макаренком ідея співробітництва вихователів і вихованців. Ця ідея була реалізована у методиці колективних творчих справ, розробленої І. П. Івановим. Подальший розвиток ідея співробітництва знайшла у працях Ш. О. Амонашвілі, Ю. П. Азарова, І. С. Кона, О. С. Газмана, М. Д. Касьяненка, у практиці роботи педагогів С. Л. Рябцевої, І. Д. Демакової, Ю. М. Честних, О. А. Захаренка,

Г. М. Кубракова, Е. Д. Маргуліса. Даний напрям в умовах демократизації і оновлення суспільного життя визнається найбільш перспективним.

5. *Виховання є діяльність*. Серед науковців виділяються різні тлумачення. Одні вчені (С. М. Шабанов, Е. І. Моносзон, А. Г. Харчев, Б. Т. Ліхачов) визначають поняття «виховання» як цілеспрямовану, різноманітну діяльність. Інші дослідники (А. І. Кітов, М. І. Болдирєв) підкреслюють взаємопов'язаний, сумісний характер діяльності вихователя і вихованців. Частина науковців і практиків (І. П. Іванов, Ш. О. Амонашвілі, Ю. П. Азаров) схильні розглядати виховання як колективну творчу діяльність. Г. І. Легенький у свою концепцію виховання включає три часткових процеси: 1) процес життєдіяльності вихованців; 2) процес зміни їх фізичного і психічного стану; 3) процес виховної діяльності суспільства. З цих позицій досліджується питання й про склад та структуру виховання.

Ряд вчених-психологів (С. Л. Рубінштейн. Б. Г. Ананьєв, Г. С. Костюк, В. І. Войтко, В. В. Давидов, О. В. Киричук) у своїх працях наголошують на провідній ролі діяльності у виховному процесі, адже саме у діяльності формується і розвивається особистість молодої людини.

6. *Виховання є управління* процесом формування, розвитком особистості відповідно до потреб суспільства (Б. Г. Ананьєв, С. Я. Батіщев, Г. С. Костюк, В. І. Журавльов, В. О. Якунін, М. Г. Тайчинов). А. Г. Харчев наголошує, що управляти виховним процесом «означає не тільки розвивати і вдосконалювати закладене в людині природою, коректувати ... небажані соціальні відхилення в її поведінці та свідомості, а й формувати в ній потребу в постійному саморозвитку і самореалізації фізичних та духовних сил». О. В. Мудрик, Л. І. Новікова розглядають процес управління вихованням як складну єдність масових, колективних, групових впливів і одночасно – «це управління процесом оволодіння дітьми певним рівнем соціальної культури» або, за висловом Ю. П. Азарова, управління усіма соціальними стосунками з точки зору цілісного підходу до процесу виховання.

7. *Виховання є керівництво* розвитком особистості вихованців, їх задатків, здібностей відповідно до потреб суспільства (М. О. Данилов, Ф. Ф. Корольов, В. Є. Гмурман, Г. С. Костюк, Г. І. Щукіна). Б. Г. Ананьєв вважав, що виховання можна тлумачити як суспільне керівництво індивідуальним розвитком.

Отже, можна зробити висновок, що ***виховання – це***

- соціальне явище, яке детерміноване природними задатками;
- процес, що веде до певних змін;
- управління та керівництво розвитком особистості;
- дія всіх суб'єктів та об'єктів педагогічного процесу;

- розвиваюча діяльність.

Виділені ознаки не є універсальними, проте вони дозволяють уявити специфічні особливості процесу виховання і підтвердити його складність, багатоаспектність. В цілому аналіз літератури дає можливість умовно виділити три основні підходи, що характеризують категорійні ознаки поняття «виховання». Суть *першого* підходу полягає в тому, що ряд дослідників, серед них А. С. Макаренко, В. І. Журавльов, Т. М. Мальковська, О. Г. Харчев, Г. М. Філонов, М. І. Шилова, В. О. Якунін розглядають виховний процес на **соціологічному рівні**, як процес соціалізації особистості. В. О. Сухомлинський наголошував на необхідності досліджувати саме педагогічний аспект соціалізації. А. Г. Харчев відмічає, що у соціологічному плані виховання означає формування і розвиток особистості під впливом усієї сукупності об'єктивних і суб'єктивних чинників, з якими індивід знаходиться в контакті. На думку педагогів цього напрямку, виховання включає в себе цілеспрямовану педагогічну діяльність, провідним аспектом якої є управління обставинами, що впливають на свідомість і поведінку вихованців, та організацію цих обставин в оптимальну систему, яка забезпечує потрібний суспільству виховний ефект.

Другий підхід (С. Л. Рубшштейн, Б. Г. Ананьєв, О. В. Петровський, П. П. Блонський, О. Г. Хріпкова, Н. В. Кузьміна, О. Г. Ковальов, Г. С. Костюк, В. І. Войтко, О. Г. Киричук, К. К. Платонов) передбачає дослідження процесу виховання на **психологічному** рівні. Б. Г. Ананьєв наголошував, що у сучасних умовах майже всі психологічні дисципліни фактично залучені до справи виховання і освіти (вся сучасна психологія працює на педагогіку), «бо закономірності індивідуально-психічного розвитку виступають у формі процесів вивчення і засвоєння знань та норм діяльності, освіти і перетворення особистості, що історично склалися». Психологія виховання досліджує психологічні закономірності формування людини як особистості в умовах цілеспрямованої організації педагогічного процесу.

У центрі виховного процесу знаходиться особистість, тому ефективність виховання визначається закономірностями розвитку особистості, її віковими можливостями, індивідуально-типологічними особливостями. «Психологічне у виховному процесі є тією найважливішою основою, без чого плідні педагогічні підходи до впливу на вихованців неможливі».

Третій підхід – **власне педагогічний** – більш виражений у працях В. О. Сухомлинського, Н. В. Кузьміної, Ю. П. Азарова, М. І. Болдирєва, І. П. Іванова, Т. О. Ільїної, Ю. К. Бабанського, І. Ф. Харламова, Г. І. Щукіної. Даний підхід передбачає побудову цілеспрямованої системи організації виховної діяльності щодо оволодіння суспільним досвідом і створення сприятливих умов з метою формування певних якостей особистості. Особливо

наголошується на важливості врахування істотних педагогічних закономірностей, сутність яких полягає в об'єктивному шляху слідування особистості у процесі виховання від рідного до чужого, від близького до далекого, від національного до планетарного, світового (Ю. Л. Руденко, М. Г. Стельмахович, В. Г. Кузь, З. О. Сергійчук, Є. О. Сявавко). Тим самим національне виховання реалізує глибоке і всебічне пізнавання рідного народу, його історії, культури. Все це сприяє формуванню індивідуальності вихованця як частки своєї нації, а через неї і всього людства.

Здійснений категорійний аналіз поняття «виховання» дає можливість сформулювати його визначення у такому вигляді: ***виховання – це процес свідомого розвитку самостійної особистості, що здійснюється під впливом педагога-вихователя під час спільної діяльності, спрямованої на оволодіння вихованцями способами морального саморозвитку і досвідом суспільних відносин.***

В. О. Сухомлинський зазначав, що виховує кожна хвилина життя і кожний куточок землі, кожна людина, з якою особистість, що формується, стикається випадково, мимохідь. Усе, що проходить поза людиною, тією чи іншою мірою відбивається в її думках, поглядах, почуттях, ставленні до інших людей.

Структурними елементами процесу виховання є мета виховання; його завдання; зміст; форми, методи і засоби виховання; результати; коригування результатів виховання.

Відповідно до структурних елементів виділяють основні компоненти виховного процесу, а саме:

- *ціле-мотиваційний компонент* – який полягає у визначенні мети виховання і організації впливу на мотиваційну сферу вихованців;
- *учасники процесу виховання – суб'єкти* виховної взаємодії (суб'єкт 1 – учитель, вихователь, батьки; суб'єкт 2 – дитина, учень, вихованець);
- *способи спільної дільності* учасників виховного процесу – форми, методи, засоби, прийоми цієї роботи;
- *результат* – сформована особистість (певний рівень вихованості особистості).

Однією з найважливіших проблем теорії виховання є проблема мети виховання в історії розвитку освіти і педагогіки. *Мета виховання* – це сукупність якостей особистості, до виховання яких прагне суспільство. Вона має об'єктивний характер і відображає в узагальненій формі ідеал людини. Ідеал – це уявлення про зразок людської поведінки і стосунків між людьми, що формується під впливом розуміння мети життя. Будь-яке виховання – від найменших заходів до державних програм – завжди має цілеспрямований характер. Виховання без мети не існує. Меті підпорядковуються всі

компоненти: зміст, організація, форми, методи виховання. Мета – це та характеристика, що визначає виховну систему в цілому. Саме цілі і засоби їх досягнення відрізняють одні виховні системи від інших. Цілі виховання визначаються потребами розвитку суспільства, залежать від способа виробництва, темпів прогресу, досягнутого рівня розвитку педагогічної теорії і практики, можливостей суспільства. Отже, мета виховання носить конкретно-історичний характер і змінюється відповідно до соціального, духовного і матеріального рівнів розвитку суспільства. Саме тому ідеал і мета виховання змінювались упродовж історичного розвитку людства, що можна проілюструвати за допомогою таблиці 1.

Таблиця 1

Ідеал і мета виховання на різних етапах розвитку суспільства

№/п	Суспільно-економічна формація	Класи	Ідеал виховання особистості	Мета виховання
1	Первісно – общинна	Відсутні	Сильний, спритний, хитрий, мужній мисливець і воїн; сильна, здорова господиня (“хранителька вогнища”).	Озброєння людини досвідом виживання.
2	Рабовласницька (на прикладі Давньої Греції)	Рабовласники	Фізично і морально досконала, гармонійна людина	Гармонійна єдність внутрішнього і овнішнього, духовного і ізичного (“калокагатія”).
		Раби	Сильний, здоровий, покірливий працівник.	Підготовка до виконання наказів, підкорення, фізичної праці.
3	Феодальна: а) Епоха Середньовіччя	Феодали	Аскетичний, фізично-досконалий воїн.	Оволодіння сімома лицарськими доброчесностями.
		Феодально залежні селяни	Працьовитий, фізично здоровий працівник.	Оволодіння навичками і наннями ведення сільського господарства.
		Мешканці міст	Спритний, розумний майстер своєї справи.	Оволодіння трудовими навичками і знаннями, розумовими операціями.

	б) Епоха Відродження	Ті ж самі	Відродження античного ідеалу гармонійної людини, збагачення його ідеєю “всебічності” розвитку. Виникнення цілісної концепції ідеалу всебічно і гармонійно розвиненої особистості.	Всебічний і гармонійний розвиток особистості.
4	Капіталістична	Буржуазія	Прагматичний, освічений, морально і фізично розвинений “господар життя”.	Формування тих якостей, які потрібні у суспільному житті; оволодіння необхідною базою знань у привілейованих закладах освіти.
		Робітники	Здоровий, сильний, морально підготовлений кваліфікований робітник.	Одержання робітничої кваліфікації і необхідного мінімуму знань у спеціалізованих закладах освіти.

Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства, незважаючи на всі зміни у житті, *загальна мета* виховання залишається незмінною – формування всебічно і гармонійно розвиненої особистості. Але наведене формулювання має багато недоліків, основні з них: надто загальний характер, який не враховує певних національних особливостей і сучасних соціально-економічних умов; стереотипність; знеособленість. Тому загальна мета виховання потребує уточнення і конкретизації з урахуванням названих чинників. Отже, згідно Концепції виховання у національній системі освіти поряд з загальною метою виховання *головною метою національного виховання в Україні* визнається набуття молоддю соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді, незалежно від національної приналежності, рис громадянина Української держави, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури.

Отже, реалізація ідеї всебічного розвитку особистості з урахуванням індивідуальності та наявних соціально-економічних умов передбачає єдність морального, громадянського, розумового, морально-естетичного, трудового та фізкультурно-оздоровчого виховання. Процес виховання спрямований на формування наукового світогляду та загальнолюдських цінностей, народної та національної культури, високоморальних людських стосунків, високих громадянських рис, глибоку професійну підготовку до повноцінного, соціально

активного життя. Тому зміст виховання вміщує загальні сторони та характеристики цього процесу, залучення до основних видів людської діяльності в умовах гуманних відносин, а також індивідуальну програму самовиховання й розвитку. Програма передбачає формування цілісного наукового світогляду та ціннісних орієнтацій, культури діяльності (навчальної, ділової, самовиховання), культури гуманних відносин у різних прошарках населения, здібностей, досвіду емоційно-ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та себе, глибоких і міцних знань.

У філософії термін «виховання» визначається як відтворення соціального досвіду у свідомості індивиду, як перенесення культури людства в індивідуальну форму існування. На нашу думку, дане визначення придатне і для педагогіки. Воно вказує на те, що глибинна сутність виховання полягає не тільки у педагогічному впливі на людину, не тільки у виховних розмовах і бесідах, а у включенні її в різноманітні види діяльності щодо оволодіння різними сторонами суспільного досвіду, якими й визначається її особистісне формування. Для педагогіки, однак, дуже важливим є той факт, що рівень особистісного розвитку людини залежить не тільки від самого факту участі її в діяльності, але й головним чином від ступеня тієї активності, яку вона демонструє в цій діяльності, а також від характеру її спрямованості, що загалом прийнято називати ставленням до діяльності. Усе це вимагає від кожного педагога постійного стимулювання активності учнів у діяльності й формування до неї позитивного і здорового морального ставлення. Звідки можна зробити висновок, що діяльність і ставлення до неї виступають одним з провідних чинників виховання й особистісного розвитку учнів.

Названий підхід до трактування розвитку особистості дістав назву *діяльнісно-особистісної концепції* виховання. Сутність цієї концепції полягає у тому, що, тільки включення підростаючої людини у різні види діяльності щодо оволодіння суспільним досвідом і вміле стимулювання її активності у цій діяльності, може здійснити дієве виховання. Саме в цьому полягає глибинна сутність такого надзвичайно складного процесу.

У педагогічному процесі основним є врахування індивідуальних (фізіологічних, психічних, особистісних) особливостей і загальних закономірностей у розвитку кожного. Беруться до уваги інтереси, нахили, погляди та переконання, здібності, стан здоров’я, культура навчальної діяльності та гуманних відносин тощо. На цій основі формуються малі групи й колективи (тимчасові чи стабільні) для досягнення намічених завдань. План і програма у школі має гармонійно поєднувати, з одного боку, загальнодержавний підхід до виховання і навчання, а з другого – особисті плани вихованця, батьків і класного керівника.

Виховання в Українській державі на сучасному етапі має бути спрямованим на формування у молоді і дітей світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, інших соціально значущих надбань вітчизняної та світової духовної культури. Національне виховання є органічним компонентом освіти й охоплює усі складові системи освіти. В основу національного виховання мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, єдності дій сім'ї та школи, наступності та спадкоємності поколінь.

Пріоритетними напрямами виховання є такі:

- забезпечення умов для самореалізації особистості відповідно до її здібностей, суспільних та власних інтересів;
- відхід від уніфікації у процесі виховання, від орієнтації на «усередненого» вихованця;
- формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати;
- забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінки-матері, культури та історії рідного народу;
- формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою;
- прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну;
- виховання духовної культури особистості, створення умов для вільного вибору своєї світоглядної позиції;
- утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, патріотизму, доброти, працелюбності, інших доброчинностей;
- культивування кращих рис української ментальності – процелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою, толерантності, поваги до жінки, любові до рідної землі;
- формування почуття господаря й господарської відповідальності, підприємливості та ініціативи, підготовка дітей до життя в умовах ринкових відносин;
- створення умов для формування творчої, працелюбної особистості, виховання цивілізованого господаря;
- забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей та молоді,охорони та зміцнення їх здоров'я;
- розвиток соціальної активності та відповідальності особистості через включення вихованців у процес державотворення, реформування суспільних стосунків;

- виховання правової культури, поваги до Конституції, законодавства України, державної символіки, знання та дотримання законів;
- формування глибокого й усвідомленого розуміння взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;
- забезпечення високої художньо-естетичної культури, розвиток естетичних потреб і почуттів;
- формування екологічної культури людини, розуміння необхідності гармонії її відносин з природою;
- розвиток індивідуальних здібностей і талантів молоді, забезпечення умов їх самореалізації;
- формування у дітей і молоді уміння міжособистісного спілкування та підготовка їх до життя в умовах ринкових відносин;
- спонукання вихованців до активної протидії проявам аморальності, правопорушенням, бездуховності, антигромадській діяльності.

Життєвість та ефективність процесу виховання визначається тими *рушійними силами,* які живлять його у досягненні мети. Рушійними силами процесу виховання є внутрішні суперечності Серед них слід виділяти ситуативні та загальні (процесуальні), природні або штучно створені ускладнення у процесі виховання та самовиховання.

Наявність загальних суперечностей призводить до загальних положень, які, з одного боку, виступають у формі закономірностей і принципів виховання, а з другого – орієнтують на організацію й управління педагогічним процесом. З точки зору філософської науки, *закон* – це внутрішні і необхідні, всезагальні і суттєві, стійкі, повторювані зв'язки (відношення) між педагогічними явищами, які зумовлюють їх необхідне виявлення, розвиток і ефективність процесів виховання, навчання і розвитку. В педагогіці переважають статичні закони, за якими передбачається визначена можливість (імовірність) закладених тенденцій у зміні об'єкта або системи відповідно до заданих умов. На основі положень певного закону, можна пояснити всі одиничні факти, які його складають. *Закономірність* – це впорядкованість педагогічних явищ, відносна сталість стійких, впливових факторів, систематичних зв'язків між об'єктами. З філософської точки зору закономірність відображає не жорстко детермінований характер об'єктивної необхідності, а лише той чи інший ступінь імовірності її вияву. Отже, закономірності підкреслюють об'єктивно зумовлену послідовність явищ, тоді як у законі фіксується конкретний необхідний зв'язок між подіями, фактами. У педагогічній науці частіше застосовується термін «закономірність», що зумовлено неоднозначністю і складністю предмета вивчення педагогіки. *Закономірності виховання* – це стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі суттєві

зв’язки між елементами виховного процесу, реалізація яких сприяє забезпеченню ефективності розвитку особистості школяра. Закони й закономірності педагогічного процесу відображують закони розвитку суспільства та його складових, їх конкретизацію. Вони діють у гармонійній єдності із законами природи та законами розвитку людства. Закономірності педагогічного процесу описують внутрішні його суттєві суперечності, зв’язки та взаємозв’язки.

Суттєве місце в організації та управлінні навчально-виховним процесом відіграють принципи виховання, які розглядаються в єдності з принципами народної освіти та принципами навчання і праці.

Принцип – керівна ідея, вимога до діяльності та поведінки, вихідне положення, що випливає із встановлених закономірностей процесу, і яке передбачає врахування внутрішніх та зовнішніх зв’язків між компонентам. У сучасній педагогічній науці немає єдності думок щодо визначення системи принципів виховання. Нерідко під принципом, тобто керівною вказівкою, нормативною вимогою, яку повинен виконувати педагог, пропонується думка, яка є внутрішнім переконанням автора того чи іншого посібника з педагогіки. Між тим, принципом можна вважати тільки той висновок (позицію, вказівку, вимогу тощо), який грунтується на виявленій, підтвердженій та обгрунтованій закономірності. Отже принципи характеризують не вихідний пункт дослідження, а його завершувальний результат, тобто формулюються на основі одержаних наукових висновків.

Таблиця 2

Загальні закономірності і принципи виховання

Загальні закономірності виховання	**Загальні принципи виховання**
1. Мета, характер і зміст виховання зумовлюються об’єктивними потребами суспільства, інтересами держави і панівних класів, соціокультурними і етнічними нормами і традиціями.	1. Принцип суспільної спрямованості виховання. 2. Принцип суб’єктності – розвиток здатності дитини усвідомлювати своє “Я”.
2. Результати виховання зумовлюються узгодженістю виховних впливів; впливу об’єктивних і суб’єктивних чинників.	1. Принцип єдності виховних впливів сім’ї, освітніх закладів, колективу, громадських організацій. 2. Принцип врахування індивідуальних і вікових особливостей, особистісних характеристик і можливостей дитини. 3. Принцип узгодженості прямих і паралельних педагогічних впливів.
3. Позитивна реакція особистості на педагогічні впливи зумовлена	1. Принцип особистісно-орієнтованого підходу у вихованні.

врахуванням її потреб, інтересів і можливостей, вимогливим і шанобливим до неї ставленням, опорою на позитивне, створенням оптимістичних перспектив особистісного розвитку.	2. Принцип гуманістичної спрямованості виховання. 3. Принцип опори на позитивне.
4. Ефективність виховання визначається ступенем власної активності особистості, змістом і способами організації діяльності, до якої вона включена, мотивами участі у діяльності, характером педагогічного керівництва діяльністю дітей.	1. Принцип діяльнісного підходу. 2. Принцип стимулювання активності особистості, її участь у соціально корисній і значущій діяльності. 3. Принцип узгодженості педагогічного керівництва діяльністю і розвитку ініціативи та самостійності вихованців. 4. Принцип варіативності діяльності, відповідність її змісту змінюваним потребам, інтересам, можливостям особистості.
5. Ефективність виховання зумовлена визнанням особистості як цілісності і відповідною організацією виховних впливів і взаємостосунків.	1. Принцип цілісного підходу у вихованні. 2. Принцип орієнтації педагогічної діяльності і взаємодії на формування свідомості і досвіду діяльності. 3. Принцип естетизації дитячого життя.
5. Ефективність виховання у підлітковому і юнацькому віці обумовлена здатністю вихователів зрозуміти прагнення юної людини до самостійності і незалежності та відмовитися від прямих способів педагогічного впливу.	1. Принцип співробітництва, партнерства у виховних відносинах. 2. Принцип активізації морально-вольових сил дитини і пробудження безпосереднього інтересу до справи.

Основними принципами процесу виховання у національній системі освіти України визнаються такі:

1. *Принцип єдності загальнолюдського і національного* – формування національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу; оволодіння українською мовою, використання всіх її багатств і засобів у мовній практиці, прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, традицій і звичаїв народів, що населяють Україну, оволодіння надбаннями світової культури.

2. *Принцип природовідповідності виховання* – врахування багатогранної й цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей дітей, їх анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних та регіональних особливостей.

3. *Принцип культуровідповідності виховання* – є.ганічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурними традиціями, з народним мистецтвом, ремеслами, промислами, забезпечення духовної єдності поколінь.

4. *Принцип активності, самодіяльності і творчої ініціативи учнівської молоді,* поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самодіяльністю учнів, утвердження життєвого оптимізму, розвиток навичок позитивного мислення;

5. *Принцип гуманізації виховання* – створення умов для формування кращих властивостей і здібностей дитини, джерел її життєвих сил; гуманізація відносин вихователя і вихованців, повага до особистості, розуміння її запитів, інтересів, гідності.

6. *Принцип демократизації виховання* – уникнення авторитарного стилю виховання, сприйняття особистості вихованця як вищої соціальної цінності, визнання її права на свободу, на розвиток здібностей і вияв індивідуальності.

7. *Принцип безперервності і наступності виховання* – досягнення цілісності та наступності у вихованні.

8. *Принцип єдності навчання і виховання* – розвиток і формування особистості, залучення її до національної і світової культури. Здійснюється, як єдиний процес, що передбачає набуття знань, вироблення ставлень та цінностей, які у кінцевому рахунку обумовлюють світогляд та ідеали людини.

9. *Принцип етнізації виховного процесу* – наповнення виховання національним змістом, що передбачає формування самосвідомості громадінина.

10. *Принцип диференціації та індивідуалізації виховного процесу.*

11. *Принцип послідовності, систематичності і варіативності форм і методів виховання.*

12. *Принцип інтегративності* – єдність педагогічних вимог школи, сім'ї та громадськості.

13. *Принцип виховання у діяльності та спілкуванні.*

14. *Принцип стимулювання дитини до самовиховання.*

15. *Принцип цілісного підходу до виховання.*

І, нарешті, з погляду практичної виховної діяльності існує кілька основних закономірностей, які одночасно є і принципами процесу виховання:

- стимулювання активності особистості, що формується;
- високий гуманізм і повага до дитини у поєднанні з високою вимогливістю;
- розкриття перед учнями перспективи їх росту, допомога їм у досягненні успіхів;
- опора на позитивні риси учнів;

- врахування вікових та індивідуальних особливості учнів, виховання у колективі і через колектив.

Реалізація основних завдань і принципів виховання у національній системі освіти здійснюється у ряді пріоритетних напрямів, а саме: *патріотичне виховання; правове виховання; моральне виховання; художньо-естетичне виховання; трудове виховання; фізичне виховання; екологічне виховання.*

Всі ці напрями тісно взаємопов'язані, доповнюють один одного, утворюючи цілісну систему національного виховання.

ТЕМА 4
Педагогічна майстерність та педагогічна техніка педагога

Поняття педагогічної майстерності

Майстерність завжди розкривається в діяльності, причому в діяльності ефективній. Саме таке розуміння майстерності і прийняте в педагогіці. Дехто з науковців визначає майстерність як «найвищий рівень педагогічної діяльності, який виявляється в тому, що у відведений час педагог досягає оптимальних наслідків». Натрапляємо й на такі визначення майстерності: «високе мистецтво виховання і навчання» «синтез наукових знань, умінь і навичок методичного мистецтва та особистих якостей учителя», «інтегрований показник ступеня готовності конкретної людини до виконання професійних обов'язків учителя і вихователя». Справді, зовні майстерність виявляється в успішному розв'язанні різноманітних педагогічних завдань, високому рівні організованого навчально-виховного процесу, та сутність її в тих якостях особистості вчителя, які породжують цю діяльність, забезпечують її успішність. Ці якості слід шукати не лише в уміннях, а й у тому сплаві властивостей особистості, її позиції, які й дають педагогові змогу діяти продуктивно і творчо.

Хоча педагогічна майстерність виявляється в діяльності, проте вона не зводиться до неї. Не можна обмежити її лише високим рівнем розвитку спеціальних узагальнених умінь. ***Сутність майстерності*** – в особистості вчителя, в його позиції, здатності виявляти творчу ініціативу на підставі реалізації власної системи цінностей. ***Майстерність*** – вияв найвищої форми активності особистості вчителя у професійній діяльності, активності, що ґрунтується на гуманізмі і розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній ситуації навчання і виховання.

Розглядатимемо педагогічну майстерність як вияв педагогом свого «Я» у професії, як самореалізацію особистості вчителя в педагогічній діяльності, що забезпечує саморозвиток особистості учня. За рахунок яких внутрішніх резервів, якого опертя в особистості, яких її властивостей досягають успіхів у вихованні? Для того щоб здійснювати рефлексивне керівництво розвитком учнів, учитель має бути здатним керувати собою і через себе – всіма компонентами педагогічної діяльності (мета, суб'єкт, об'єкт, засоби, результат) на підставі зворотного зв'язку:

- усвідомлення мети діяльності і результатів її досягнення;
- бачення внутрішньої картини світу дітей і того, як вони сприймають дії педагога; вибір оптимальних засобів впливу і коригування педагогічної позиції на підставі аналізу результатів відповідно до поставлених завдань.

Спрямованість на дитину як прагнення співучасті у її розвитку дає змогу обрати мету і спонукає до пошуку способів її реалізації – **педагогічних технологій і техніки.**

Усвідомлення мети й результату організованого процесу розвитку зумовлює потребу у знаннях, і тоді сплав гуманістичної спрямованості та професійної компетентності стає міцною підвалиною для саморозвитку педагога, даючи можливість осмислювати суперечності між обраною програмою виховання і реальним процесом її здійснення. Саме це є внутрішнім стимулом самовиховання вчителя, прагненням набути необхідних умінь, поглибити знання. Втрата вчителем здатності регулювати педагогічний процес призводить до гальмування гармонійного розвитку його взаємодії з учнями, і тоді з'являється орієнтація лише на зовнішній контроль, а не на самоконтроль, що паралізує органічність у поведінці вчителя.

Отже, майстерність учителя можна розглядати як найвищий рівень педагогічної діяльності (якщо ми характеризуємо якість результату), як вияв творчої активності особистості педагога (характеризуємо психологічний механізм успішної діяльності). Коли ж ми прагнемо усвідомити витоки розвитку майстерності, зрозуміти шляхи професійного самовдосконалення, доцільно сформулювати визначення цієї педагогічної категорії так:

Педагогічна майстерність – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі. До таких важливих властивостей належать гуманістична спрямованість діяльності вчителя, його професійна компетентність, педагогічні здібності і педагогічна техніка.

В цьому визначенні слід наголосити на таких особливостях:

1. педагогічна майстерність у структурі особистості – це система, здатна до самоорганізації, системотвірним чинником є гуманістична спрямованість;

2. підвалиною професійної майстерності є професійна компетентність (спрямованість і професійні знання становлять той кістяк високого професіоналізму в діяльності, який забезпечує цілісність системи, що самоорганізовується);

3. педагогічні здібності забезпечують швидкість самовдосконалення;

4. техніка, що спирається на знання і здібності, дає змогу виявити внутрішній потенціал учителя, гармонізуючи структуру педагогічної діяльності.

Усі складники педагогічної майстерності взаємопов'язані, їм властивий саморозвиток, а не лише зростання під впливом зовнішніх чинників. Отже, щоб учитель діяв творчо, самостійно виважуючи результати своєї діяльності і коригуючи засоби з орієнтацією на мету, він повинен мати певне внутрішнє

опертя, певні властивості, риси, розвиток яких забезпечить професійний саморозвиток педагога, а через нього – і розвиток учня.

Елементи педагогічної майстерності

Гуманістична спрямованість – найголовніша характеристика майстерності. Що становить спрямованість особистості? Ідеали, інтереси, ціннісні орієнтації. Гуманістична спрямованість – спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки і стосунків. Це вияв професійної ідеології вчителя, його ціннісного ставлення до педагогічної дійсності, її мети, змісту, засобів, суб'єктів. Слід ураховувати той факт, що діяльність вихователя зіткана з педагогічних драм, якщо драмою вважати зіткнення думок, боротьбу за утвердження позиції. Причому, що вищим є рівень майстерності, то чіткіше виявляються конфлікти, бо новизна систем, які пропонують талановиті вчителі, нерідко натрапляє на опір представників усталених поглядів.

Отже, педагогічна спрямованість особистості кожного вчителя багатоаспектна. Її становлять ціннісні орієнтації: *на себе* – самоствердження (щоб вбачали в мені кваліфікованого, вимогливого, справжнього вчителя); *на засоби* педагогічного впливу (коли найважливіше для вчителя – програма, заходи, способи їх пред'явлення); *на школяра* (дитячий колектив в актуальних умовах – адаптація); *на мету* педагогічної діяльності (на допомогу школяреві в розвитку – гуманістична стратегія). Для педагога провідною є орієнтація на головну мету за гармонійної узгодженості всіх інших: гуманізації діяльності, гідного самоствердження, доцільності засобів, врахування потреб вихованців. Лише за умови почуття відповідальності перед майбутнім, усвідомлення мети і великої любові до дітей починає формуватися професійна майстерність учителя.

Якщо спрямованість педагога гуманістична, вона завжди виявляється як активна позиція. Гуманістична спрямованість є виявом здатності бачити великі завдання у малих справах. Вона дає змогу оцінювати свою діяльність з погляду не лише безпосередніх, а й опосередкованих результатів, тобто тих позитивних індивідуальних змін у життєдіяльності і структурі особистості своїх вихованців, частковим організатором яких ти є сам як особа, відповідальна за якість організації виховного процесу.

Підвалиною педагогічної майстерності є ***професійна компетентність***. Знання вчителя звернені, з одного боку, до дисципліни, яку він викладає, а з іншого – до учнів, психологію яких мусить добре знати. Готуючись до уроку, вчитель обмірковує його зміст, методику, враховує особливості сприймання учнів певного віку, класу, власні можливості. Отже, зміст професійної компетентності – це знання предмета, методики його викладання, педагогіки і

психології. Важливою особливістю професійних педагогічних знань є їх комплексність, що потребує від учителя вміння синтезувати матеріал для успішного розв'язання педагогічних задач, аналізу педагогічних ситуацій, що зумовлюють необхідність осмислення психологічної сутності явищ, вибору засобів взаємодії. Розв'язання кожної педагогічної задачі актуалізує всю систему педагогічних знань учителя, які виявляються як єдине ціле. Знання педагога – не сума засвоєних дисциплін, а особистісно забарвлена усвідомлена система, де є місце власним оцінкам, критичним поглядам. «Головне в житті не саме знання, а та гармонія, яка виявляється, коли знання добре вміщені в душі, та філософія, яка визначає людину, її світогляд». Для того щоб викликати в учнів певне ставлення до предмета, обговорюваного на уроці, вчитель висловлює своє розуміння проблеми, свої міркування. Звучить: «Я гадаю...»; «Мені здається...». А буває й так: студент на педагогічній практиці точно передає думку з підручника, розповідає грамотно, послідовно, а думки класу не дістає у відповідь. Тут маємо відтворення почутого, не зігріте власними роздумами. Так, інколи вчитель забуває педагогічну істину: якщо сам не розкриваєшся перед учнями, не даєш їм проникнути у світ своїх почуттів, думок, – марно очікувати щирих відповідей. І таке навчання не є розвитком творчого потенціалу учнів, воно перетворюється на тяжкий процес «накопичення знань».

Майстерність педагога – в «олюднюванні», натхненності знання, яке не переноситься з книжок в аудиторію, а подається як власний погляд на світ. На ґрунті професійних знань формується педагогічна свідомість – принципи і правила, які є засадовими щодо дій і вчинків учителя. Ці принципи і правила кожний педагог виробляє на підставі власного досвіду, але осмислити, усвідомити їх можна лише за допомогою наукових знань, що потребують систематичного поповнення. Слід зауважити, що складність навчання педагога, набуття професійної компетентності полягає і в тому, що професійне знання має формуватися водночас на всіх рівнях:

- методологічному,
- теоретичному,
- методичному,
- технологічному.

Це потребує розвиненого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати й синтезувати здобуті знання у досягненні педагогічної мети, уявляти технологію їх застосування. Проте швидкість набуття майстерності не регламентується лише накопиченням професійних знань. Справді, студентові, який добре вчиться в педагогічному навчальному закладі, не завжди легко на

педагогічній практиці в школі. Є індивідуальні передумови успішної діяльності, стимулятори професійного зростання – здібності. Отже, третім елементом у структурі педагогічної майстерності є ***здібності до педагогічної діяльності. Вони залежать від особливостей перебігу психічних процесів, що сприяють успішній педагогічній діяльності.*** Аналіз педагогічних здібностей здійснено у багатьох фундаментальних дослідженнях.

Рівні педагогічної майстерності

Генеральна здібність, що об'єднує всі провідні, на нашу думку, найточніше визначена Н. Кузьміною. Це чутливість до людини, яка зростає, до особистості, яка формується. Спираючись на дослідження, можна виокремити такі шість провідних здібностей до педагогічної діяльності:

1) **комунікативність** – професійна здатність педагога, що характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовника й мати задоволення від спілкування;

2) **перцептивні здібності** – професійна проникливість, пильність, педагогічна інтуїція, здатність сприймати й розуміти іншу людину;

3) **динамізм особистості** – здатність активно впливати на іншу особистість;

4)**емоційна стабільність** – здатність володіти собою, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію за будь-якої ситуації, незалежно від сили зовнішніх чинників, що провокують емоційний зрив;

5) **оптимістичне прогнозування** – передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній і перетворення всієї структури особистості через вплив на позитивні якості;

6) **креативність** – здатність до творчості, спроможність генерувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко розв'язувати проблемні ситуації.

Крім того для педагога важливими для педагога є:

Сугестивні здібності – це здібності за допомогою твердого слова добиватися потрібних результатів впливом. Це емоційно-вольовий вплив, який заставляє учнів погоджуватися з установкою педагога. Ці здібності тісно пов'язані з авторитетом учителя, його впевненістю в справедливості своїх дій і вчинків. ***Дидактичні здібності*** – вміння викликати в дітей розумову активність, внести щось нове, незвичне, що захоплює не лише розум, а й почуття.

Науково-пізнавальні здібності – оволодіння інформацією.

Організація здібностей

Для успішної організації діяльності важливими є такі якості:

1) творчість;

2) уміння ставити себе на місце інших;

3) здатність встановлювати і підтримувати контакти;

4) привабливість;
5) високий рівень загальної культури;
6) вимогливість до себе та інших;
7) ініціативність;
8) активність;
9) самостійність;
10) спостережливість;
11) реалізованість;
12) витримка;
13) товариськість;
14) наполегливість;
15) працездатність.

Здібності до педагогічної діяльності можна оцінити залежно від того, як швидко йде професійне навчання. Сфера впливу, поле тяжіння вмілого педагога поширюються передусім на нього самого. Самовладання, здатність до саморегуляції, емоційна стабільність особистості дають змогу володіти ситуацією. Визначаючи оптимістичне прогнозування як одну з провідних професійно-педагогічних здібностей, ми водночас наголошуємо на зв'язку комплексу здібностей зі спрямованістю особистості вчителя. Ще один елемент педагогічної майстерності – ***педагогічна техніка*** як форма організації поведінки вчителя. Знання, спрямованість і здібність без умінь, без володіння способами дій не є гарантією високих результатів. Педагогічна техніка – це вміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, це прийоми володіння собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою й уявою) і прийоми впливу на інших (вербальними й невербальними засобами). Елементи педагогічної майстерності дають змогу з'ясувати системність цього явища в педагогічній діяльності. Високий рівень майстерності надає нової якості всій роботі педагога: формується професійна позиція, що акумулює в собі вищі рівні спрямованості, знання і готовність до дії; розвинуті знання стають інструментом для самоаналізу і виявлення резервів саморуху; високий рівень здібностей стимулює саморозкриття особистості, а вдосконалення педагогічної техніки – пошук результату, адекватного задумові. Критеріями майстерності педагога є доцільність (за спрямованістю), продуктивність (за результатами), діалогічність (за характером стосунків з учнями), оптимальність у виборі засобів, творчість (за змістом діяльності).

В оволодінні майстерністю можна виокремити кілька рівнів.

Елементарний рівень. У вчителя наявні лише окремі якості професійної діяльності. Найчастіше – це володіння знаннями для виконання педагогічної дії, володіння предметом викладання. Проте через брак спрямованості на розвиток

учня, техніки організації діалогу продуктивність його навчально-виховної діяльності є невисокою.

Базовий рівень. Учитель володіє основами педагогічної майстерності: педагогічні дії гуманістично зорієнтовані, стосунки з учнями і колегами розвиваються на позитивній основі, добре засвоєно предмет викладання, методично впевнено і самостійно організовано навчально-виховний процес на уроці. Цього рівня, як правило, досягають наприкінці навчання у вищому навчальному закладі.

Досконалий рівень. Характеризується чіткою спрямованістю дій учителя, їх високою якістю, діалогічною взаємодією у спілкуванні. Педагог самостійно планує й організовує свою діяльність на тривалий проміжок часу, маючи головним завданням розвиток особистості учня.

Творчий рівень. Характеризується ініціативністю і творчим підходом до організації професійної діяльності. Вчитель самостійно конструює оригінальні педагогічно доцільні прийоми взаємодії. Діяльність будує, спираючись на рефлексивний аналіз. Сформовано індивідуальний стиль професійної діяльності.

Завдання вищого педагогічного навчального закладу – допомогти студентові опанувати основи майстерності для усвідомленого і продуктивного початку професійної діяльності: сформувати гуманістичну спрямованість, дати ґрунтовні знання, розвинути педагогічні здібності, озброїти технікою взаємодії, підготувати до професійного аналізу різноманітних педагогічних ситуацій.

Алгоритм творчої діяльності вчителя:

1) глибокі знання навчального предмету, методики викладання, психології, педагогіки;

2) здатність до сприймання й пошуку нового, реконструювання, експеримент, критика і самокритика;

3) логіка мислення, визначеність, послідовність, доказовість;

4) здатність до аналізу і синтезу, абстрагування й узагальнення;

5) багатство уяви, ерудиція, діагнозування, прогнозування, гіпотезування;

Критерії педагогічної творчості:

1) бачення проблем;

2) усвідомлення вивчення мети;

3) самостійне висунення і формулювання гіпотез;

4) пошук варіативних шляхів вирішення проблем;

5) оптимальний вибір засобів діяльності;

6) аналіз результатів діяльності і поступово нових цілей і завдань.

ТЕМА 5
Розробка дидактичного проекту, лекційного заняття. Проведення заняття

Дидактичний проект, як форма планування, дозволяє уявити освітній процес у вигляді цілісної системи навчальних занять, взаємопов'язаних за етапами процесу освіти: цільового, змістовного, операційно-діяльнісного, контрольно-регулювального, рефлексивного.

Дидактичний проект теми – це модель поетапного руху у навчальному процесі до бажаного кінцевого результату. Це особливий засіб забезпечення цілеспрямованості і інтегрованості зусиль викладача і студента у процесі навчання. Як і будь-який проект, дидактичний проект навчальної теми повинен володіти певними якостями: актуальність, прогностичність, раціональність, реалістичність, цілісність, контрольованість, чутливість до збоїв. Відсутність у проекті будь-якої з перерахованих властивостей буде приводити до того, що бажані результати не будуть отримані зовсім, або отримані в більш пізні терміни або з більшими, ніж передбачалося, витратами. Дидактичний проект є, перш за все, робочим документом для організації поточної і перспективної діяльності з даної теми. В цьому його головне призначення. Як і будь-яку творчу роботу, розробку проекту потрібно почати з осмислення майбутньої діяльності та її результатів, створити як би контури, що визначають перспективи вашої передбачуваної діяльності та її результати. Наявність такої основи, усвідомлення задуманого, наміченого полегшує процес підготовки до вивчення теми.

Дидактичний проект – це паспорт проекту майбутнього навчального процесу, в якому з граничною лаконічністю і однозначно представлені головні параметри навчального процесу. Складання проекту починають з проблемно-орієнтованого аналізу навчального матеріалу. *Аналіз* – це перший крок на шляху визначення цілей. *Мета* – це модель бажаного майбутнього. В цьому плані мета включає, з одного боку, передбачення можливих результатів, закладених в даній ситуації навчально-виховного процесу, а з іншого, програму дій викладача і студентів, спрямовану на отримання бажаного результату.

Виходячи із загальних ідей сучасних наукових уявлень про заняття, його мета носить триєдиний характер, і складається з трьох аспектів: пізнавального, розвиваючого і виховного. Сама по собі триєдина мета досягнута бути не може. Вона досягається за допомогою вирішення цілого ряду навчально-виховних завдань, на які вона розпадається. Завдання розкриває реальні кроки досягнення мети, вона як би відповідає на питання «що необхідно зробити для досягнення мети?» Тому пізнавальну (освітню) мету розглядають як комплексну

різнорівневу мету, плановану:

- на рівні знання (що повинен знати);
- на рівні вміння (що повинен вміти);
- на рівні значення (область застосування).

Причому важливим тут є планований рівень засвоєння понять, виходячи з наступної градації рівнів засвоєння за В. П. Беспалько:

1 – рівень уявлень: у цьому випадку студент має уявлення про предмет. Може відрізнити один об'єкт від іншого, але не завжди може виділити суттєві ознаки, відокремити їх від несуттєвих.

2 – рівень визначення: студент засвоює всі істотні ознаки поняття. Може відрізнити їх від несуттєвих; може вказати рід (більш широке поняття) і видову відмінність (чим дане поняття відрізняється від всіх інших, що входять в даний рід). Наприклад, піраміда – просторова фігура (родове відмінність), видову відмінність (підстава – багатокутник, вершина піраміди з'єднана відрізками з вершинами основи).

3 – рівень елементарного оперування: поняття досить узагальнено, засвоєні найбільш істотні зв'язки даного поняття з іншими, студент може застосовувати дане поняття в нескладних ситуаціях.

4 – рівень активного оперування: студент може використовувати дане поняття в різноманітних ситуаціях при вивченні матеріалу.

Наприклад, при проектуванні теми «Рівняння з однією змінною», комплексна дидактична мета: поглибити розуміння сутності відомого поняття рівняння, ввести поняття кореня, рівносильності рівнянь, навчити нового способу дій з членами рівняння.

Її можна розчленувати на приватні дидактичні цілі наступним чином.

Що повинен студент знати:

Визначення рівняння з однією змінною.

Що означає вирішити рівняння?

Визначення кореня рівняння.

Визначення равносильности рівнянь.

Властивості равносильности рівнянь.

Що повинен студент вміти:

Визначати, чи є рівняння рівнянням з однієї змінної.

Виконувати рівносильні перетворення рівняння.

Знаходити корені рівняння.

Визначати, чи є дане число коренем рівняння.

Галузь застосування: Ці поняття будуть широко використовуватися при вирішенні всіх видів рівнянь, математичний апарат дозволяє істотно розширити клас змістовних текстових завдань.

Потрібно відзначити, що рівень засвоєння у вище наведених прикладах визначається в залежності від інтелектуальних можливостей студентів, з якими ми працюємо.

Розвиваючий аспект мети є найбільш важким. Тут необхідно мати на увазі, що розвиток особистості відбувається набагато повільніше, ніж процес навчання і виховання. Звідси випливає, що розвиваючий аспект мети може бути сформульований для триєдиних цілей кількох занять, іноді і для занять цілої теми.

Виховна мета заняття охоплює одночасно цілий ряд відносин. Але ці відносини досить рухливі. Визначаючи одну виховну мету, потрібно ставити різні виховні завдання. І знову ж таки одна виховна мета може бути поставлена до всієї проектованої темі, так як за одне або два заняття ми не можемо виховати якусь певну якість у студентів.

Аналіз ключових категорій навчальної діяльності показує, що засвоєння змісту і розвитку студента відбувається не шляхом передачі йому ззовні деякою інформації, а в процесі самостійного здійснення ним повного циклу навчально-пізнавальної діяльності етапів сприйняття (осмислення, запам'ятовування, застосування, узагальнення та систематизації нових знань і способів діяльності). Знання виявляються тільки в діяльності.

Одним з факторів, який дозволяє здійснювати проектування навчальних дій, є навчальні завдання. Тому дуже важливим етапом в проектуванні навчальної теми є конструювання системи навчальних завдань.

Від правильного вибору системи завдань і послідовності їх введення, залежить просування студентів за темою вивчення і в своєму інтелектуальному розвитку.

І, звичайно, важливо, щоб кожен студент ясно уявляв собі те, що від нього вимагається на кожному етапі його просування за темою, і обов'язково знав, до якого кінцевого результату в процесі вивчення теми він повинен прийти.

Далі будують циклограму занять, визначаючи оптимальну кількість годин на вивчення і форму заняття кожної підтеми проектованої теми.

Наступний крок у складанні дидактичного проекту – це аналіз прийомів, засобів і методів навчання, що відповідають поставленим освітнім, що розвиває, виховним цілям, відібраному змісту навчального матеріалу, можливостям студентів і викладача, наявних умов і відведеного часу на вивчення навчального матеріалу проектованої теми. Далі моделюють структурні моменти занять теми, а також продумують доцільність і ефективність використання форм організації пізнавальної діяльності студентів.

Світ вступив в нову епоху. Необхідність нових знань, вміння самостійно здобувати знання, сприяло виникненню нового виду освіти, ім’я якому

комп’ютерні технології.

При дидактичному проектуванні навчальної теми можна використовувати ці нові можливості, залучаючи студентів до розробки і підготовки матеріалів для дидактичного оснащення теми через творчу роботу студентів у вигляді презентацій, публікацій, створення буклетів, web-сайтів, web-сторінок і так далі, які згодом можна активно використовувати на різних етапах вивчення теми. Оскільки процес просування за темою вивчення навчального матеріалу моделюється, то ми заздалегідь можемо спланувати діяльність студентів, їх активне залучення до вивчення необхідного навчального матеріалу, породжуючи тим самим ситуацію успіху для кожного студента.

Підготовка та проведення лекції у вищій школі

Лекція – основна форма проведення навчальних занять у вищому навчальному закладі, яка призначена для засвоєння теоретичного матеріалу. Як правило, лекція охоплює основний теоретичний матеріал окремої чи декількох тем навчальної дисципліни. Тематика курсу лекцій визначається робочою навчальною програмою. Можливе читання проблемних лекцій, зміст яких стосується даної дисципліни, але не охоплений навчальною програмою. Такі лекції проводяться провідними вченими-фахівцями для студентів і працівників вузів у спеціально відведений час. Лекції читають професори і доценти (викладачі) вузу. У виключних випадках читання лекцій дозволяється викладачам за відповідним рішенням кафедри.

Лектор, якому доручено читати курс лекцій, зобов’язаний перед початком відповідного семестру подати на кафедру конспект лекцій (авторський підручник, навчальний посібник), контрольні завдання для проведення підсумкового контролю, передбаченого навчальним планом і програмою для цієї дисципліни. Лектор зобов’язаний дотримуватися навчальної програми за темами лекційних занять, але не обмежуватися в питаннях трактування навчального матеріалу, формах і способах доведення його студентам.

За змістом і формою представлення інформації лекції поділяють на такі види:

- проблемні;
- інформаційні;
- підсумкові;
- консультаційні (оглядові).

За типом їх подачі слухачам:

- монологи (без акценту на реакцію аудиторії);
- діалоги (постійна взаємодія зі слухачами);
- дискусії (розкриття протиріч у ході лекції).

Звичайно підготовка до лекції включає складання плану і період збирання інформації. Після цього лектор структурує матеріал і визначає час на його викладання. Лектору потрібно ретельно готуватися і відразу намітити: головні проблемні аспекти, змістовні елементи, технологічність викладання матеріалу, порядок і форми завершення лекції. При цьому бажано добирати приклади з практики і «моменти розрядки» (психологічного розвантаження аудиторії). Особливу увагу слід звернути на підбір наочних засобів (плакатів, таблиць, слайдів тощо). Важливо викладачеві налаштуватися на відповідну аудиторію (поставити себе на місце студента, який буде сприймати матеріал). Цей механізм психологічного «вживання» в інший образ у психології називається емпатією.

Крім матеріалу, викладеного в письмовій формі, існує експромт викладача, тобто ті факти, що згадуються за аналогією в процесі викладення основного матеріалу. Звідси висновок: викладач повинен знати більше, ніж планує викласти за планом чи програмою. Мова не повинна бути складною. Говорити потрібно просто, переконливо, відверто, зрозуміло. Залежно від мети лекції коригується структура і метод подачі матеріалу, уточнюється план, відбираються необхідні аргументи. Досвідчені лектори прагнуть завчасно врахувати склад, рівень та інтереси слухачів, їх настрій і можливу реакцію.

В основу лекції, що викладається за допомогою методу «опорної бази», покладено принципи базового нагромадження з кожного питання найбільш важливого матеріалу з метою підвищення продуктивності процесу навчання. Основні принципи цього методу: виклад матеріалу великими часовими «порціями»; повторення викладеного кілька разів; зворотний зв'язок з аудиторією у вигляді обговорення матеріалу.

Для реалізації цих принципів необхідно, щоб кожна чергова лекція починалася з короткого змістовного огляду раніше викладеного лекційного матеріалу – вікторин, з метою оцінки вхідного контролю знань і повнішого засвоєння інформації. На це витрачається близько 5-7 хв. Технологія проведення вікторин будується з коротких запитань з можливістю швидких відповідей. При цьому доцільно заохочувати студентів балами рейтингу за правильні відповіді.

Особливого уміння від лектора потребує виклад матеріалу напам'ять або із зоровою опорою на текст. Засвоєння матеріалу слухачами в даному випадку порівняно з його зчитуванням збільшується у три рази.

Роблячи начерки виступу, врахуйте, що при нормальному темпі викладання можна прочитати текст із 30 рядків (комп'ютерний інтервал 1,5) за дві хвилини, а розповісти його – за три хвилини. Виступ не повинен бути перевантажений цифрами. До речі, цифровий матеріал варто зачитувати для більшої аргументованості. Висновки необхідно знати напам'ять.

Зверніть увагу на зворотній зв’язок безпосередньо на лекції – постійно контролюйте взаємодію з аудиторією. Учіться спостерігати за слухачами, адже увага – ті єдині двері, через які проходить усе, що може бути сприйнято людиною.

Загальні рекомендації для лектора: прагніть не читати, а говорити; логічно будуйте думки і речення; визначайте послідовність і несуперечність суджень; підбирайте аргументовані факти і докази; будьте в гарному настрої і доброзичливі; приділяйте увагу ерудиції; контролюйте аудиторію; вмійте розпізнавати критичні моменти лекції; аналізуйтесвій виступ.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Педагогічні задачі

Задача №1

Молода вчителька української літератури працювала у 8-А з п'ятого класу. Учні її дуже любили і поважали. Проте у восьмому класі стосунки вчителя та учнів почали погіршуватися, постійно виникали непорозуміння і навіть конфлікти. Вчителька скаржилася класному керівникові та батькам, що учні стали гіршими, що вони дуже змінилися порівняно з 5-им класом і з ними стало важко працювати.

Проаналізуйте ситуацію, що склалася у класі. На які принципи виховання слід спиратися вчителю, щоб розв'язати дану проблему?

Задача №2

Олена К. постійно порушувала встановлений у технікумі порядок. Виправдовувалась, обманювала. Але у неї було одне постійне захоплення – любила і вміла в'язати. На цьому педагог і побудував її перевиховання. Олені було доручено організувати у технікумі конкурс в'язання. Дорученням вона пишалася, почувала себе в колективі і вагоміше, і помітніше. А це зобов'язувало її до кращої поведінки.

Чому дії педагога дали позитивний результат? Обгрунтуйте сутність принципу «опора на позитивне»?

Задача №3

У старших класах однієї зі шкіл класними керівниками було проведене анкетування щодо визначення ідеалу молодих людей. Результати опитування засвідчили, що значна частина старшокласників (70%) втратили свої ідеали. Разом з тим, на питання: «Ваш улюблений герой, взірець, ідеал?», вони назвали героїв телесеріалів (35%), сильну особистість американізованого типу (30%), героїв мультфільмів (20%), героїв літературних творів (10%). Старшокласники, водночас, зазначили, що духовних і моральних якостей їм допомагають набути батьки, родичі, друзі, вчителі. Отримані тенденції співпадають з результатами наукових досліджень.

Розкрийте суперечності морального виховання старшокласників і пов'язані з ними недоліки у їх духовному розвитку. Назвіть доцільні методи і прийоми морального виховання щодо формування гуманістичного ідеалу юнацтва.

Задача №4

На зборах батьків учнів 4-го класу класний керівник, вчителька української мови та літератури, говорила про те, що сім'я – це природне і найбільш стійке утворення суспільства, яке втілює в собі найважливіші ознаки свого народу. Її

підтримала мати Романа В. «Українська родина, – сказала вона, – має пильно зберігати українську мову, традиції, своєрідність, національність, працелюбність, честь і гідність українського народу». На що один з батьків відповів: «Немає ніякого національного виховання, потрібно виховувати просто порядну людину».

Проаналізуйте дану ситуацію. Які засоби національного виховання може застосовувати класний керівник у роботі з молодшими школярами? Запропонуйте методи та форми переконання батьків щодо необхідності національного виховання? Які педагогічні рекомендації можна надати батькам щодо патріотичного виховання їхніх дітей?

Додаток 2

Приклад оформлення дидактичного проекту у вищій школ

Шаблон

Дисципліна:

Тема:

Мета заняття:

а) освітня:

б) розвиваюча:

в) виховна:

Норма часу: 2 години

Тип заняття: лекційне

Таблиця 1. Структура дидактичного проекту лекції у вищій школі

№ п/п	Етапи	Зміст навчального матеріалу	Час
1.	Установчий (організаційний момент)	Привітання. Перевірка присутніх на занятті. Оцінка зовнішнього вигляду. Формулювання теми, мети, завдань заняття, мотивації навчання	5 хв
2.	Визначення матеріалу лекції)	Визначення методів, засобів викладу матеріалу (формулювання проблеми, наведення прикладів, даних досліджень, досвіду роботи)	65 хв
3.	Закріплення вивченого матеріалу	Формулювання питань за змістом, експрес-опитування, відповідь викладача на питання учнів за матеріалом лекції	10 хв
4.	Підведення підсумків	Визначення результативності заняття відповідно до поставленої мети	8 хв
5.	Визначення завдання ля самостійної роботи студента	Перелік завдань, визначення форми їх виконання	2 хв.

Оснащення:

Література:

Приклад роботи

ТЕМА 1. СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЮРИСТІВ

Навчальна дисципліна: Юридична деонтологія

Категорія здобувачів вищої освіти: студенти.

Навчальна мета: полягає у здобутті слухачами загальних відомостей про юридичну діяльність, а саме характеристику методологічних підходів до розуміння юридичної діяльності, її поняття та основних рис, розкриття змісту, видів та системи юридичної діяльності, а також розуміння юридичної діяльності не тільки як особливого виду соціальної діяльності, але й як професії юриста, що є необхідним для отримання первинних знань про свою майбутню професію;

Виховна мета: полягає у формуванні у слухачів розуміння соціальної значущості та особливої відповідальності юридичної діяльності, престижності та елітності професії юриста, а також у формуванні у слухачів почуття гідності та особистої відповідальності щодо майбутньої юридичної професії;

Розвивальна мета: полягає у набутті первинних знань про професію юриста та юридичну діяльність, про найважливіші професійні стандарти, які склалися у світовій практиці здійснення юридичної діяльності.

Кількість аудиторних годин: 1 година.

План лекції (навчальні питання):

1. Система юридичної освіти в Україні. Характеристика учбових закладів України, що готують працівників юридичної сфери.
2. Суб’єкти освітньої діяльності, їх права та обов’язки.
3. Характеристика окремих форм та методів навчання.
4. Експрес-опитування
5. Завдання для самостійної роботи.

Список використанних джерел:

Основна література

1. Гусарєв С. Д. Юридична деонтологія:навч.-метод. посіб. Київ: НАВСУ, 2000. 506 с.
2. Гусарєв С. Д. Юридична деонтологія (основи юрид. діяльності: теорем і деонтологічні аспекти): наук.-метод. посіб. Київ, 2000. 655 с.
3. Осауленко О. І. Юридична деонтологія: навч. посіб. Київ: Істина,2008. 224 с.
4. Скакун О. Ф. Юридическая деонтология: учебн. Харків:Эспада, 2002. 504 с.
5. Сливка С. С. Юридична деонтологія: підручн. Київ: Атіка, 2010. 296 с.
6. Свиридюк Н. П. Юридична деонтологія: навч.-метод. посіб. Київ: Хай-Тек-Прес, 2012. 336 с.

7. Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні / Нац. Акад. пед. наук України. Київ, 2014. 155 с.

Додаткова література:

1. Ануфрієв М. І. Службова підготовка працівників органів внутрішніх справ : навч.-метод. посібн. Київ: РВВ, 2003. 439 с.
2. Бандурка .М. Професійна етика працівників ОВС. Харків. 2001. 220 с.
3. Бандурка О. М., Скакун О. Ф. Юридична деонтологія: підручник. Харків: Вид-во НУВС, 2008. 336 с.
4. Бігун В. С. Юридична професія та освіта. Досвід США у порівняльній перспективі. Київ: Видавнича організація «Юстиніан», 2006. 272 с.
5. Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти. Київ: Знання, 2005. 375 с.
6. Клімачова А. В. Судова етика: співвідношення етичного і юридичного. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні*. Запоріжжя, 2010. С. 65–69.
7. Криволапчук В. О. Юридична деонтологія (альбом схем): навч. посіб. Одеса: ОДУВС, 2009. 84 с.
8. Кузнєцова Н. До питання про підвищення професійної підготовки суддівських кадрів. *Право України*. 2010. № 5. С. 25–29.
9. Кузьменко О. В. Адміністративна юстиція в Україні: навч. посіб. Київ: Атіка, 2007. 156 с.
10. Молдован А. В., Богдан Л. С. Юридична деонтологія. навч. посібник. Київ: Алерта, 2014. 222 с.
11. Романова А. С. Принципи та функції естетичної культури юриста. *Митна справа*. 2007. № 1. С. 83–87.
12. Шкарупа В. К. Професійна діяльність юриста: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Ірпінь: Національний ун-т ДПС України, 2009. 172 с.
13. Юридична деонтологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. А. Є. Шевченко та ін. Донецьк: Юго-Восток, 2013. 338 с.
14. Юридична деонтологія: навчальний посібник / за ред. І. Г. Богатирьо, П. В. Макушев, В. М. Торяник. Харків: Харків юридичний, 2009. 212 с.
15. Юридична деонтологія: підручник / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 248 с.

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

1. Система юридичної освіти в Україні. Характеристика учбових закладів України, що готують працівників юридичної сфери

Закон України від 23.05.1991 р. «Про освіту» визначає освіту як основу інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Термін «освіта» використовується у декількох значеннях: як процес отримання якісної освіти; як результат – здобуття певної кваліфікації юриста за підсумками державної атестації; як система навчальних закладів. Система юридичної освіти України складається з величезної кількості вищих навчальних закладів державної та недержавної форм власності, які мають право на підготовку юристів різних напрямів спеціалізації та за різними освітньо-кваліфікаційними рівнями. До найбільш відомих юридичних закладів освіти такого рівня в Україні слід віднести Національну юридичну академію імені Ярослава Мудрого, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка, Одеську національну юридичну академію, навчальні заклади системи МВС (сьогодні їх 5) тощо.

Правовою основою юридичної вищої освіти є Закон України «Про вищу освіту» від 1.07.2014 року. Згідно цього закону систему вищої освіти (ст.11) становлять:

1) вищі навчальні заклади всіх форм власності;
2) рівні та ступені (кваліфікації) вищої освіти;
3) галузі знань і спеціальності;
4) освітні та наукові програми;
5) стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти;
6) органи, що здійснюють управління у сфері вищої освіти;
7) учасники освітнього процесу.

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких рівнях вищої освіти (ст. 5):

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень;
- науковий рівень.

Здобуття вищої освіти на кожному рівні вищої освіти передбачає успішне виконання особою відповідної освітньої (освітньо-професійної чи освітньо-

наукової) або наукової програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:
1) молодший бакалавр;
2) бакалавр;
3) магістр;
4) доктор філософії;
5) доктор наук.
Ст. 52.
1 Учасниками освітнього процесу у вищих навчальних закладах є:
1) наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники;
2) здобувачі вищої освіти та інші особи, які навчаються у вищих навчальних закладах;
3) фахівці-практики, які залучаються до освітнього процесу на освітньо-професійних програмах;
4) інші працівники вищих навчальних закладів.
2. До освітнього процесу можуть залучатися роботодавці.
Стаття 61. Особи, які навчаються у вищих навчальних закладах
1. Особами, які навчаються у вищих навчальних закладах, є:
1) здобувачі вищої освіти; (студент, курсант, аспірант, ад'юнкт – особа, зарахована до вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання) для здобуття ступеня доктора філософії; докторант)
2) інші особи, які навчаються у вищих навчальних закладах (докторант, асистент-стажист, інтерн).

Система юридичної освіти України функціонує у відповідності з основними засадами державної політики, яка ґрунтується на принципах: доступності та конкурсності, незалежності здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, наступності процесу здобуття вищої освіти тощо.

Суб'єкти освітньої діяльності, їх права та обов'язки

Суб'єктом освітньої діяльності є вищий навчальний заклад юридичної освіти, який проводить підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями, визначеними відповідними ліцензіями, сертифікатами, проводить фундаментальні та прикладні дослідження, сприяє поширенню наукових знань і здійснює культурно-просвітницьку діяльність серед населення, має відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення. Слід також зазначити, що основними завданнями вищого навчального закладу освіти є забезпечення громадянам України та іншим особам можливості здобути вищу юридичну освіту на рівні стандартів вищої освіти за освітньо-кваліфікаційними рівнями, здобути наукові ступені.

Відповідно до законодавства України, що регулює відносини у сфері надання освітніх послуг, існують декілька типів навчальних закладів, які розрізняють за ознаками особливостей організаційної структури та обсягами повноважень: університет, академія, інститут, коледж, технікум. Особливим типом вищого навчального закладу є заклади, що мають статус національного. Цей статус надається державному вищому навчальному закладу четвертого рівня акредитації, який досяг найвищих показників у своїй діяльності щодо використання інтелектуального потенціалу нації, реалізації ідеї національного відродження і розвитку України, запровадження державної мови і є провідним серед галузевої групи закладів гуманітарної сфери.

Необхідно також зупинитися на питанні внутрішньої будови суб'єктів навчального процесу, якими є вищі навчальні заклади освіти. Їх структура складається з окремих підрозділів, якими є: кафедра, факультет, відділення, предметна (циклова) комісія, філія. У структурі вищих навчальних закладів четвертого рівня акредитації можуть створюватися: наукові, навчально-наукові, науково-дослідні та науково-виробничі інститути, навчально-наукові центри, заклади післядипломної юридичної освіти, науково-дослідні центри.

Характеризуючи учасників навчально-виховного процесу, їх умовно розподіляють на три групи:

- студенти, курсанти, слухачі, стажисти, магістри, аспіранти, докторанти;
- керівні, педагогічні, наукові, науково-педагогічні працівники, спеціалісти;
- представники юридичних установ та об'єднань, правоохоронних органів, громадських організацій, які беруть участь у навчально-виховній роботі.

Їх правове становище закріплюється законодавством України за допомогою визначення прав та обов'язків, що передбачає звернення до нормативних документів.

Характеристика окремих форм та методів навчання

Ст. 49. Форми навчання у вищих навчальних закладах

1. Навчання у вищих навчальних закладах здійснюється за такими формами:

1) очна (денна, вечірня);

2) заочна (дистанційна).

2. Форми навчання можуть поєднуватися.

Ст. 50. Форми організації освітнього процесу та види навчальних занять

1. Освітній процес у вищих навчальних закладах здійснюється за такими *формами*:

1) навчальні заняття;

2) самостійна робота;

3) практична підготовка;

4) контрольні заходи.

2. Основними видами навчальних занять у вищих навчальних закладах є:

1) лекція;

2) лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття;

3) консультація.

3. Вищий навчальний заклад має право встановлювати інші форми освітнього процесу та види навчальних занять.

Лекція – основна форма проведення навчальних занять у вищих закладах юридичної освіти, вона є елементом курсу лекцій, який охоплює основний теоретичний матеріал окремої або кількох тем навчальної дисципліни. Тематика курсу лекцій визначається робочою навчальною програмою.

Лабораторне заняття – форма навчального заняття, при якому студент під керівництвом викладача особисто проводить натурні або імітаційні експерименти чи досліди з метою практичного підтвердження окремих теоретичних положень даної навчальної дисципліни, набуває практичних навичок роботи з лабораторним устаткуванням, обладнанням, обчислювальною технікою, вимірювальною апаратурою, методикою експериментальних досліджень у конкретній предметній галузі. половини академічної групи.

Практичне заняття – форма навчального заняття, при якій викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентом відповідно сформульованих завдань. Практичні заняття проводяться в аудиторіях або в навчальних лабораторіях, оснащених необхідними технічними засобами навчання, обчислювальною технікою. Практичне заняття проводиться з студентами, кількість яких не перевищує половини академічної групи.

Практичне заняття включає проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок студентів, постановку загальної проблеми викладачем та її обговорення за участю студентів, розв’язування завдань з їх обговоренням, розв’язування контрольних завдань, їх перевірку, оцінювання.

Семінарське заняття – форма навчального заняття, при якій викладач організує дискусію навколо попередньо визначених тем, до котрих студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів). Семінарські заняття проводяться в аудиторіях або в навчальних кабінетах з однією академічною групою. Перелік тем семінарських занять визначається робочою навчальною програмою дисципліни.

Індивідуальне навчальне заняття проводиться з окремими студентами з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуальних творчих здібностей.

Консультація – форма навчального заняття, при якій студент отримує відповіді від викладача на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування. Консультація може бути індивідуальною або проводитися для групи студентів, залежно від того, чи викладач консультує студентів з питань, пов'язаних із виконанням індивідуальних завдань, чи з теоретичних питань навчальної дисципліни.

Самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Навчальний час, відведений для самостійної роботи студента, регламентується робочим навчальним планом і повинен становити не менше 1/3 та не більше 2/3 загального обсягу навчального часу студента, відведеного для вивчення конкретної дисципліни.

Практична підготовка студентів є обов'язковим компонентом освітньо-професійної програми для здобуття кваліфікаційного рівня і має на меті набуття ними професійних навичок та вмінь. Метою практики є оволодіння студентами сучасними методами, формами, засобами майбутньої професійної діяльності, її організації, формування професійних умінь і навичок, виховання потреби систематичного поновлювання.

Навчальний час студента.

Навчальний час студента визначається кількістю облікових одиниць часу, відведених для здійснення програми підготовки на даному освітньому або кваліфікаційному рівні. Обліковими одиницями навчального часу студента є академічна година, навчальні день, тиждень, семестр, курс, рік.

Питання до експрес-опитування:

- Назвіть найбільш відомі юридичні заклади освіти.
- На яких принципах ґрунтується система юридичної освіти України?
- Назвіть всі суб'єкти освітньої діяльності.
- Назвіть права та обов'язки суб'єктів освітньої діяльності.
- Назвіть форми навчання, що характерні для системи юридичної освіти України.
- Назвіть методи навчання, що характерні для системи юридичної освіти України.

Завдання для самостійної роботи

Написати реферат з пройденої теми